

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Napoleon v reflexi české literatury na počátku 20. století

Reflection of Napoleon in Czech literature at the beginning of the 20th century

David Chadraba

Vedoucí práce: prof. PhDr. Vít Vlnas, Ph.D.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Dějepis se zaměřením na vzdělávání – základy společenských věd
se zaměřením na vzdělávání

2022

Odevzdáním této bakalářské práce na téma *Napoleon v reflexi české literatury na počátku 20. století* potvrzuji, že jsem ji vypracoval pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 9. 7. 2022

Rád bych poděkoval vedoucímu bakalářské práce prof. PhDr. Vítu Vlnasovi, Ph.D. za trpělivost, ochotu, odborné připomínky a vstřícnost při vypracovávání této práce. Dále bych chtěl poděkovat své rodině za podporu během studia.

ABSTRAKT

Cílem této práce je seznámit čtenáře s českou literaturou zabývající se osobou Napoleona Bonaparta od počátku 19. století až po první třetinu 20. století. Dále objektivně vystihnout a pokusit se vysvětlit hlavní názory autorů, které se projeví v jejich literárních dílech.

Práce se zabývá reflexí osoby Napoleona Bonaparta v české literatuře a je formována tak, aby nastínila vývoj reflexe francouzského císaře od počátku 19. století až po první třetinu 20. století. Postupná chronologická syntéza klade důraz na stěžejní autory a jejich zlomová literární díla. Klíčové reflexi jsou podrobeni vybraní autoři působící na počátku minulého století, jmenovitě Jan Miloslav Kryštůfek, Josef Svatopluk Machar a František Josef Čechetka. Analýza děl s napoleonskou tematikou u vybraných autorů je doplněna o historický kontext doby a představení dalších autorů, kteří se totožným tématem zabývali.

Na úvod práce jsou představeny možnosti přístupu k literárnímu dílu jako k pramenu. Tato kapitola je rozšířena o analýzu eseje Liona Feuchtwangera, zabývající se vztahem mezi historickou beletrií a historií. Na úvodní část navazuje stručný životopis Napoleona Bonaparta. Následně jsou představeny první literární zmínky o Bonapartovi v pramenech osobní povahy, kronikách apod. Rokem 1815 začíná analýza a představení děl zachycujících Napoleona v česky psané literatuře. Jako konečný mezník práce byl vymezen rok 1941. Převažující metodou výzkumu byla četba a reflexe primárních pramenů.

Výsledkem práce je prezentace vývoje diferencovaných pohledů na Napoleona I. v rámci české literární scény během 19. a první třetiny 20. století. Dále objektivní vystihnutí a přiblížení hlavních názorů autorů skrze jejich literární díla.

KLÍČOVÁ SLOVA

Napoleon Bonaparte, reflexe, česká literatura, 20. století

ABSTRACT

The aim of this thesis is to acquaint the reader with Czech literature dealing with the person of Napoleon Bonaparte from the beginning of the 19th century to the first third of the 20th century. Furthermore, to objectively capture and try to explain the main views of the authors, which were reflected in their literary works.

The thesis deals with the reflection of the person of Napoleon Bonaparte in Czech literature and is shaped to outline the development of the reflection of the French emperor from the beginning of the 19th century to the first third of the 20th century. The gradual chronological synthesis emphasizes key authors and their breakthrough literary works. Selected authors active at the beginning of the last century, namely Jan Miloslav Kryštof, Josef Svatopluk Machar and František Josef Čechetka, are subjected to key reflection. The analysis of the works with Napoleonic themes by the selected authors is complemented by the historical context of the time and the introduction of other authors who dealt with the same topic.

At the beginning of the thesis, the possibilities of approaching a literary work as a source are presented. This chapter is expanded by an analysis of an essay by Lion Feuchtwanger dealing with the relationship between historical fiction and history. This introductory section is followed by a brief biography of Napoleon Bonaparte. Subsequently, the first literary references to Bonaparte in personal sources, chronicles, etc. are presented. The year 1815 begins with an analysis and presentation of works depicting Napoleon in Czech literature. The year 1941 was defined as the final milestone of the work. The predominant method of research was reading and reflection on primary sources.

As a result, the thesis presents the development of differentiated views of Napoleon I. within the Czech literary scene during the 19th and the first third of the 20th century. Furthermore, the main authors' views are objectively captured and presented through their literary works.

KEYWORDS

Napoleon Bonaparte, reflection, Czech literature, 20th century

OBSAH

Úvod	7
1 Literární dílo jako historický pramen	8
1.1 Definice beletrie jako pramene	8
1.2 Historická beletrie a její vztah k historii	9
1.2.1 Historický paradox Liona Feuchtwangera	13
2 Napoleon Bonaparte	14
2.1 Do roku 1804	14
2.1.1 Mládí a studium	14
2.1.2 Revoluce	15
2.1.3 Konzul Bonaparte	17
2.2 Císař Napoleon.....	17
2.2.1 Válka třetí koalice	18
2.2.2 Válka čtvrté koalice	20
2.2.3 Situace mezi lety 1807–1812	21
2.2.4 Ruské tažení	22
2.2.5 Válka šesté koalice.....	22
2.2.6 Stodenní císařství	24
3 První literární zachycení Napoleona v české literatuře	26
3.1 První zmínky	26
3.2 Napoleonské monografie do konce 19. století	30
3.2.1 První česká monografie.....	30
3.2.2 Dílo Jakuba Malého	31
3.2.3 Další díla 19. století	34
3.2.4 Díla Josefa Pavla Šulce	36
3.2.5 Přelom 19. století a dílo Jana Miloslava Kryštofka	38
4 Díla 20. století	48
4.1 Historický kontext na počátku 20. století ve spojitosti s napoleonskou literární tematikou	49
4.2 Práce Aloise Slováka	50
4.3 Díla českých autorů do konce 30. let 20. století	52
5 Josef Svatopluk Machar.....	59

5.1	Osobnost Josefa Svatopluka Machara.....	59
5.2	Napoleon v díle Josefa Svatopluka Machara	60
5.2.1	1893–1896, Golgatha, Krůčky dějin	60
5.2.2	Roky za století.....	63
5.2.3	Oni.....	63
5.2.4	On.....	69
5.3	Dobová a dnešní reflexe Macharova napoleonského díla.....	73
6	František Josef Čečetka	82
6.1	Osoba Františka Josefa Čečetky	82
6.2	Napoleon v díle Františka Čečetky	83
6.3	Čečetka v zrcadle kritiky.....	88
	Závěr.....	93
	Seznam použitých informačních zdrojů.....	95

ÚVOD

Napoleon Bonaparte byl a je velmi rozporuplná osobnost, která v lidech vyvolává rozdílné pocity a názory. Někteří lidé ho velmi obdivují, pro jiné je ale předchůdcem moderních diktátorů. Mnoho lidí si Napoleona spojuje s válečnými útrapami, paličatou neústupností a neutuchající touhou ovládnout Evropu. Podobnými vlastnostmi lidé charakterizují i jinou výraznou osobnost dnešní evropské politiky, Vladimíra Putina. Velká část populace srovnává dnešní situaci v Evropě převážně s Mnichovem a s rokem 1968. Mně se však vybavuje jiná paralela, a to boj Evropy s císařem Napoleonem mezi lety 1813-1815. Tenkrát se Evropa spojila, aby porazila společného nepřítele. Podobnou věc je potřeba udělat i dnes, aby nedošlo k ohrožení současné svobodné Evropy.

Před rokem, když jsem si volil téma bakalářské práce, se mi spojitost s V. Putinem tolik nenabízela. V roce 2021 ovšem uběhlo dvě stě let od Napoleonovy smrti. Toto jubileum opět vyvolalo debatu, jak Napoleona vnímat. Já jako nadšenec do napoleonské epochy jsem si uvědomil mezeru ve svých znalostech. Jak byl Napoleon vůbec během historie vnímán v českých zemích? Při prvotním studiu pramenů jsem objevil spoustu zajímavých informací, které mi předtím nebyly známy. Z tohoto důvodu jsem se rozhodl, že bych se tomuto tématu rád věnoval ve své bakalářské práci. Pro zpracování tohoto tématu také přispělo to, že v českém prostředí se nikdo zatím nevěnoval komplexnější literární reflexi francouzského císaře.

Úvod práce se věnuje možnosti využití literárního díla jako historického pramenu, na základě eseje Liona Feuchtwangera je představen i vztah historie s historickou beletrií. Pro zachování celistvosti práce bylo důležité začít s Napoleonovu reflexí už od prvních zmínek v českém prostředí. První ohlasy na Napoleona se objevily ve spojitosti s francouzskou revolucí a v Čechách na ni reagovali například G. Cassanova, J. F. Opitz nebo Jan Jeník z Bratřic. Během napoleonských válek se reakce na francouzského císaře objevovaly převážně v kronikách a materiálech osobní povahy, toto téma je však v české historiografii poměrně rozpracované, převážně J. Polišenským. Primárním úkolem bylo sledovat jednotlivé literární publikace reflektující Napoleona, první reflektovaná publikace této práce je z roku 1814/15 a poslední z roku 1941. Komplexnější analýze byli podrobeni vybraní autoři: Jan Miloslav Kryštůfek, Josef Svatopluk Machar a František Josef Čečetka.

1 LITERÁRNÍ DÍLO JAKO HISTORICKÝ PRAMEN

1.1 Definice beletrie jako pramene

Pramen je pro historické bádání naprosto klíčový, zprostředkovává historikům poznání, na jehož základě dokáže být historie odhalována a interpretována. Pramen v dnešní době můžeme chápat ve dvou koncepcích: širší a užší. V širším rozměru bývá za pramen označován dokument, materiál nebo otisk události, faktu či jevu, z nichž historik může čerpat své poznatky. Užší pojetí rozvíjí představu o tom, že prameny jsou výsledkem lidské činnosti nebo společenského vývoje a že přímo či nepřímo, třeba již pouhým vznikem, přispívají k výkladu dějinné skutečnosti.¹

Své specifické místo má mezi prameny i beletrie. Krásná literatura je písemný pramen literárního charakteru, někdy též označovaný jako narativní. Tento typ pramene podává informace o minulosti prostřednictvím autora a jeho vyprávění.² Historická beletrie se odkazuje k době svého vzniku, může obsahovat i historický materiál, ale její záměr se „od počátku odchyluje od vědecké rekonstrukce minulosti.“³ Beletrie může sloužit jako pramen, její primární účel ale není poskytnout historické poznání. Autor sice může čerpat z historie, ale historické skutečnosti ohýbá a používá je především za účelem zvýšení atraktivity vyprávění či k prohloubení pocitu autentičnosti u čtenářů. Autoři používají takové informace, které jsou dějové, příběhové a obrazové.⁴ Na druhou stranu nám však beletrie může poskytnout obraz doby a dobového myšlení. Jako pramen má i určitou výhodu, nabízí totiž širokou škálu možností interpretace.

Krásná literatura nabízí určité informace o minulosti, které můžeme rozdělit do dvou skupin. Do první lze zařadit díla, která vznikala jako obrazy současnosti autorů. Tato díla dnes můžeme využít jako svědectví o minulosti, tedy jako specifický typ historického pramene.

¹ DVOŘÁK, Tomáš, FASORA, Lukáš, CHOCHOLÁČ, Bronislav, MALÝ, Tomáš, NEČASOVÁ, Denisa, STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka & WIHODA, Martin (2014). *Úvod do studia dějepisu I*. Brno: Masarykova univerzita, s. 31.

² DVOŘÁK, Tomáš, FASORA, Lukáš, CHOCHOLÁČ, Bronislav, MALÝ, Tomáš, NEČASOVÁ, Denisa, STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka & WIHODA, Martin (2014). *Úvod do studia dějepisu I*. Brno: Masarykova univerzita, s. 39–40.

³ LABISCHOVÁ, Denisa & GRACOVÁ, Blažena (2008). *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta. s. 78.

⁴ Tamtéž.

Do druhé skupiny lze zařadit historické romány, povídky, dramata a epické skladby, které se už v době svého vzniku soustředily na zobrazení minulosti.⁵

1.2 Historická beletrie a její vztah k historii

V průběhu 19. a 20. století došlo k největšímu rozvoji a oblibě historické beletrie. Tato obliba podle Miroslava Hrocha vyplývá převážně z její formy, ze sugestivnosti historického vyprávění a ze skutečnosti, že literární vize minulosti je humánnější.⁶

Zajímavý názor na vztah historie a historické beletrie podal v eseji *Desdemonin dům*⁷ Lion Feuchtwanger (1884–1958). Feuchtwanger byl německým židovským spisovatelem, dramatikem, překladatelem a historikem, proslavil se zejména svým bojem proti fašismu a svou dramatickou a románovou tvorbou. V souvislosti s touto bakalářskou prací bude středem pozornosti autorovo dílo *Desdemonin dům*. Toto dílo bylo v roce 1961 vydáno z autorovy pozůstalosti a v roce 1968 se dočkalo i českého překladu. Kniha se skládá ze šesti povídek, dvou dramát a literární eseje. Esej s názvem *Desdemonin dům aneb O velikosti a hranicích historické beletrie* nabízí nevšední pohled na autorovy myšlenky a názory, primárně na vztah historie a krásné literatury. Feuchtwangerova eseje je výjimečná z pohledu, že nebyla dokončena, a ani nebyla nijak upravována, působí proto zcela autenticky a představuje autorovy bezprostřední pocity. V následujících řádcích budou představeny jen vybrané a pro práci nejdůležitější poznatky z autorovy obsáhlé eseje.

Feuchtwanger se v eseji postupně zabýval příběhy a událostmi, které se s největší pravděpodobností nikdy nestaly, například biblickými příběhy či v dnešním světě už zaběhnutými legendami. Činil tak, aby poukázal na to, že příběhy, které se nikdy nestaly, nebo aspoň ne tak, jak se dnes vyprávějí, tvoří výraznou část toho, co nazýváme historií. Zároveň si kladl otázku, proč tomu tak je, proč se těmto příběhům věří a proč je jejich trvanlivost výraznější než u zdokumentovaných faktů vědeckého dějepisectví.

⁵ LABISCHOVÁ, Denisa & GRACOVÁ, Blažena (2008). *Průručka ke studiu didaktiky dějepisu*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta. s. 84.

⁶ LABISCHOVÁ, Denisa & GRACOVÁ, Blažena (2008). *Průručka ke studiu didaktiky dějepisu*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta. s. 78.

⁷ FEUCHTWANGER, Lion (1968). *Desdemonin dům*. Překlad Valter Feldstein a Vladimír Procházka. 1. vyd. v Odeonu. Spisy Liona Feuchtwangera, sv. 12. Praha: Odeon.

O spolehlivosti historické vědy totiž byly odjakživa vyslovovány pochybnosti. V 19. století se historikové pokusili povznést historii na novou úroveň a dát ji jakousi vědeckou serióznost. Tyto pokusy jsou převážně spojeny s historismem, který měl už od začátku své odpůrce.

Ve 20. století téměř všichni historikové uznali, že hlavní cíl historie by měl být výklad faktů, ne jejich zjišťování.⁸ Trefně autor uvedl kritiku historie ve spojení s historickým románem. Falckraběnka Alžběta Šarlota Falcká, zvaná Liselotte, si po přečtení historického díla o Ludvíku XIV., na jehož dvoře sama žila, postěžovala v dopise své přítelkyni:

„Když se vykládají takové lži o tom, co jsme sami prožili, jak potom máme věřit vyprávění o událostech z dávné minulosti? Myslím, že všechny dějepisné knihy [...] jsou stejně prolhané jako kterýkoliv román. Jediný rozdíl je v tom, že romány bývají zábavnější.“⁹

Autor představil a ocenil mnoho románových děl, která měla mnohdy větší význam pro seznámení se s historií a jejím studiem nežli jakákoliv historická odborná práce. Například práce Georga Eberse nebo Felixe Dahna poctivě usilovaly o to, aby se dobraly pravdy. Autoři se ale po důkladném studiu pramenů zalekli nedostatkem faktů a jejich nespolehlivostí, a tak začali hledat útočiště ve své fantazii. Jejich románová vyprávění uměla zapůsobit, a proto třeba román *Dcera královská*¹⁰ od G. Eberse měl na veřejnost větší vliv než kterékoliv dílo vědecké egyptologie. Tato kniha přiměla mnoho lidí, aby se zamysleli nad starověkými kulturami. Zasloužila se o to, že byly věnovány prostředky na vykopávky a že na univerzitách začaly vznikat katedry egyptologie. Ebers ve svém díle zmítá mezi archeologickými a vypravěčskými zájmy, pouští hodně uzdu své představivosti, za což se hned sám přísně pokárá. Vědom si pak své viny, snaží se své vypravěčské výstřelky napravit za pomoci dlouhých poznámek pod čarou, v nichž uvádí těžko zjistitelné dokumentární podrobnosti. Podobný úděl, tentokrát ve vztahu k Římu, mělo i dílo Felixe Dahna *Ein Kampf um Rom* (Boj o Řím)¹¹, ve kterém se mimo romantických kýčů objevila i spousta čistě naučných pasáží. Mnoho lidí proto čerpalo

⁸ FEUCHTWANGER, Lion (1968). *Desdemonin dům*. Překlad Valter Feldstein a Vladimír Procházka. 1. vyd. v Odeonu. Spisy Liona Feuchtwangera, sv. 12. Praha: Odeon, s. 240. (Dále jen FEUCHTWANGER)

⁹ FEUCHTWANGER, L. *Desdemonin dům*, s. 239.

¹⁰ EBERS, Georg (1928). *Dcera královská*. Překlad Bedřich Frída. Praha: Ladislav Šotek, 1927. Šotkova knihovna lidových románů, IX.

¹¹ DAHN, Felix (1956). *Ein Kampf um Rom. Historische Roman*. Berlin: Deutsche Buch-Gemeinschaft. [1. vydání 1876].

vědomosti o pozdní antice spíše z tohoto románu než z Gibbonovy *History of the Decline and Fall of the Roman Empire*.^{12,13}

Feuchtwanger se ve své eseji věnuje podobným i mnoha dalším otázkám spojeným s historickou beletrií. Hledá její kořeny, přínos, krásu a cíl, přičemž autorova esej může chvílemi působit jako chvalozpěv na historický román. Feuchtwanger vyzdvihuje autory jako Waltera Scota, Alexandra Dumase a jeho francouzské kolegy, Goetheho a spoustu dalších.

Historik George Macaulay Trevelyan měl prohlásit: „Pro to, aby lidstvo správně chápalo historii, udělal básník Walter Scott sám víc než všichni historikové z povolání dohromady.“¹⁴

Asi nejdůležitějším poznatkem, který je třeba si z Feuchtwangerovy eseje odnést, je uvědomění, proč vůbec historická beletrie vznikla a co je jejím úkolem:

„Když čtenáři a recenzenti chtějí některé historické básnické dílo pochválit, často prohlašují, že se básníkovi podařilo naplnit životem dobu, kterou líčí. Zřejmě to považují za hlavní poslání historické literatury. To je omyl. Něco takového může jako hlavní úkol táhnout na mysli profesorům, kteří píší historické romány. Skuteční básníci chtěli vždycky i v těch svých výtvorech, které se zabývají historií, vyslovit jen současnost, svůj vztah k vlastní době, své prožité poznání, co z minulosti žije i v jejich době.“¹⁵

Tento názor opřel Feuchtwanger o názorné příklady. Homér či jeho spoluautoři nenapsali *Iliadu*, aby oživilo dobu, v níž Achájové pronikli do Asie, ale vyličili problémy vlastní doby. Stejně si počínal Vergilius v případě *Aenea* a dále Shakespeare, Goethe, Scott a s nimi mnoho dalších. Vyličení minulosti jim bylo jen prostředkem k vyslovení poznatků o vlastní době. Co tvoří historickou beletrii a poezii činnou, je autorův požitek čerpaný ze současnosti. Čtenář se tak dovídá spíše více o autorovi a jeho době než o minulosti. Proč ale autoři volili využití minulosti k poukázání na současnost? Důvodů může být více, tím prvním je využití historického převleku pravdy, tedy možnost vyjádřit za pomoci minulosti názory, které by nemohly být v současnosti vysloveny nebo by znamenaly velké nebezpečí, jedná

¹² GIBBON, Edward (1904–1906). *The history of the Decline & Fall of the Roman Empire*. Six volumes. London: Henry Frowde. [1. vydání 1776–1789].

¹³ FEUCHTWANGER, L. *Desdemonin dům*, s. 250–251.

¹⁴ FEUCHTWANGER, L. *Desdemonin dům*, s. 241.

¹⁵ FEUCHTWANGER, L. *Desdemonin dům*, s. 325.

se převážně o názory politické nebo o scény odvážně erotické.¹⁶ Historický oděv může také událostem či názorům propůjčit větší ctihodnost a ochranu před napadením: „Maior e longinquo reventia.“¹⁷ Tedy větší je úcta k tomu, co je vzdálené. Další motivem může být autorova hravost, tedy určitá potřeba skrýt se za své dílo, ztratit s v něm. Vedle těchto motivů to může být motiv technicko-umělecký. Autoři si totiž s výběrem námětu nedělají velké starosti. Látka autora zajímá, jen pokud je vhodným prostředkem k vyjádření jeho poznatků.¹⁸

Příhodné pro tuto práci je i skutečnost, že se Feuchtwanger ve své eseji zmínil i o Napoleonovi. Poprvé ve spojitosti s Walterem Scottem. Scottův nakladatel Archibald Constable dostal nápad vydávat laciné knihy a získat mnoho nových potenciálních čtenářů. Scott tento nápad nadšeně uvítal a prohlásil o svém příteli, že je „the grand Napoleon of the realms of print“¹⁹ na což ještě přišel s nápadem „zahájit toto tažení životopisem toho druhého Napoleona“, a tak vznikla Scottova kniha *Life of Napoleon* (1827). Krátce na to se Feuchtwanger zmínil o francouzském císaři znovu, tentokrát ve spojitosti s Caesarem. Zážitky s Napoleonem oživily u jeho současníků obraz Caesarův. Sám Napoleon se o Caesarovu postavu velmi zajímal, kromě jejího studia vyzýval básníky své doby, aby o Caesarovi psali. Bonaparte několikrát spatřil i Voltairovu *Caesarovu smrt*, a dokonce nařídil, aby tato hra byla hrána i při konferenci v Erfurtu v roce 1808. Hry o Caesarovi v Napoleonově době však nedopadly dobře. Zdařilejší byly až pozdější inscenace, převážně v Itálii, kde Napoleon vystupoval v mytologické podobě. Feuchtwanger nepochyboval ani o tom, že když Friedrich Schiller tvořil drama *Valdštejn*, tanul mu nepřímou na myslí Napoleon. Později se francouzský císař objevil i u Franze Grillparzera, jenž chtěl v osobě nenasytného krále Přemysla Otakara II. vytvořit právě portrét Napoleona. Na přímé zpodobení vojevůdce si ovšem netroufl.²⁰

¹⁶ FEUCHTWANGER, L. *Desdemonin dům*, s. 328.

¹⁷ TACITUS, Publius Cornelius (n.d.–116). *Cornelii Taciti ab excessu divi Augusti. (Annales). 1.47*. Dostupné též z: <https://www.thelatinlibrary.com/tacitus/tac.ann1.shtml>.

¹⁸ FEUCHTWANGER, L. *Desdemonin dům*, s. 328–333.

¹⁹ LOCKHART, John Gibson (1837). *Memoirs of the Life of Sir Walter Scott, Bart. Volume the sixth*. Edinburgh: Robert Cadell; London: John Murray and Whittaker and Co. s. 31. Dostupné též z: https://books.google.cz/books?id=ZQ4OAAAAQAAJ&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.

²⁰ FEUCHTWANGER, L. *Desdemonin dům*, s. 342–343.

1.2.1 Historický paradox Liona Feuchtwangera

„Psal jsem romány současné i historické, při sebestřísnějším zkoumání svědomí mohu prohlásit, že jsem se ve svých historických románech snažil podat stejný obsah jako v současných. Nikdy mě ani nenapadlo ztvárňovat historii jen pro ni samu; v kostýmu, v historickém oděvu jsem vždycky viděl pouze prostředek stylizační, způsob, jak co nejsnáze dosáhnout iluze skutečnosti. Neumím si představit, že by skutečný romanopisec, který zpracovává historické látky, mohl vidět v historických faktech něco jiného než prostředek, jak získat potřebný odstup, podobenství, v němž by co nejvěrněji vyslovil svůj vlastní životní pocit, svou vlastní dobu, svůj obraz světa.“²¹

Tato slova pronesl Lion Feuchtwanger na přednášce nazvané *Vom Sinn und Unsinn des historischen Romans (O smyslu a nesmyslnosti historického románu)* v Paříži v roce 1935 a dal najevo svůj názor na historický román.

Každé umělecké dílo, jehož námět je uložen do minulosti, usiluje především o to, aby co nejpůsobivěji vyslovilo životní pocit, subjektivní názor umělce na svět a společnost. Tento poznatek je základní a rozhodující prvek Feuchtwangerovy umělecké metody. Jestliže autor vkládá své stanovisko, svůj vztah k současnosti do historie, dělá to jen proto, že chce toto své subjektivní vidění skutečnosti zobjektivizovat, povznést je na vyšší rovinu dění nějak už uzavřeného a poznaného. Tvůrce historického románu nepíše tedy vlastně o minulosti, nýbrž o současnosti, kterou promítá do minulých časů především z toho důvodu, aby se od současnosti, příliš nepřehledné a složité skutečnosti distancoval.²²

²¹ FEUCHTWANGER, L. *Desdemonin dům*, s. 353. „Ich habe zeitgenössische Romane geschrieben und historische. Ich darf, nach schärfster Gewissensprüfung, erklären, daß ich meinen historischen Romanen die gleichen Inhalte zu geben beabsichtigte wie in den zeitgenössischen. [...] ich habe im Kostüm, in der historischen Einkleidung, immer nur ein Stilisierungsmittel gesehen, ein Mittel, auf die einfachste Art die Illusionen der Realität zu erzielen. [...] historische Fakten als ein Distanzierungsmittel, als ein Gleichnis, um sich selber sein eigenes Lebensgefühl, seine eigene Zeit, sein Weltbild möglichst treu wiederzugeben.“ Originální znění: FEUCHTWANGER, Lion (1984). *Vom Sinn und Unsinn des historischen Romans* (1935). In: *Ein Buch nur für meine Freunde*. Frankfurt a. M.: S. Fischer, s. 496.

²² Tamtéž.

2 NAPOLEON BONAPARTE

O osobě Napoleona Bonaparta je v dnešní době napsáno už mnoho publikací, které jeho osobu rozebírají z různých pohledů a do nejmenších detailů. Pro účel této práce je ale nezbytné, aby byl představen alespoň stručný životopis prvního francouzského císaře. Pro minimalizaci poznámek týkajících se obecně známých a dostupných historických dat a faktů budu čerpat z vybraných monografií o Napoleonovi, na které nebudu v práci už dále odkazovat. Primárním zdrojem pro sestavení Napoleonova životopisu mi byla publikace anglického historika Andrewa Robertse *Napoleon the Great*.²³ Dalším výrazným zdrojem mi byla publikace Alberta Zacharoviče Manfreda *Napoleon Bonaparte*²⁴, která se v českém prostředí dočkala už celkem tří vydání (1975, 1983, 1990). Z českých autorů jsem využil práci Libora Jůna *Napoleonské války*.²⁵

2.1 Do roku 1804

2.1.1 Mládí a studium

Napoleone di Buonaparte, jak znělo rodné jméno prvního francouzského císaře, se narodil roku 1769 v Ajaccio na Korsice do rodiny zchudlé korsické nobility. Napoleon byl druhorozeným synem Letizie Ramolino a Carla Buonaparta. Napoleonovi předkové z otcovy strany pocházeli z menší toskánské šlechtické rodiny, která emigrovala na Korsiku v 16. století. Předkové z matčiny strany, Ramolinové, pocházeli z menší janovské šlechtické rodiny.²⁶ Před Napoleonovým narozením byla politická situace na ostrově hektická. Korsika patřila do roku 1769 Janovské republice, která rezignovala na potlačení korsického vyhlášení nezávislosti, a nakonec podstoupila Korsiku Francii. Francouzská vojska dobyla Korsiku a ostrov byl oficiálně k Francii přičleněn jako provincie v roce 1770.

Protože byl Napoleon rodilý Francouz a zároveň šlechtic, měl nárok na školní stipendium. V roce 1779 nastoupil ke studiu na vojenské akademii v Brienne. Po dokončení studií v Brienne se přesunul do pařížské L'École militaire, kde dokončil studia v roce 1785. Po škole byl jako podporučík přidělen k dělostřeleckému pluku de La Fère, který byl umístěn ve Valence

²³ ROBERTS, Andrew (2015). *Napoleon the Great*. London: Penguin Books.

²⁴ MANFRED, Albert Zacharovič (1990). *Napoleon Bonaparte*. Překlad Vlasta Boudyšová. 3. vydání. Praha: Svoboda.

²⁵ JŮN, Libor. *Napoleonské války*. Praha: Triton, 2005. Dějiny do kapsy; sv. 13.

²⁶ MCLYNN, Frank. *Napoleon: A Biography*. London: Pimlico, 1998, s. 2

a Auxonne. Napoleon zde sloužil až do vypuknutí revoluce v roce 1789. Mladý Bonaparte věřil, že revoluce může umožnit Korsice větší autonomii a jemu samotnému nové kariérní příležitosti, požádal proto o dovolení, aby se na rodný ostrov mohl vrátit.

2.1.2 Revoluce

První roky revoluce strávil na Korsice, kde se poprvé, pod vedením hrdiny a vůdce korsického hnutí za nezávislost Pascalem Paolim, angažoval v politice. Vztah mezi Napoleonem a Paolim byl komplikovaný. Paoli nikdy neodpustil Bonapartům jejich rychlý přechod na francouzskou stranu v roce 1769.²⁷ Samotný Napoleon, jakobín plný revolučních ideálů, se od Paoliho odvrátil, když se připojil k profrancouzským korsickým republikánům, kteří byli proti Paoliho politice a jeho aspiracím na odtržení od Francie. Napoleonovy politické snahy nepřinesly žádné zásadní výsledky, po neúspěšné expedici na Sardinii dokonce musel on i jeho rodina rodný ostrov opustit.²⁸

V roce 1793 sepsal Napoleon republikánský pamflet *Le souper de Beaucaire*, ve kterém obhajoval ideály revoluce a republiky. Díky tomuto pamfletu se mladý Bonaparte dostal do povědomí jakobínu. Jeho spis udělal dojem dokonce na Augustina Bona Josepha Robespierrea, bratra slavnějšího Maximiliána.²⁹ Ve čtvrtém roce revoluce se Francie potýkala s četnými royalistickými povstáními. Velmi silná povstání probíhala na jihu Francie, kde se k rebelii připojilo i přístavní město Toulon. Této příležitosti využila protifrancouzská koalice a rebely přišla podpořit expediční vojska a britské královské loďstvo. Všechna francouzská vojska v okruhu Toulonu byla pověřena město dobýt. Kvůli nedostatku zkušených důstojníků vedl Francouze u Toulonu generál Jean-Baptiste Carteaux, oddaný republikán, ale vyučený malíř.³⁰ Příčinou nedostatku kvalifikovaných důstojníků byla skutečnost, že před revolucí byla většina důstojníků z řad aristokratů, kteří před revolucí prchali. Pro Francouze oblehání Toulonu nezačalo vůbec dobře, hned na jeho počátku byl zraněn jeden z mála kvalifikovaných důstojníků, velitel dělostřelectva plukovník Dommartin. Antoine Saliceti, korsický poslanec Národního konventu, doporučil na jeho místo mladého Bonaparta.³¹ Klíčem k dobytí Tolounu bylo dělostřelectvo, které musel mladý dělostřelecký důstojník Bonaparte značně

²⁷ ROBERTS A. *Napoleon the Great*, s. 33.

²⁸ ROBERTS A. *Napoleon the Great*, s. 43–45.

²⁹ ROBERTS A. *Napoleon the Great*, s. 45–46.

³⁰ ROBERTS A. *Napoleon the Great*, s. 45.

³¹ ROBERTS A. *Napoleon the Great*, s. 47.

zreorganizovat. Napoleon nezůstal pouze u toho, sám dokonce vypracoval komplexní plán na dobytí přístavního města. Jeho plán se dal do pohybu až po příchodu nového vrchního velitele generála Dugommiera.³² Město nakonec padlo v prosinci 1793 a mladý Bonaparte byl za své neobyčejné služby povýšen až na brigádního generála, hvězdná kariéra mohla vskutku započít.

Dalším důležitým momentem Bonapartovy kariéry bylo povstání 3. října 1795 (13. vendémiaire) v Paříži. Napoleon byl pověřen toto royalistické povstání potlačit. Za pomoci budoucího maršála, krále neapolského a švagra Joachima Murata dokázal generál Bonaparte s použitím kartáčových střel z děl povstání krvavě potlačit. Úspěšné zažehnání vzpoury přineslo Bonapartovi slávu i velení nad Vnitřní a později Italskou armádou. Před odjezdem na italskou frontu se v roce 1796 generál Bonaparte oženil s Josefínou de Beauharnais, Budoucí císařovna byla vdovou po generálu Alexandrovi de Beauharnais, který byl v roce 1794 popraven. Sama Josefína strávila chvíli ve vězení a po propuštění finančně strádala. Bonapartovu nabídku k sňatku tak přijala spíše kvůli hmotnému zajištění nežli z lásky.

Během revolučních válek v roce 1796 začala Francie se svým protiútokem proti koaličním vojskům a Bonapartovým úkolem bylo zahájit s Italskou armádou ofenzivu a ulehčit vojskům na Rýně. V mistrovsky připraveném a skvěle provedeném italském tažení francouzská vojska nejdříve vyřadila ze hry rakouského spojence, Království Sardinsko-Piemontské, a po sériích vítězství v bitvách u Lodi, Castiglione, Arcole a Rivoli si Francouzi otevřeli cestu na Vídeň a donutili Habsburskou monarchii k míru.

V roce 1798 se Napoleon vydal na egyptskou expedici, která měla oslabit britský obchod s Orientem a otevřít tak nové obzory pro Francii. Po počátečním úspěchu v pozemních bitvách s mameluky a obsazením Káhiry se situace značně zkomplikovala. Nejprve byla zničena francouzská flotila v bitvě u Abúkíru, což mělo za následek, že francouzské expediční síly ztratily kontakt s Francií. Později neúspěch dovršila povstání a nepovedené tažení do Sýrie. Tyto události a politické zprávy z Francie přivedly Napoleona k tomu, že se v roce 1799 rozhodl vrátit do Francie a velení v Egyptě přenechat generálu Jeanu-Baptistovi Kléberovi. Egyptské tažení skončilo po vojenské stránce neúspěchem, ale pro Napoleona bylo cennou zkušeností. Budoucí císař si poprvé ve větší míře vyzkoušel samostatně rozhodovat o civilních a správních záležitostech a výrazně ovlivňovat myšlení egyptských civilistů za pomoci propagandy.

³² ROBERTS A. *Napoleon the Great*, s. 51.

Egyptská expedice byla úspěšná alespoň po kulturní stránce. Napoleona do Egypta následovala početná skupina učenců a odborníků na různé oblasti vědy či jiných civilních záležitostí. Výsledky jejich bádání a objevení rosettské desky pak daly vzniknout moderní egyptologii a pomohly k rozluštění egyptských hieroglyfů.

2.1.3 Konzul Bonaparte

Kritická situace ve Francii vedla ke svržení nepopulárního Direktorata, které po brumairovém převratu v roce 1799 vystřídal konzulát v čele s Bonapartem. V roce 1800 vyhnal Napoleon podruhé Habsburky z Itálie a po vítězství francouzských vojsk v bitvě u Hohenlinden byl roku 1801 mezi Francií a Habsburskou monarchií uzavřen mír. Napoleonova politika dosáhla značného úspěchu v roce 1802, kdy byla uzavřena mírová smlouva se Spojeným královstvím Velké Británie a Severního Irska, ač neměla dlouhého trvání, znamenala ukončení revolučních válek a tolik potřebný mír pro Francii znavenou dlouhými léty válčení. Ve stejném roce byl Napoleonovi schválen titul doživotního konzula.

Během své vlády dokázal Napoleon Francii zkonsolidovat a reformovat. Vyřešil finanční krizi tím, že změnil daňovou politiku, podporoval podnikání, prodal Louisianu a založil Banque de France, tedy Francouzskou centrální banku. Současně důkladně zreorganizoval celý centrální systém státní správy, vytvořil policejní aparát, zavedl cenzuru a omezil pravomoci státní rady. Dále se věnoval rozvoji vědy a infrastruktury. V roce 1801 uzavřel konkordát, čímž formálně ukončil zápas světské republiky s katolickou církví. Jeho největším úspěchem však byla iniciace k vytvoření občanského zákoníku *Code civil (Code Napoléon)*, který přes mnohé novely zůstává doposud základem francouzského občanského práva. Formulované zásady Napoleonova zákoníku ovlivnily i občanské zákonodárství v mnoha jiných evropských zemích.³³

2.2 Císař Napoleon

Během konzulátu čelil Napoleon několika royalistickým a jakobínským atentátům. V roce 1804 byl odhalen plán atentátu, v němž měl hrát roli i Napoleonův rival generál Jean-Victor-Maria Moreau, který byl nakonec poslán do exilu. Napoleon nařídil též únos vévody z Enghien, dalšího podezřelého. Vévoda byl dopaden v Bádensku a po tajném

³³ ČORNEJ, Petr, KUČERA, Jan P., VANÍČEK, Vratislav a kol. (2005). *Evropa králů a císařů: významní panovníci a vládnoucí dynastie od 5. století do současnosti*. Praha: Ivo Železný, s. 298.

vojenském procesu rychle popraven. Poprava Louise Antoineho Henriho de Bourbon Condého, vévody z Enghienu rozzuřila královské dvory v celé Evropě a stala se jedním z politických faktorů přispívajících k vypuknutí napoleonských válek. Nicméně vlivem atentátů se Napoleon rozhodl vytvořit dynastii a zajistit kontinuitu své moci. Referendum v roce 1804 rozhodlo o tom, že se z konzula Bonaparta stal první císař Francouzů, Napoleon I.

Císařství bylo oficiálně vyhlášeno 18. května 1804, při této příležitosti Napoleon jmenoval 18 prvních maršálů, čímž se snažil zajistit souhlas a podporu své armády k vytvoření nového impéria.³⁴ Samotná císařská korunovace se uskutečnila 2. prosince v katedrále Notre-Dame.

2.2.1 Válka třetí koalice

V souvislosti se sílícím postavením nové Francie a jejího císaře se v Evropě začalo značně zvyšovat napětí. Velká Británie vyhlásila Francii válku v roce 1803 a britský kabinet začal v Evropě hledat spojence. Napoleon mezitím plánoval invazi na Britské ostrovy. V Boulogne a podél severního francouzského pobřeží se začala shromažďovat a cvičit Velká armáda.

Velká Británie zvládla vytvořit v Evropě třetí koalici, jejími členy se postupně staly Švédsko, Rusko, Neapolské království, Království obojí Sicílie a Habsburská monarchie. Koalice přišla s odvážným plánem na útok do Bavorska a do Itálie, Napoleon se však o jejich plánu dozvěděl a prozatím odložil plán invaze na Britské ostrovy a vydal se vstříc rakouské armádě generála Macka, která napadla Bavorsko, francouzského spojence.

Napoleonova armáda byla nově zorganizována do armádních sborů, do těles, které by mohly připomínat malé armády. Každý z těchto sborů byl veden maršálem, měl svůj štáb, pěší divize, jízdu, dělostřelectvo i trén. Rozdělení do sborů mělo za následek, že se armáda dokázala pohybovat rychleji, po různých cestách, lépe vést průzkum, a hlavně žít ze země, kterou procházela, nemusela se tak spoléhat na pomalé zásobovací vozy. Tyto sbory tak mohly po určitou dobu bojovat samostatně, pokud se však schylovalo k větší bitvě, dokázaly se rychle zkoncentrovat a spojit se ve větší uskupení. Napoleon tak překonal starou doktrínu vedení války a dokázal své nepřátele často šokovat rychlostí a nepředvídatelnými manévry.³⁵

³⁴ ROBERTS A. *Napoleon the Great*, s. 144–145.

³⁵ BRUCE, Robert B., DICKIE, Ian, KILEY, Kevin & PAVKOVIC, Michael F (2008). *Bojové techniky období napoleonských válek 1792–1815. Vybavení, bojeschopnost a taktika*. Překlad Josef Bartoň. Praha: Deus, s. 29–33.

Zářným příkladem nové Napoleonovy doktríny byl takzvaný ulmský manévr. Napoleon použil jezdecko maršála Murata, aby oklamal generála Karla Macka von Leibericha a skryl svůj hlavní záměr. Díky rychlosti pohybu dokázaly ostatní sbory Velké armády Macka překvapit a obklíčit u Ulmu. Tímto impozantním manévrem Napoleon zasadil první ránu třetí koalici. Zbytek rakouských jednotek se společně s blížícím se ruským vojskem generála Kutuzova rozhodl ustoupit. Napoleon spojenecká vojska pronásledoval, obsadil Vídeň a pokračoval až na Moravu, kde se naskytla příležitost svést generální bitvu.

2. prosince 1805, den na první výročí Napoleonovy korunovace císařem, se odehrála jedna z nejvýznamnějších bitev napoleonských válek – bitva u Slavkova. Francouzská vojska se zde střetla se spojeneckými rakousko-ruskými silami a zasadila jim velikou porážku. Napoleon v přípravách na střet a poté i v samotné bitvě uplatnil svého taktického génia, kdy dokázal ruskému carovi předstírat slabost a vlákat koaliční vojska do bitvy, která se měla odehrávat podle jeho režie. Spojeneckým vojskům přenechal i velkou taktickou „výhodu“ v držení Prateckého návrší a jen spojence utvrdil v tom, že se chystá k ústupu. Francouzský císař si však bojiště s přehledem připravil, a věřil, že dokáže své protivníky zničit.

V den bitvy spoléhal Napoleon na své slabé pravé křídlo, nacházející se v Sokolnici a Telnici, že na sebe naláká hlavní úder spojeneckých vojsk, která budou muset sestoupit z návrší, a tím oslabí svůj střed, v pravý moment poté Napoleon plánoval nařídít protiútok na Pratecké návrší, čímž by spojenecká vojska rozdělil a poté porazil. Napoleonův plán spočíval ve správném odhadu protivníkových úmyslů, dále rychlý nástup Davoutova III. sboru, který měl posílit posádku v Sokolnici a Telnici, a nakonec přesně načasovaný protiúder na Pratecké návrší. Napoleonovy predikce a úmysly vyšly, a vyústily v jedno z nejskvělejších vojenských vítězství všech dob.³⁶

Evropa se po Slavkově změnila, po Prešpurském míru přišla Habsburská monarchie o část svého území, ale hlavně o vliv v německém prostředí. Napoleon v roce 1806 vytvořil Rýnský spolek, řetězec německých států, které se staly francouzskými spojenci a zavázaly se vybudovat armády, jež se měly stát součástí Velké armády. Vytvoření spolku poskytlo francouzskému císařství významnou strategickou výhodu na jeho východní hranici tím, že vytvořilo oddělení mezi dvěma největšími německými státy, Pruskem a Rakouskem. Císař

³⁶ UHLÍŘ, Dušan. *Slunce nad Slavkovem*. 4. vydání. Třebíč: Akcent, Drahomír Rybníček, 2017, s. 242–256.

František II., vědom si těchto faktů, rozpustil v roce 1806 Svatou říši římskou a spokojil se „pouze“ s titulem císaře Rakouska jako František I.

Vliv francouzského císaře stoupal, dle jeho vůle se měnila i mapa Evropy. V roce 1806 Italská armáda maršála Andrého Massény obsadila Neapolské království a jeho novým králem se stal Napoleonův starší bratr Josef. Z Batavské republiky se stalo Holandské království řízené Napoleonovým mladším bratrem Ludvíkem. Tyto otřesy na trůnech a mnoho dalších intervencí do záležitostí ostatních států byly pro Napoleonovu vládu typické a staly se později jednou z mnoha příčin jeho pádu.

V roce 1805 Napoleon ztratil naději na invazi do Anglie, po Slavkovu se k němu donesly zprávy o katastrofální porážce francouzsko-španělské flotily u Trafalgaru. Britský admirál Nelson dokázal za cenu vlastního života pro Británii vybojovat vítězství tak kompletní, že zajistilo Británii námořní dominanci po dalších sto let. Velká Británie – královna moří – a Napoleon – pán na pevnině –, situace, která zatím nedovolovala žádné straně utkat se s tou druhou na svém „hřišti“. V takovéto situaci si Napoleon přál mír, alespoň prozatímni, odpor zbytku třetí koalice totiž zůstal nezlomen.

2.2.2 Válka čtvrté koalice

V roce 1806 se ke koalici připojilo Prusko a poslalo Napoleonovi ultimátum, které francouzský císař nechal bez odezvy. Po vypršení ultimáta Napoleon překročil hranice Sasky a 14. října došlo k rozhodujícím střetům. Napoleon s jádrem svých sil porazil Prusy u Jeny a maršál Davout se svým III. sborem dokázal překvapivě porazit hlavní pruskou armádu u Auerstadu. Mistrovské francouzské pronásledování vedlo k rychlému rozkladu zbytku pruských vojsk. Pruský král Fridrich Vilém III. se se zbytkem svých sil stáhl ke Královci a doufal, že mu blížíící se ruská vojska pomohou Napoleona zastavit. Prusko-ruská vojska se s Francouzi střetla v krvavé bitvě u Pruského Jílového. Zde Napoleona před porážkou zachránil až masový útok kavalerie vedené maršálem Muratem. Bitva skončila nerozhodně, ale koaliční vojska druhý den opustila bojiště. Rozhodujícím střetem kampaně byla až bitva u Friedlandu, v níž se generálovi Levinu Augustovi von Bennigsenovi nevyplatil riskantní manévr proti sboru maršála Lannesa. Bennigsenova armáda se ocitla zády k řece, a nakonec byla drtivě poražena hlavní francouzskou armádou, která dokázala rychle Lannesově sboru přijít na pomoc. Francouzské vítězství vedlo k Tylžskému míru, který nejvíce oslabil Prusko. Napoleonovi však přinesl územní zisky, zajistil mu alianci s Ruskem a vedl též k vytvoření Varšavského velkovévodství, v čemž Poláci spatřovali krok k znovuzrození vlastního státu.

V roce 1807 se Napoleon ocitl na vrcholu své moci, porazil Rakousko, Prusko a s Ruskem vytvořil alianci, z velkých mocností s ním ve válce zůstala jen Velká Británie. Neschopnost překročit kanál La Manche a zaútočit na Britý přímo vedla Napoleona ke snaze pokořit Británii jinak, a to skrze ekonomiku. V roce 1806 vydal francouzský císař Berlínský dekret, kterým vešla v platnost takzvaná kontinentální blokáda. Tento systém zakazoval všem zemím pod francouzským vlivem obchodovat s Velkou Británií. Ač tento systém způsobil Británii komplikace, nebyl natolik účinný, aby mohl v Anglii způsobit ekonomický úpadek. Neúspěch kontinentální blokády spočíval v její nevynutitelnosti. Díky britské dominanci na moři nemohla být důsledně uplatňována a pozbývala tak svého významu. Kontinentální systém zásadně přispěl k Napoleonovu pádu, jelikož francouzského císaře vtáhl do dvou konfliktů, které se staly pro jeho císařství osudné.

2.2.3 Situace mezi lety 1807–1812

První z oněch konfliktů se odehrával na Pyrenejském poloostrově, kde se nejdříve Napoleon roku 1807 pokusil donutit Portugalsko k dodržování kontinentální blokády. Po obsazení Portugalska Napoleon využil situace ve Španělsku a uzurpoval španělskou korunu pro svého bratra Josefa. Toto francouzské vměšování do interních španělských záležitostí způsobilo brutální odezvu ve formě protifrancouzského povstání. Válka, která ve Španělsku roku 1808 začala, vyčerpávala Napoleonovy prostředky a připravila ho o velké množství vojáků, které zoufale později potřeboval jinde. Konflikt trval do roku 1814, kdy byla poslední francouzská vojska nucena Španělsko opustit.

Složité francouzské situace ve Španělsku využilo Rakouské císařství, které v roce 1809 vyhlásilo Francii válku. Nově reformovaná rakouská vojska vedená arcivévodou Karlem dokázala Napoleona poprvé porazit v bitvě u Aspern a Esslingu. Napoleon se nakonec dočkal odvety u Wagramu, kdy dokázal rakouským vojskům porážku vrátit. Válka s Rakouskem roku 1809 však byla Napoleonovým posledním vítězným tažením a ukázala celé Evropě, že francouzský císař už není nadále nepřemožitelným vojevůdcem.

V roce 1810 zažil Napoleon velkou osobní změnu. Rozvedl se totiž s císařovnou Josefínou, která mu nebyla schopna dát dědice. 1. dubna 1810 se Napoleon oženil s habsburskou princeznou Marií Luisou, čímž se upevnila nová aliance mezi Francií a Rakouskem. O rok později se francouzskému císaři narodil tolik očekávaný dědic, Napoleon František Josef Karel Bonaparte.

Mezi lety 1809–1812 vládl v Evropě relativní mír, ten se ovšem nesl ve znamení ochlazení francouzsko-ruských vztahů. Už v roce 1810 porušil ruský car Alexandr I.

kontinentální blokádu, na což Napoleon reagoval anexí Oldenburského vévodství. Napjaté vztahy se Napoleon rozhodl vyřešit invazí do Ruska v roce 1812. K pokoření Ruska se chystala více než půlmilionová armáda, složená nejen z Francouzů a francouzských spojenců ale i z nepříliš ochotných oddílů z Pruska a Rakouska. Proti Francouzům stálo přibližně čtvrt milionů ruských vojáků. Rusko se na francouzský vpád dobře připravilo, před válkou totiž dosáhlo dvou diplomatických triumfů. Země pod vládou Alexandra I. dokázala uzavřít mír s Osmany a Švédy, čímž si zajistila svá křídla a mohla se soustředit pouze na francouzskou invazi.

2.2.4 Ruské tažení

Napoleon doufal v rychlý triumf, který by mu přinesla vítězná generální bitva. Ruská vojska, vědoma si francouzské přesily, se však větším střetům vyhýbala a vtahovala Velkou armádu více a více do ruského vnitrozemí používající taktiku spálené země. K velké bitvě došlo až u Borodina. Po tomto krvavém vítězství Napoleon obsadil Moskvu, kterou však Rusové před jejich odchodem nechali vzplanout. Napoleon myslíc, že dosáhl vítězství dlouho čekal na mírové nabídky od ruského cara, ty však nikdy nepřišly. S přicházející zimou a sílícím ruským vojskem byl Napoleon nakonec nucen dát rozkaz k ústupu. Tento ústup se rychle změnil v závod o přežití, ruská vojska se totiž chystala Napoleona obklíčit a jeho armádu zničit. V Borisově na Berezíně se to ruské armádě na konci listopadu 1812 málem podařilo, avšak díky chytré léčce se francouzské armádě podařilo Berezínu překročit a ruské armádě uniknout, i když za cenu značných ztrát. Po úspěšném ústupu Napoleon opustil svou armádu a vydal se inkognito do Paříže, aby stabilizoval svou politickou situaci a vytvořil novou armádu, se kterou se chystal čelit nově se rodící šesté koalici.

2.2.5 Válka šesté koalice

Po ruské katastrofě využily Napoleonovy slabosti další jeho nepřátelé. Prusko a Švédsko za materiální a finanční podpory Velké Británie a příslibu územních zisků vstoupily do řad šesté koalice a vyhlásily Francii válku. Napoleonova situace nebyla zoufalá, francouzský císař dokázal totiž vybudovat armádu, která jeho nepřátele dokázala přecíslit. Nová armáda skládající se převážně z mladých odvedenců si proti nové koalici vedla dobře a dokázala vojska šesté koalice několikrát porazit, ale kvůli nedostatku kavalérie nebyl Napoleon plně schopen poražené spojence účinně pronásledovat. V důsledku těchto neúplných vítězství souhlasil Napoleon s dočasným příměřím (pläswitzskou dohodou), během něhož doufal, že posílí svou kavalerii. Za tohoto příměří koalice prostřednictvím Rakouska, které u jednání vystupovalo

v roli ozbrojeného prostředníka, nabídla francouzskému císaři mírové podmínky. Tyto nabídky však nebyly úspěšné, jelikož Napoleon nebyl ochoten k vážnějším ústupkům. Jednání tak ztroskotala a koalice jen posílila, do jejích řad se přidalo Rakouské císařství s početnou českou armádou vedenou Karlem I. Filipem knížetem ze Schwarzenbergu. Válka tedy pokračovala, koalice do ní vstoupila s novým plánem, tzv. trachenburgským plánem. Tato strategie, vytvořená spojenci v roce 1813 a pojmenovaná podle konference konané v paláci v Trachenbergu, spočívala ve vyhýbání se přímému střetnutí se samotným Napoleonem a místo toho se zaměřovala na Napoleonovi maršály a generály. Postupně tak chtěla koalice Napoleonovu armádu oslabit a tlakem na její křídla a týl nutit Napoleona k ústupu. Spojenci doufali, že mezitím zkoncentrují své armády a zkusí zaútočit na Napoleona společně ze všech stran. Po posledním velkém Napoleonově vítězství u Drážďan se spojencům podařilo tento plán aplikovat. Napoleonovi maršálové nebyli schopni spojenecká vojska porazit a byli nuceni ustupovat k Lipsku. Francouzský císař se nehodlal smířit se ztrátou Německa a přes naléhání svých podřízených se rozhodl zkoncentrovat svá vojska u Lipska a svést generální bitvu.

Čtyřdenní bitva u Lipska (16.–19. října 1813) znamenala pro francouzská vojska drtivou porážku. I když měl Napoleon první den blízko k vítězství, nedokázal najít dostatek sil k prolomení koaličních řad a postupný příliv posil spojeneckých vojsk znamenal, že koalice postupem času získala značnou početní převahu a Napoleon byl nucen k ústupu. Katastrofu pro Francouze podtrhl brzký výbuch jediného mostu vedoucího z Lipska směrem do Francie. Část francouzské armády zůstala uvězněna ve městě nebo se utopila při snaze přeplavat řeku. Velkou ztrátou byla i smrt maršála Józefa Antoniho Poniatowského, velkého polského patriota a velitele polských jednotek ve Velké armádě.

Po porážce u Lipska se francouzská vojska stáhla za Rýn a Napoleon se vydal do Paříže, aby stabilizoval svou politickou situaci. Spojenci mezitím oblehli zbytek francouzských posádek v Německu, vytlačili Francouze z Ilýrie a rakouské jednotky tlačily Italskou armádu směrem k Francii. Severní armáda bývalého maršála Bernadotta se mezitím vydala proti poslednímu francouzskému spojenci, Dánsku. 4. listopadu koalice rozpustila Rýnskou konfederaci a vydala se směrem k francouzským hranicím, kde zastavila svůj postup. Kancléř Metternich nabídl Napoleonovi mírové podmínky, které však francouzský císař odmítl. Nehodlal se smířit s mírem, který byl podle něho ponižujícím a místo toho zavedl ve Francii řadu drsných opatření: Zvýšil daně, zrušil státní penze a povolal další mladé odvedence. Dále propustil Ferdinanda VII. a nechal ho, aby se ujal svého španělského trůnu. Doufal, že tímto gestem si zajistí mír se Španělskem. Z domácího vězení ve Francii propustil i papeže Pia VII., aby si zajistil podporu v Itálii. Tyto ústupky však přišly příliš pozdě a byly nedostatečné.

V lednu roku 1814 překročily dvě spojenecké armády, Česká armáda knížete Schwarzenberga a Slezská armáda maršála Gebharda Leberechta von Blüchera knížete z Wahlstatu, francouzskou hranici. 25. ledna se Napoleon rozloučil se svou ženou a synem, které viděl naposled v životě, a vydal se na frontu.

Francouzi čelili značné přesile, ale protože Napoleonova armáda byla malá, dokázal císař řídit s přehledem své jednotky. Výsledkem toho byla jedna z nejbrilantnějších kampaní všech dob. Během šestidenní kampaně mezi 10. a 15. únorem dokázal Napoleon ve čtyřech bitvách³⁷ porazit dvakrát větší Slezskou armádu a zahnat ji na ústup. Skvělými manévry zatlačil Napoleon i Českou armádu. Dlouho však tato situace vydržet nemohla, poté, co se koaliční vojska zreorganizovala, dokázala Napoleona porazit v bitvě u Laonu a v bitvě u Arcis-sur-Aube. Francouzský císař se necítil poražen, změnil taktiku a chtěl velet koaličním vojskům v týlu. Spojenecké armády ale zachytily dopis generála Savaryho, vévody z Roviga, určený pro Napoleona a líčící kritickou situaci v Paříži. Savaryho dopis spojencům jen potvrdil to, co se dozvěděli z dopisu Charlese Talleyranda-Périgorda určeného ruskému carovi Alexandrovi. Koaliční vojska se proto vydala směrem na Paříž, které Napoleon nestihl přijít na pomoc, a tak 30. března kapitulovala. Napoleon doufal, že se s vojskem vydá na Paříž, ale po silném odporu z řad svých maršálů se rozhodl abdikovat ve prospěch svého syna. Koalice tuto abdikaci ale odmítla a Napoleon byl nucen 6. dubna 1814 podepsat bezpodmínečnou abdikaci. 20. dubna se Napoleon rozloučil se svou gardou ve Fontainebleau a vydal se do exilu na ostrov Elba.

2.2.6 Stodenní císařství

Na malý středomořský ostrov dorazil Napoleon 4. května 1814. Na základě smlouvy z Fontainebleau (11. dubna 1814) byl ostrov prohlášen samostatným státem jako Knížectví Elba a Napoleon byl ustanoven jeho svrchovaným panovníkem. Napoleonovi byl tento stát přenechán k doživotnímu užívání a stejně tak mu byl ponechán jeho císařský titul.³⁸ Za dobu, kterou na ostrově strávil, se dokázal značně postarat o jeho rozvoj. Na začátku podzimu 1814 začal Napoleon dostávat rozporuplné zprávy z Francie, mluvící o nespokojenosti

³⁷ Bitvy u Champaubert, u Montmirail, u Château-Thierry a bitva u Vauchamps.

³⁸ Wikisource la bibliothèque libre (2019, 7. března). *Traité de Fontainebleau (1814)*. https://fr.wikisource.org/wiki/Trait%C3%A9_de_Fontainebleau_%281814%29.

francouzského lidu s restaurovanými Bourbony a rozhodl se proto v únoru 1815 vrátit zpět do Francie.

Na počátku března se Napoleon vylodil ve Francii a zahájil tzv. let orla, tedy pochod na Paříž, při kterém se ke svému bývalému císaři přidávaly vojenské oddáky pověřené jeho dopadením. 20. března za davového nadšení vstoupil císař do Paříže, vlády nad Francií se ujal bez jediného výstřelu. Politická situace ale byla překerní, jakmile se o Napoleonově návratu dozvěděly mocnosti na Vídeňském kongresu, dohodly se na jeho opětovném svržení, a to i přesto, že staronový císař Francie dával najevo mírové úmysly. Domácí situace byla též nepříznivá, jeho obnovená vláda byla nestabilní a byla podrývána royalisty. Jakmile bylo jasné, že není možná jiná cesta než válka, rozhodl se císař táhnout se svým vojskem do Belgie a vypořádat se s nejvážnější hrozbou, kterou představovaly spojenecké armády pod vedením vévody z Wellingtonu a maršála von Blüchera. Napoleonovým plánem bylo vklínit se mezi spojenecké armády a porazit je jednotlivě. 16. června dokázal Napoleon porazit pruská vojska u Ligny a vyslal maršála Emmanulela de Grouchyho, aby poraženou armádu pronásledoval a nedovolil jí se spojit s vojsky vévody z Wellingtonu. V ten samý den svedl bitvu i maršál Michel Ney, vévoda z Elchingen a kníže moskevský, jeho vojska se střetla s anglo-spojeneckou armádou u Quatre-Bras a bitva skončila nerozhodně. Když se vévoda z Wellingtonu dozvěděl o von Blücherově porážce, nařídil ústup k severu. Příležitosti zaútočit na ustupující Brity však Ney nevyužil. Tato a mnoho dalších chyb byly způsobeny zmatkem ve francouzském generálním štábu, který po maršálu Louisi Alexandrem Berthierovi vedl maršál Nicolas Jean-de-Dieu Soult, vévoda dalmatský, skvělý stratég ale ne štábní důstojník.

18. června byla svedena bitva u Waterloo, která kvůli četným chybám a značným zdržením znamenala pro Francouze porážku. Po ní už se Napoleon nevzpamatoval a byl nucen podruhé abdikovat. 15. července odplul z Francie a vydal se do rukou Velké Británie. Na britskou půdu však nikdy nevstoupil a 28. července bylo rozhodnuto o jeho exilu na ostrov Svatá Helena, kde Napoleon 5. května 1821 zemřel. V exilu se Napoleon věnoval sepsání svých pamětí a vytváření své legendy. Návratu do Francie se dočkal až roku 1840, kdy byly jeho ostatky převezeny ze Svaté Heleny do Paříže a pochovány v Invalidovně.

3 PRVNÍ LITERÁRNÍ ZACHYCENÍ NAPOLEONA V ČESKÉ LITERATUŘE

3.1 První zmínky

V českém prostředí se první zmínky o Bonapartovi objevují převážně v materiálech osobní povahy či v novinách ve spojitosti s francouzskou revolucí. *Kraméryusowy Cýs. k. Pražské Posstowské Nowiny* se o Napoleonovi zmínily poprvé v roce 1794 v souvislosti s pádem Toulonu.³⁹ Profesor Polišínský se ve svém díle *Napoleon a srdce Evropy* (1971) věnuje osobnostem, které v Čechách reagovaly na francouzskou revoluci, u některých z nich můžeme najít i zmínky o Napoleonovi.

České země se během revolučního dění staly cílem mnoha francouzských emigrantů, mezi ty nejvýraznější patřila například část francouzského rodu Rohanů. Výraznou osobností, která se v Čechách k revoluci vyjadřovala, byl Giacomo Casanova, emigrant, který ale neutíkal před francouzskou revolucí nýbrž se v Čechách usadil kvůli práci. Casanova byl v roce 1783 vyhnán ze svého domova. Stalo se tak poté, co napsal brutální satiru zesměšňující benátskou šlechtu. Po tomto nuceném odchodu zakotvil na chvíli v Paříži, odkud se v roce 1785 stěhoval do Čech. Casanova byl průměrný, ale zato plodný spisovatel, jehož nejvíce proslavil jeho životní styl a paměti nesoucí název *Historie mého života (Histoire de ma vi)* (1822). Casanova byl velký cestovatel a svou pout' po Evropě zakončil v právě severních Čechách, kde na sklonku svého života působil na zámku Duchcov jako knihovník. Během posledních let svého života se věnoval úvahám o revoluci, kterou nazýval „prokletou“. Ještě před revolucí byly Casanovovy názory a smýšlení osvícenské, po revoluci a během jejího průběhu zažil zlom a nebál se zavrhnout své bývalé osvícenské učitele a vzory. Většina jeho spisů o revoluci zůstala nedokončená, přesto v nich jsou jasně patrné názory na revoluci a události z ní vyplývající. V oněch spisech najdeme i prostou zmínku o generálu Bonapartovi, jehož Casanova označil za likvidátora benátské republiky.⁴⁰

Další osobností, jež dávala najevo svůj názor na revoluci, byl Jan Ferdinand Opiz, státní bankovní úředník, advokát, knihovník a historik. Jan Ferdinand byl autorem rozsáhlé

³⁹ Kraméryusowy Cýs. k. Pražské Posstowské Nowiny (1794), ročník 6. ISSN 1803-2052.

⁴⁰ POLIŠENSKÝ, Josef (1971). *Napoleon a srdce Evropy*. Praha: Svoboda. Členská knižnice, s. 278; s. 21–24.

korespondence, historických, státovědných a topografických textů.⁴¹ Když ve Francii propukla revoluce, byl Opiz na její straně. Doufal, že bude mít podobnou konkluzi jako americká revoluce. Podobně jako Casanova později ztratil víru v osvícenectví, přesněji v osvícenské panovníky, Josefa II. a Leopolda II. Jan Ferdinand Opiz byl velmi skeptický, co se týkalo spojenecké invaze do Francie roku 1792, a nechápal, proč cizí mocnosti zasahují do vnitřní francouzské politiky.⁴² Opiz důkladně sledoval revoluční události a byl jejím obdivovatelem, s mírem v Campo Formiu v roce 1797 spojoval počátek nové epochy lidstva, kde měl mít velkou úlohu Napoleon Bonaparte. Opiz věřil, že Napoleonovi připadlo poslání velkého hrdiny, šlechtě smýšlejícího, milujícího lid, svobodu, vědy a umění, obdivovaného nepřáteli Francie a milovaného spoluobčany, jenž pomůže rozšířit ideály revoluce a svobody do celé Evropy. Bonapartův duch svobody se měl postarat o to, aby převaha sil zůstala na straně republikánství a tím způsobit i obrat v Rakousku, neboť čím více se snaží monokratický despotismus udržet, tím více se blíží svému pádu. Podle Opize proto část českých sedláků přála Frankům a doufala v jejich pomoc.⁴³

Zajímavý je i postoj rakouského důstojníka a českého vlastence Jana Jeníka z Bratřic, který od roku 1792 bojoval proti Francii, a to až do roku 1799, kdy se rozhodl na vojnu rezignovat. Jeník se zúčastnil celkem čtyř tažení proti revoluční Francii a bojoval u Aldenhovenu a Neerwindenu, obléhal Valenciennes, Cambrai, Quesnoy a Maubege. Jeník z Bratřic proto měl zkušenosti z první ruky, dostal se do styku s francouzskými obyvateli i s rakouskou generalitou, která měla ve svých řadách četné české zastoupení, mezi nejvýraznějšími jmény například patří Karel Vilém Filip kníže z Auerspergu, hrabě František Josef Kinský z Vchynic a Tetova, Karel I. Filip ze Schwarzenbergu a František Václav hrabě z Kounic-Rietbergu. Jeníkovy názory na revoluci se během let měnily, zpočátku revoluci jednoznačně odsuzoval. Vpád do Francie roku 1792 považoval za oprávněný, protože spojenecký útok jen předcházela tomu francouzskému. S Jeníkem otřásla, když po bitvě u Neerwinden zjistil, že jeho vojska bojovala i proti invalidům. Další ránu mu uštědřilo označení jeho granátnického sboru u Valenciennes jako janičárů německých despotů, především si však uvědomil, že spojenecká vojska nepůsobí ve Francii jako osvoboditelé;

⁴¹ Bibliografie dějin Českých zemí. Historický ústav AV ČR. (2022, 13. dubna). *Opiz, Johann Ferdinand, 1741–1812*. <https://biblio.hiu.cas.cz/records/4886f980-9962-49cc-b448-9921fb42a40b>.

⁴² POLIŠENSKÝ, J. *Napoleon a srdce Evropy*, s. 33.

⁴³ POLIŠENSKÝ, J. *Napoleon a srdce Evropy*, s. 34–36.

Francouzi dávali aliančním vojskům značně najevo své republikánské smýšlení. Jeník měl však na Francouze jasný názor: „Kdysi tak ušlechtilý, nyní od základu zkažený národ.“⁴⁴ Jeník si léta vedl plukovní deník⁴⁵ v němž si zaznamenával ztráty svého pluku, a to především Čechů a Slovanů. S rostoucími ztrátami rostla i Jeníkova nechuť dále válčit s Francouzi, navíc se mu zdálo, že Rakousko nese nejtěžší břímě války s Francií a krvácí za britské a německé zájmy. Jeníkova nenávist vůči Francouzům slábla, před Huningenem se dokonce bavil s republikánským generálem Pierrem Marií Barthélemyem hrabětem Ferino, později se nebál skládat poklony i generálu Jeanu-Victoru-Marii Moreauovi, hrdinovi německého tažení roku 1796. Na adresu generála Bonaparta se ale moc nevyjadřoval, ví se jen o tom, že ho srovnával s Albrechtem z Valdštejna. Postupem času Jeník nabýval přesvědčení, že si Rakousko neváží obětí, které pro něj slovanské národy podstupují. Sám si dokonce shromažďoval statistiky o množství hmotných statků, a hlavně o českých a slovanských životech, které stály války proti Francii. V roce 1799, když armádu opouštěl, přednesl silnou řeč na obranu českého jazyka a českých vojáků.⁴⁶

Výraznou a četnou formou písemného zachycení Napoleona v době jeho vlády se v českých zemích staly kroniky. Kronikáři a rychtáři se Francouzům začali více věnovat, když hrozilo přímé ohrožení českých zemích v roce 1796, kdy se armády generálů Jeana-Baptisty Jourdana a Jeana-Victora-Marii Moreaua přiblížily k českým hranicím.⁴⁷ Blížící se francouzská revoluční vojska vyvolávala menší nepokoje na venkově a mezi lidovými vrstvami ve městech, většina obyvatel se bála války, ale našli se i tací, kteří doufali, že jim Francouzi pomohou od roboty. Tyto smíšené názory na revoluci byly obdobné jako rané názory na Napoleona. Někteří v osobě francouzského císaře viděli osvícenského panovníka, pokračovatele Josefa II., ale většina obyvatel a kronikářů v něm viděla uzurpátora a člověka přinášejícího válku do jejich krajů. Podle mnoha lidových pojetí představoval Napoleon dokonce nástroj božího trestu.⁴⁸

⁴⁴ POLIŠENSKÝ, J. *Napoleon a srdce Evropy*, s. 37.

⁴⁵ Český rozhlas Dvojka (2021, 28. října). 696. schůzka: *Plukovní deník Jana Nepomuka Vojtěcha Baltazara Jeníka rytíře z Bratřic*. <https://dvojka.rozhlas.cz/696-schuzka-plukovni-denik-jana-nepomuka-vojtecha-baltazara-ignace-rytire-jenika-7940658>.

⁴⁶ POLIŠENSKÝ, J. *Napoleon a srdce Evropy*, s. 36–39.

⁴⁷ ŠEDIVÝ, Ivan, BĚLINA, Pavel, VILÍM Jan & VLK, Jan (2001). *Napoleonské války a české země*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 46.

⁴⁸ KUTNAR, František (1948). Sociálně myšlenková tvářnost obrozenského lidu. Trojí pohled na český obrozenský lid jako příspěvek k jeho duchovním dějinám. Praha: Historický klub, s. 116.

Negativní pohled pak postupem času převládá a pozdější Napoleonův pád je podle většiny záznamů jen božím trestem.⁴⁹ Takto ho například hodnotil Václav Křeček, kronikář z Dobrušky:

„A to utíkaní bylo začátek. Vod Drážďan až do Parýzu, sídelní město francouzský, poněvadž se proti pánu Bohu prohřešil, že chtěl bejt nad pána Boha. Vzal velkou pejchu jeden pán na zemi. Tah ho bůh potrestal.“⁵⁰

Obdobný názor sdílel i klatovský kronikář Enger:

„On se počítal nepřemožitelný císař, nebyl spokojen, co mu Bůh dal. Vydal od sebe, že on musí být nad celým světem jeden císař, jako jest jeden Bůh. Prohřešil se proti Bohu z jeho rouhání. Také dal našeho papeže do vězení. Za to ho Bůh potrestal, pejcha nemá žádného kořene, ta se musí vyvrátit.“⁵¹

Téma napoleonských válek v českých kronikách je značně komplexnější, kromě Napoleona se v nich objevují samozřejmě strasti s válkou přicházející, jako odvody, rekvírování a výživa procházejících armád atd. V roce 1809 se v kronikářských záznamech objevují čím dál více hlavně hospodářské problémy, vrcholící v roce 1811 státním bankrotem.⁵² Skvělým všestranným pramenem pro pozorování lidových nálad a smýšlení během napoleonských válek jsou paměti Františka Jana Vaváka, milčického rychtáře, který se ve svých sedmisvazkových pamětech komentuje a přibližuje události mezi lety 1770–1816. Samotného Napoleona Vavák hodnotí jako úskočného, chytrého politika, který rozrušil řád doby, ničil národy, ale také nové zakládal. Podle Vaváka je francouzský císař až bláznivý slavoman a tyran, který napadá pokojné národy a uvádí je do vzájemného nepřátelství. U Vaváka nenajdeme sebemenší náznak obdivu k Napoleonovi, milčický rychtář pouze litoval jeho vojáků, kteří padli pro jeho ideu světové velikosti, a nikoliv pro svou vlast.⁵³

Zajímavý pohled na Napoleona můžeme v českém prostředí najít u nekatolíků, jmenovitě u náboženských blouznivců. Lidová proroctví a víra v ně byly na přelomu 18. a 19. století

⁴⁹ ŠEDIVÝ, I. et al. *Napoleonské války a české země*, s. 46–8.

⁵⁰ ŠEDIVÝ, I. et al. *Napoleonské války a české země*, s. 47.

⁵¹ Tamtéž.

⁵² ŠEDIVÝ, I. et al. *Napoleonské války a české země*, s. 56.

⁵³ KUTNAR, F. *Sociálně myšlenková tvářnost obrozenského lidu...*, s. 146.

trvalými složkami lidové duševnosti. Na konci 18. století začaly hojně nabývat na váze například Sibylina proroctví o brzkém konci roboty, proroctví slepého chlapce o těžkých letech v českých zemích a další. Francouzská revoluce a napoleonské války pak daly vzbudit nové vlně pověstí a proroctví. Revoluce a Napoleon byly v těchto zvěstech mezi nekatolíky zmiňováni jako jejich příznivci, kteří jim přinesou náboženskou svobodu, konec roboty a vcelku lepší životní podmínky.⁵⁴

3.2 Napoleonské monografie do konce 19. století

3.2.1 První česká monografie

První knižní publikace o Napoleonovi na sebe v Českém prostředí nenechala dlouho čekat. Už v roce 1815 v Praze, v nakladatelství Karla Wyljma Endera vychází dílo neznámého autora⁵⁵ s názvem *Napoleon Buonaparte, co byl někdy, a co gest nyní*.⁵⁶ Kniha je psaná v češtině a jedná se o překlad německého originálu, který vyšel v Praze ve stejném nakladatelství o rok dříve. Rozsahem nevelká kniha podává v celku objektivní pohled na francouzského císaře, představuje ho jako neobyčejného člověka.

V knize je zachycen téměř celý Napoleonův příběh od narození až do jeho prvního exilu na Elbě. Dílo se hodně věnuje posledním tažením v roce 1813 a 1814, přičemž je zde věnován i velký prostor knížeti Schwarzenbergovi. Kniha je doplněna i několika přílohami, jako citacemi ordre de bataille z oficiálních dokumentů nebo úryvkem z textu Napoleonovy abdikace.

Závěrečná část publikace se věnuje událostem Velké francouzské revoluce, stručně jsou představeny všechny hlavní události od svoláním generálních stavů přes vznik Národního shromáždění, Ústavodárného shromáždění, období jakobínského teroru po Thermidorský převrat, období konzulátu a ranou Napoleonovou politickou kariéru.

Napoleon Buonaparte, co byl někdy, a co gest nyní. Swobodné wyloženj celého žiwota a činů geho; obsahujcjh též geho wssecka wogenská gednánj y osud od skončenj roku

⁵⁴ KUTNAR, F. *Sociálně myšlenková tvářnost obrozeného lidu...*, s. 198–199.

⁵⁵ Ač v knize není autor uveden, byl jím dle historika Milana Řepy Václav Rodomil Kramerius.

⁵⁶ Anon. (1815). *Napoleon Buonaparte, co byl někdy, a co gest nyní: swobodné wyloženj celého žiwota a činů geho; obsahujcjh též geho wssecka wogenská gednánj y osud od skončenj roku osumnactistého trináctého až k odplutj na ostrov Elbu; s přjdawkem, v němž w shrnuté krátkosti Francauzské zbauřenj, od počátku swého, až do léta 1799 podotknuto gest*. W Praze: Karel Wyljm Enders.

osumnactistého třináctého až k odplutí na ostrov Elbu; s přídavkem, v němž w shrnuté krátkosti Francauzské zbauřenj, od počátku swého, až do léta 1799 podotknuto gest, jak zní kompletní název knihy, je v celku zajímavým exemplářem, je totiž první syntézou, jenž byla sepsána bezprostředně po Napoleonově první abdikaci, a nejsou v ní tudíž vyloženy události stodenního císařství. Autor se v díle dopustil pár nepřesností či myšlenkových zkratk, ale dílo jako takové vypovídá o kvalitě informací v oficiálních sděleních, na jejichž základě autor pracoval.

3.2.2 Dílo Jakuba Malého

Mezi lety 1815–1848 se v Čechách neobjevila žádná česky psaná monografie. Až na počátku revolučních let 1848 se objevují tři česky psaná díla věnující se francouzskému císaři. Ať již vědomě, nebo podvědomě fungovala v revolučním období 1848–1849 jako jistý vzor francouzská revoluce k jejíž cílům či volbě strategií mnozí v Habsburské monarchii přihlíželi. Tato revoluce zůstávala v živém povědomí a zároveň už byla k dispozici jako historické téma zpracované předními francouzskými i jinými dějepisci.⁵⁷ Zmíněna by měla být jména historiků jako Mignet, Thiers, Lamartin nebo Michelet.⁵⁸

Prvním autorem, který sepsal dílo věnující se Napoleonovi, byl Jakub Malý (1811–1885). Celým jménem Jakub Josef Dominik Malý byl významným českým buditelem, plodným spisovatelem a překladatelem. Na Univerzitě Karlově (v té době Karlo-Ferdinandově univerzitě) vystudoval práva a filozofii. Proslavil se svou prací na českých všeobecných encyklopediích. Působil jako spolueditor *Riegerova slovníku naučného* a vydával dokonce vlastní devítisvazkový *Stručný všeobecný slovník věcný*. Od roku 1884 byl též hlavním redaktorem *Ottova slovníku naučného*. K dějinám národního obrození podal obraz ve svých pamětech⁵⁹ a ve své šestisvazkové práci *Naše znovuzrození* (1880–1884).

Pro Malého bylo charakteristické, že byl autorem univerzálního charakteru, psal básně, povídky, přispíval do časopisů, překládal a skvěle popularizoval historii i přírodní vědy,⁶⁰ kterým se věnoval ve svých spisech či obsáhlejších publikacích. Krásně se to dá ukázat

⁵⁷ POKORNÁ, Magdaléna (2015). Historie girondinů a Žižkova smrt. Dva modelové příklady regulace literárních děl v polovině 19. století. In: WÖGERBAUER, Michael, PÍŠA, Petr, ŠÁMAL, Petr, JANÁČEK, Pavel a kol. *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014. Svazek I. 1749–1938*. Praha: Academia – Ústav pro českou literaturu AV ČR, s. 424.

⁵⁸ ŠTAIF, Jiří (2006). Konec revoluce 1848–1849 a společnost v Čechách: Několik úvah o dramatické společenské změně. *Moderní dějiny: Sborník k dějinám 19. a 20. století*, 14, 281–289. ISSN 1210-6860.

⁵⁹ MALÝ, Jakub (1872). *Vzpomínky a úvahy starého vlastence*. Praha: Tiskem a nákladem J. S. Skrejšovského.

⁶⁰ Příklady popularizace přírodních věd jsou patrné ve životopisech Jana Keplera a Izáka Newtona.

v Malého tvorbě během revoluční doby 1848. Malý v ní přiblížil českému čtenářstvu březnové a pobřeznové doby obecné poznatky o francouzské revoluci ve svém překladu Mignetovy *Historie rewoluce francouzské*⁶¹ a později v monografii o Napoleonovi.

Jeho kniha *Napoleon Bonaparte, císař Francouzský* vyšla ve dvou svazcích mezi lety 1848 a 1849. První díl nesoucí podtitul *Od narození Napoleonova až k jeho dosednutí na stolec císařský*⁶² vyšel ještě před zrušením cenzury, na jeho závěr, který vyšel už po zrušení cenzury Malý doplnil seznam cenzurních zásahů. Cenzura do díla zasáhla celkem jedenáctkrát a týkala se většinou církevních záležitostí a v menší míře dále pasáží o demokratickém systému a líčení nepříznivého veřejného mínění ve Vídni v devadesátých letech 18. století.⁶³ Malý musel z knihy vyškrtávat spíše věty, největší zásah se týkal celého odstavce pojednávajícím o francouzském obsazení Ankony v roce 1796. Odstraněno bylo následující:

„Tu se rozhlásí v městě, že jeden obraz mariánský slze vylévá, a pověreční lid houfně dere se k němu a v prachu se koří. Bonaparte však, ne bez příčiny maje zázrak ten v podezření, dal věc tu vyskoumati, a když se nalezlo, že všechno jest pouhý podvod jistého kněze, dal toho ihned zatknouti a přísně za to potrestati, že se opovážil zneuctívati náboženství, které nižádných křivých prostředků nepotřebuje, aby u vážnosti bylo v lidu, jsouc samo sebou nade všechno vznešeno.“⁶⁴

Po publikování druhého dílu s názvem *Od založení císařství až ke smrti Napoleonově*⁶⁵ se Malého dílo dočkalo i druhého vydání, které sjednotilo oba díly do jedné knihy. Stalo se tak roku 1929 a do moderní češtiny dílo přeložila Jarmila Kroftová.⁶⁶ Malého práce o Napoleonovi je velmi čtivá, místy je vypravování až epické, ale pořád si zachovává odbornost a seznamuje čtenáře s nejdůležitějšími životními událostmi prvního francouzského císaře.

⁶¹ MIGNET, François Auguste Marie (1850). *Historie rewoluce francouzské od 1789–1814*. Překlad Jakub Malý. Praha: Tiskem a w komissí u Jaroslava Pospissila.

⁶² MALÝ, Jakub (1848) *Napoleon Bonaparte, císař Francouzský*. Díl prwnj. *Od narození Napoleonova až k jeho dosednutí na stolec císařský*. Praha: Jarosl. Pospissil.

⁶³ UHLÍŘ, Lubomír (2009, 27. října). *Jakub Malý a jeho kniha o Napoleonovi: Ojedinělá ukázka cenzurní činnosti rakouské policie*. <https://www.primaplana.cz/news/jakub-maly-a-jeho-kniha-o-napoleonovi-ojedinela-ukazka-cenzurni-cinnosti-rakouske-policie/>.

⁶⁴ MALÝ, J. *Napoleon Bonaparte...* Díl 1., s. 173

⁶⁵ MALÝ, Jakub (1849). *Napoleon Bonaparte, císař Francouzský*. Díl druhý. *Od založení císařství až ke smrti Napoleonově*. Dodatky. Praha: Jaroslav Pospissil. (dobový pravopis)

⁶⁶ MALÝ, Jakub (1929). *Do moderní češtiny převedla Jarmila Kroftová. Napoleon Bonaparte: císař francouzský*. Praha: B. Kočí.

V poslední dodatkové kapitole připojil Malý i několik zajímavých příloh týkajících se například životopisných zpráv o nejslavnějších Napoleonových maršálech, o císařské gardě či o členech Bonapartovy rodiny. Autorův názor na Bonaparta je jasný a Malý ho dává najevo už v předmluvě:

„Napoleon Bonaparte byl muž neobyčejného ducha a skvělých schopností. Šťastného vojáka Napoleona vyneslo vlnobití francouzské revoluce, které se zmocnil, ovládl ji a obnovil pořádek ve státě. V tom tkví jeho hlavní zásluha. Že při takovémto štěstí a okolnostech, které ho neustále pudily dál a podněcovaly jeho duševní sílu, objevily se u něj i lidské slabosti a vášně [...] Že také tyto chyby byly hlavní příčinou jeho konečného pádu, jest věcí zcela přirozenou.⁶⁷

Malý se francouzské tematice věnoval i nadále, v roce 1850 přeložil dříve zmíněné dílo François Migneta *Historie revoluce francouzské od roku 1789–1814*⁶⁸ a přeložil i spis Adolpha Thierse *O majetnosti*⁶⁹. O čtrnáct let později přeložil a vydal *Idey Napoleonské*⁷⁰ od prince Napoleona Ludvíka Bonaparta.

Malého tvorba byla vsutku bohatá a pestrá, ale kromě chvály se nevyhnula ani kritice. Pozitivní hodnocení jeho tvorby lze nalézt například u Františka Kutnara,⁷¹ naopak kriticky se k němu vyjádřil Jaroslav Vlček.⁷² Kromě pozdějších reflexí byl Malý kritizován už v 19. století, a to hlavně mladší generací literátů okruhu májového,⁷³ podobný postoj pak převzali další literární historici. Těm ležel v žaludku nejvíce odmítavý vztah Malého k Havlíčkovi, který jako osobnost již mytizovaná nesměl být napadán. Přitom Malý nijak nepopíral, že Havlíček byl významným novinářem a jeho Národní noviny pokládal za „vzácnou památku“ českého literárního snažení poslední doby.⁷⁴ Pozdější kritikové v příspěvcích J. Malého hledali jen

⁶⁷ Malý, Jakub. MALÝ, J. *Napoleon Bonaparte... Díl 1.*, s. 5.

⁶⁸ MIGNET, François Auguste Marie (1850). *Historie rewoluce francouzské od 1789–1814*. Překlad Jakub Malý. Praha: Tiskem a w komissí u Jaroslava Pospissila.

⁶⁹ THIERS, Adolphe (1850). Podal a wlastními přídawky rozmnožil Jakub B. Malý. *O majetnosti*. Praha: Nákladem Wáclawa Hessa.

⁷⁰ NAPOLEON III. (1864). *Idey napoleonské*. Od prince Napoleona Ludvíka Bonaparta; přeložil z frančiny Jak. Malý. Praha: Antonín Renn.

⁷¹ KUTNAR, František (1973). Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví, Díl 1. Od počátku národní kultury až po vyznění obrodného úkolu dějepisectví v druhé polovině 19. století. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, s. 223–224.

⁷² VLČEK, Jaroslav (1952). *Kapitoly z dějin české literatury*. Praha: Československý spisovatel, s. 397–402.

⁷³ Tvrdými kritiky Malého byli např. J. Neruda, V. Hálek, K. Sabina, J. J. Kolár a V. V. Tomek.

⁷⁴ VYKOUPILOV, Libor (1992). Jakub Malý jako historik Spojených států amerických. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická*, 41(C39), 67–79. ISSN 0231-7710.

důkazy jeho zavlitého zpátečnictví, a nemohli proto postřehnout, že autor rozvinul myšlenky tradičního vlasteneckého konzervativismu až k jeho mezím a předznamenal tak značnou měrou pozdější měšťanský liberalismus.⁷⁵

Při svém výzkumu a pohledu z dnešní doby mohu říci, že Malý byl vskutku autorem schopným, disponujícím vypravěčským talentem. Jeho jazykové schopnosti vedly k tomu, že byl schopen kompilovat z nejrůznějších pramenů a předkládat čtenářům práce sice v mnohých případech nepůvodní, ale zato kvalitní. Průkopnictví Malého práce spočívalo mnohdy v představení skutečností z nového pohledu, odvaze krkolomně zobecnit známá fakta a postavit tak některé osoby, události i jejich vztahy do jiného světla.

3.2.3 Další díla 19. století

Mezi vydáním Malého knih o Napoleonovi vyšla v roce 1848 další česká monografie věnující se císaři Francouzů: *Napoleon Bonaparte. Okus životopisný*⁷⁶ od Karla Sabiny (1813–1877). Toto dílo je oproti Malého monografii mnohem stručnější a velkou pozornost věnuje převážně důležitým okamžikům Napoleonovy politické kariéry, a to brumairovému převratu či nastolení císařství. Toto nepříliš známé dílo Karel Sabina sepsal v ranných letech své spisovatelské kariéry a zdá se, že jeho načasování nebylo náhodné. Na základě předmluvy k dílu měl Sabina pravděpodobně dílo hotové už na počátku června v roce 1847, ale vytištěno a publikováno bylo až v průběhu následujícího revolučního roku. Sabina si byl vědom, že v Evropě existuje spousta prací věnujících se Napoleonovi a že by „se z nich ne nepatrná bibliothéka sestawiti dala.“⁷⁷ Přesto sepsal jedno z prvních česky psaných děl přibližující život prvního císaře Francouzů, a to ve více než přijatelné míře sto šedesátí stran. Je možné, že Sabina záměrně za pomoci Napoleonova životopisu podával v roce 1848 historickou paralelu k tomu, co se dělo ve Francii za revoluce, a snažil se tyto informace předat v Čechách. K potvrzení těchto myšlenek je možné využít autorových slov, kdy dává najevo, že nevyzkoumal nic nového a proto „powedenější stránky této knížky náleží weleznamenitým mužům našeho století, jejichž

⁷⁵ Tamtéž.

⁷⁶ SABINA, Karel (1848). *Napoleon Bonaparte. Napoleon Bonaparte. Okus životopisný*. Praha: Náklad a tisk synů Bohumila Hasse.

⁷⁷ SABINA, Karel (1848). *Napoleon Bonaparte. Okus životopisný*. Praha: Náklad a tisk synů Bohumila Hasse, s. 3.

wýroků použil spisowatel a kteří všickni příkladem i slowem doswědčují, že jest se mnoho naučiti každému z poznání žiwota Napoleonowa.“⁷⁸

Sabina přesvědčeně poukazoval na význam literatury pro společenský pokrok. Během revoluce 1848 tuto myšlenku konkretizoval v požadavku, aby literatura sloužila politickému a sociálnímu boji a odrážela smýšlení všech vrstev národa.⁷⁹ V Sabinově díle o Bonapartovi by se dala určitá paralela k jeho přesvědčení. Sabina totiž podrobně rozebírá situaci před Napoleonovým převratem v roce 1799. V této době, kdy republika procházela velkou krizí, spolu soupeřily francouzské politické strany o převahu a možnost ujmout se vlády. Jako klíč k uchopení moci viděly jednotlivé strany Bonaparta, vítězstvími ověřeného generála a miláčka lidu.

„Jest nám zapotřebí nyní hlavy, a meče! A jediný muž, jemuž oboje sloužilo více než všem ostatním, byl Napoleon!“⁸⁰ Tato slova měl těsně pár dní před převratem podle Sabiny vyřknout Emmanuel-Joseph Sieyès, člověk, kterého Sabina pokládal za mimořádně moudrého:

„Sieyes byl w jistém ohledu znamenitá osoba, totiž on měl dobrý způsob ráz jakýsi neobyčejný na se wzítí a zvláštním tajemným chováním pozornost lidu na se obrátiti.“⁸¹

„Netřeba doswědčowati, že členowe vlády neočekávaným příchodem Napoleonovým poněkud. w nesnáz uwedeni byli, ač toho na sobě znáti nedali, alebrž – třeba jen na oko s radostí vše obecnou souhlasili. Muž rázu Napoleonowa, s čelem tolikerou slávou owěřeným, jehož působení na lid wplyw všech ostatních přewažowalo, a který posawad ku žádné straně nepřistoupil a pro žádnou politickou soustawu se neprojewil, muž takový musel by dáti úplné přewahy té straně, ku které by se přidal; to wěděli všickni, zwědawě a poněkud bázwíwě očekawajíce, kam se on se nakloní.“⁸²

V Sabinově práci je patrné, že Napoleona bere jako člověka k velkým skutkům vyvoleného. Oceňuje Napoleonovu schopnost zaujmout lid a vojáky svými skvělými proslovy a schopností zapůsobit. S nadsázkou by se dalo říct, že Napoleonův převrat a konkluze revoluce působí na Sabinu jako šťastný konec. Vždyť v časech krize přišel generál Bonaparte, zvítězil

⁷⁸ SABINA, Karel. *Napoleon Bonaparte...*, s. 4.

⁷⁹ FORST, Vladimír, OPELÍK, Jiří & MERHAUT Luboš. (2008). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 4/I S–T*. Praha: Academia, s. 22.

⁸⁰ SABINA, K. *Napoleon Bonaparte...*, s. 35.

⁸¹ SABINA, K. *Napoleon Bonaparte...*, s. 34.

⁸² SABINA, K. *Napoleon Bonaparte...*, s. 35.

v Itálii, v Egyptě a Francii zničenou vnitřními politickými boji přinesl slávu. Když se naskytla příležitost, ukončil politické rozpory, vyslyšel hlas lidu a chopil se vlády. Dal Francii mír, stabilitu a učinil jí nejmocnější evropskou mocností. Z vůle lidu se stal poté i císařem.

V roce 1849 vyšlo další česky psané dílo *Nástiny a obrazy ze života Napoleona Bonapartého*,⁸³ jehož autorem byl Václav Klement, který mimo díla věnující se Bonapartovi vydal o rok dříve kratičkou práci *Pamětihodnj dnowé Prahy: Stručné popsánj smutných udalosti w týdnu swatodussnjm roku 1848*.⁸⁴

Ke konci 50. let se literární zájem v Čechách přesouvá k Bonapartovu synovci Ludvíku Napoleonovi III. V roce 1859 vychází práce Jindřicha Vojtěcha Novohradského.⁸⁵ O dva roky později vyšly dva sešity Josefa Svátka s názvem *Napoleon III., císař Francouzův: obraz životopisný*.⁸⁶ V 60. letech byly do češtiny přeloženy dokonce dvě práce samotného Ludvíka Bonaparta, a to jeho *Idey napoleonské*⁸⁷ a dvoudílná monografie o Juliovi Ceasarovi.⁸⁸

Po delší odmlce se česky psané dílo věnující se Napoleonovi I. objevilo v roce 1866 a jednalo se o práci Friedricha Nordena, které prostonárodně a všesrozumitelně přeložil pro lid český Josef Václav Žák.⁸⁹ Poté opět až v 80. letech se napoleonská tematika dočkala pozornosti v rámci děl Pavla Josefa Šulce (1828–1897).

3.2.4 Díla Josefa Pavla Šulce

Šulc byl bývalým učitelem češtiny, zeměpisu a dějepisu na reálce v Liberci, profesi učitele ale musel kvůli chorobě hlasivek opustit. Od 60. let 19. století působil v Praze a uplatňoval se jako publicista, překladatel, autor populárně-naučných publikací a redaktor i vydavatel různých periodik. Pracoval v redakci Šimáčkova Posla z Prahy, kde obstarával

⁸³ KLEMENT, Václav (1849). *Nástiny a obrazy ze života Napoleona Bonapartého*. Dle hodnověrných pramenů čerpal a sestavil V. Klement. Písek: Wáclaw Vetterle.

⁸⁴ KLEMENT, Václav (1848). *Pamětihodnj dnowé Prahy: Stručné popsánj smutných udalosti w týdnu swatodussnjm roku 1848*. Praha: Karel Steyrer.

⁸⁵ NOVOHRADSKÝ, Jindřich Vojtěch (1859). *Napoleonův zločin a sláva vojsk rakouských: zajímavé snešení důležitých pravd vzhledem na Napoleona III., politiky jeho a válečných poměrův nynějšího věku: vlastenecké slovo ku každému, kdož má upřímné srdce pro spravedlivou věc Rakouské říše a pro svaté důležitosti člověčenstva*. Praha: Tiskem Kateřiny Jeřábkové.

⁸⁶ SVÁTEK, Josef (1861). *Napoleon III., císař Francouzův: obraz životopisný*. 2 svazky. Praha: Sklad Adolfa Kurandy.

⁸⁷ NAPOLEON III. (1864). *Idey napoleonské*. Od prince Napoleona Ludvíka Bonaparta; přeložil z franciny Jak. Malý. Praha: Antonín Renn.

⁸⁸ NAPOLEON III. (1865–1867). *Julius Caesar*. 2 svazky. Praha: Tiskem a nákladem dra Edvarda Grégra.

⁸⁹ NORDEN, Friedrich (1866). *Život [sic], činy a smrt Napoleona I., slavného a mocného císaře francouzského*. Překlad Josef Václav Žák. Jindřichův Hradec: Tiskem a skladem Aloisia J. Landfrasa a syna.

hlavně překlady z cizí literatury, roku 1879 se stal členem Spolku českých žurnalistů. Od roku 1880 až do smrti v roce 1897 se podílel na různých aktivitách v nakladatelství Aloise Hynka.⁹⁰

Právě v 80. letech publikuje Šulc dvě knížky, které se věnují Napoleonovi. Prvním dílem byla Napoleona monografie s názvem *Napoléon I. císař francouzský: životopisný obrázek, jež mládeži i dospělým nakreslil P. J. Š.*⁹¹ Na přibližně šedesáti stranách Šulc představuje Napoleona celkem objektivně, stručně, a hlavně srozumitelně. Autor se nepouštěl do složitého vysvětlování, představil Napoleonovy činy a soudy přenechal spíše čtenářům. Podobný nádech měla i Šulcova další kniha věnující se tentokrát francouzské revoluci. Dílo nesoucí název *Revoluce francouzská a vývoj republikánského zřízení ve Francii: (roku 1789–1870): Prostonárodní dějepisný obrázek pro náš lid*⁹² je rozděleno do 21 kapitol věnujících se vývoji francouzského státního zřízení od revoluce až po vládu komuny a třetí republiku.

Napoleon se v Šulcově druhé knize objevuje poprvé na konci šesté kapitoly *Válečné příhody*. Kupodivu na rozdíl od většiny prací, které se nevěnují striktně jen Napoleonovi, se s ním setkáváme již na rebelující Korsice. Napoleon je zde zmíněn jako hlava rodiny Bonapartů, která se ocitla ve sporu s Pascalem Paolim, vůdcem korsického povstání:

„Avšak také revoluce měla své přívržence na ostrově. V čele těch vynikala zvláště rodina Bonapartů, jejíž velitelem byl Napoleon Bonaparte, narozený 1769. Když Paoli si umínil protivit se republice, oznámil svůj úmysl Bonapartovi [...] Bonaparte odepřel účastenství své a následkem toho musila rodina prchnouti...“⁹³

Překvapivě není Bonaparte zmíněn u Toulonu, ale až později ve spojitosti s potlačením povstání 13. vendémiairu. Jeho resumé se objevuje až ve spojitosti s jmenováním do čela Italské armády.⁹⁴ Poté už Šulc pokračoval chronologicky a sledoval nejdůležitější události revoluce, a to až k Napoleonovu převratu. Od jedenácté kapitoly (*Konsulat*) je věnována pozornost výhradně Napoleonovi a jeho vládě. V dalších kapitolách se autor věnoval císařství,

⁹⁰ FORST, Vladimír, OPELÍK, Jiří & MERHAUT Luboš. (2008). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 4/I S–T*. Praha: Academia., s. 808.

⁹¹ ŠULC, Pavel J. [1880?]. *Napoléon I. císař francouzský: životopisný obrázek, jež mládeži i dospělým nakreslil P. J. Š.* Praha: Nákladem Aloise Hynka.

⁹² ŠULC, Pavel J. [1883/1884]. *Revoluce francouzská a vývoj republikánského zřízení ve Francii: (roku 1789–1870): prostonárodní obrázek pro náš lid*. Telč: G.A. Bibus. Bibusova prostonárodní bibliotéka spisů historických od P. J. Šulce.

⁹³ ŠULC, P. J. *Revoluce francouzská a vývoj republikánského zřízení ve Francii: (roku 1789–1870)...*, s. 52.

⁹⁴ ŠULC, P. J. *Revoluce francouzská a vývoj republikánského zřízení ve Francii: (roku 1789–1870)...*, s. 88–90.

samostatné kapitoly se dočkaly i válka ve Španělsku či s Rakouskem v roce 1809, ruské tažení, bitva u Lipska a poslední tečku za Napoleonem udělal autor v kapitole *Návrat Napoleonův, restaurace druhá*.

Šulc ve své tvorbě, hlavně tedy v naučně orientované části svých děl, uplatňoval zásadu „vědomosti zahaliti v roucho zábavné“. Týkalo se to zejména popularizujících kompilací o významných historických postavách a událostech, jež charakterizoval podtitulem „obrázek“ nebo „vyprávění“.⁹⁵ Je tomu tak i v Napoleonově případě, autor jednoduše a trefně prezentuje výjimečnou osobnost francouzského císaře, zbytečně nezabíhá do složitých detailů, výrazně s nikým nesympatizuje, a když může, představuje i různé zajímavosti, například první Napoleonovo setkání s Josefinou a Evženem, expedici na Haiti či legendární scénu, kdy měl Napoleon předstoupit před francouzská vojska pověřena jeho zadržením v roce 1815.

„Jakže přátelé, neznáte mne více? Jsem váš císař, a jestli někdo mezi vámi, jenž by zastřeliti chtěl svého císaře, učin to.“ To řka obnažil prsa svoje. „Ať žije císař,“ zvolali na to vojáci.“⁹⁶

Šulcovy práce o Napoleonovi nepřišly s novým objevem, ale jsou dle mého názoru velmi povedenými populárně-naučnými kompilacemi, které zapadaly do dobového trendu moralistní, poučné a vzdělávací literatury 2. poloviny 19. století.⁹⁷

3.2.5 Přelom 19. století a dílo Jana Miloslava Kryštůfka

Na konci 19. století se v české literatuře nově objevovaly ve větší míře romány s napoleonskou tematikou, většina z nich byla přeložena z polštiny, němčiny či francouzštiny. Jako příklad může posloužit románová trilogie *Napoleon* (1904–1906) Wacława Jana Gąsiorowského (1869–1939), přeložená Bořivojem Prusíkem.⁹⁸ Gąsiorowského díla jsou pak do češtiny překládána i později ve 30. letech, nejvýraznějším dílem je jeho desetisvazkový román *Napoleon: Románový cyklus života a lásky velkého císaře*.⁹⁹

⁹⁵ FORST, Vladimír, OPELÍK, Jiří & MERHAUT Luboš. (2008). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 4/I S–T*. Praha: Academia, 2008, s. 808.

⁹⁶ ŠULC, P. J. *Revoluce francouzská a vývoj republikánského zřízení ve Francii: (roku 1789–1870)...*, s. 157.

⁹⁷ FORST, Vladimír, OPELÍK, Jiří & MERHAUT Luboš. *Lexikon české literatury osobnosti, díla, instituce: 4. část 1. S–T*. Praha: Academia, 2008, s. 808.

⁹⁸ GĄSIOROWSKI, Wacław Jan (1904). *Napoleon*. Trilogie. S vědomím a svolením autora přeložil z polštiny Bořivoj Prusík. Praha: E. Beaufort.

⁹⁹ GĄSIOROWSKI, Wacław Jan (1930–1931). *Napoleon: románový cyklus života a lásky velkého císaře*. Kniha I–X. Praha: V. Orel.

Českým autorem, který se na přelomu 19. století výrazně dotkl napoleonské tematiky, byl Jan Miloslav Kryštůfek (1844–1924). Jan, narozený v roce 1844 v Humpolci, byl mladším bratrem Františka Xavera Kryštůfka, římskokatolického kněze, bývalého probošta Kolegiální kapituly Všech svatých na Hradě pražském a profesora církevních dějin na české teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Mladší bratr vystudoval gymnázium na Starém Městě pražském, a poté dějepis a zeměpis na Univerzitě Karlově (v té době Karlo-Ferdinandově univerzitě). Od počátku 70. let působil jako učitel na gymnáziu, nejdříve v Mladé Boleslavi, následně pak v Českých Budějovicích.¹⁰⁰

Podle Ottova slovníku naučného začal Kryštůfek shromažďovat materiál k sepsání díla o francouzské revoluci a Napoleonovi na počátku své učitelské kariéry, a to „poněvadž česká literatura neměla dosud soustavného díla ani o dějinách revoluce francouzské ani o dějinách nové doby.“¹⁰¹ Toto tvrzení v Ottově slovníku může být ve vztahu k francouzské revoluci poněkud zavádějící. V českém prostředí už se práce pojednávající o revoluci objevily. První v roce 1850 *Přehled děgů francouzské rewoluce od vypuknutí až ku skončenj hrůzowlády*¹⁰² od Prokopa z Háje. Poté tu existovaly české překlady zahraničních autorů jako Migneta¹⁰³ či Lamartina¹⁰⁴. Dále tu byly práce věnující se Napoleonovi, které se musely tématu francouzské revoluce nutně dotknout. Nicméně Jan Kryštůfek byl prvním českým autorem, který podal ucelený a obsáhlý výklad francouzské revoluce i moderní doby, míněno období po Napoleonově pádu.

„Odhodlal-li jsem se napsati dějiny naší doby, učinil jsem to jediné z té příčiny, že takového díla dosud nemáme, že vzdělaný Čech musí sáhnouti k dílům cizojazyčným a na mnoze k spisovatelům, jejichž názory s našimi naprosto se nesrovnávají, kdekoliv o poměry rakouské, ať nedím nic o věcech českých a slovanských, jen zavádí, a že národu našemu pilně jest si všímati všech zjevů veřejného života,

¹⁰⁰ OTTO, Jan (1900). *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Svazek 15*. Praha: J. Otto, s. 304. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/nkp/uuid/uuid:b1b114f0-1087-11e5-b309-005056825209>.

¹⁰¹ Tamtéž.

¹⁰² Z HÁJE, Prokop (1850). *Přehled děgů francouzské rewoluce od vypuknutí až ku skončenj hrůzowlády*. Praha: Jan Spurný, Předmluva s. V.

¹⁰³ MIGNET, François Auguste Marie (1850). *Historie rewoluce francouzské od 1789–1814*. Překlad Jakub Malý. Praha: Tiskem a w komissí u Jaroslava Pospíšila.

¹⁰⁴ LAMARTINE, Alphonse de (1851–1852). *Historie Girondinů*. 8 svazků. Z francouzského přeložil Václav Vojáček. Praha: Tisk a náklad Jaroslava Pospíšila.

má-li úkolu svému, býti prostředníkem mezi východem a západem a mezi severem a jihem, v plně míře dostátí.“¹⁰⁵

Kryštůvkovým debutem na literární scéně bylo dvousvazkové dílo *Dějiny devatenáctého století: boj monarchické Evropy s revolucí francouzskou až do vypuzení císaře Napoleona I. na ostrov sv. Heleny*.¹⁰⁶ Roku 1883 byl Kryštůvkovým vlastním nákladem vydán 1. díl *Dějiny devatenáctého století*. Když bylo dílo od českého obecnstva příznivě přijato, uvážal se nakladatel Valečka k vydání 2. dílu, který však byl pro neshody s nakladatelem zakončen odchodem Napoleona na Elbu.¹⁰⁷ Mezi lety 1889–1893 vydával Kryštůfek v Osvětě řadu statí o francouzské revoluci, k nimž jako doplněk vydal v roce 1891 spisek *Francouzská ústava*.¹⁰⁸

V programu českého gymnázia českobudějovického vydal v roce 1892 dvě pojednání s názvem *Význam sboru zákonodárného (1. října 1791 – 20. září 1892) v dějinách revoluce francouzské*.¹⁰⁹ Od roku 1893 vycházelo za podpory české Akademie Kryštůvkovo stěžejní dílo *Dějiny Nové doby*. Jan Miloslav Kryštůfek v 90. letech také vytvářel či se podílel na tvorbě slovníkových hesel v Ottově slovníku¹¹⁰, pod značkou Kfk přispěl hesly: *Alliance svatá*, *Bonaparte*, *Danton* a částečně i *Napoleon*. Mimo děl s francouzskou tematikou sepsal Kryštůfek také *Dva obrazy z dějin národa českého r. 1848*¹¹¹ a *Görgei a Vilagoš: historicko-politická studie*.¹¹²

Napoleonovi se Kryštůfek hojně věnuje ve své první knize, *Dějiny devatenáctého století: boj monarchické Evropy s revolucí francouzskou až do vypuzení císaře Napoleona I. na ostrov sv. Heleny*, rozdělené do dvou oddílů. V prvním dílu, resp. oddílu, autor vykládá francouzskou revoluci do doby Napoleonova převratu. Tomuto tématu vyhradil přibližně půlku knihy. V oné

¹⁰⁵ KRYŠTŮFEK, Jan (1894). *Dějiny nové doby*. Díl 1. Praha: Bursík a Kohout. Předmluva s. V.

¹⁰⁶ KRYŠTŮFEK, Jan (1883–1888). *Dějiny devatenáctého století: boj monarchické Evropy s revolucí francouzskou až do vypuzení císaře Napoleona I. na ostrov sv. Heleny*. 2. díl. Praha: J. M. Kryštůfek (1. díl), Eduard Valečka.

¹⁰⁷ *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Praha: J. Otto, 1900. sv. 15, s. 304. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/nkp/uuid/uuid:b1b114f0-1087-11e5-b309-005056825209>.

¹⁰⁸ KRYŠTŮFEK, Jan (1891). *Francouzská ústava z roku 1791: s předmluvou a úvodem*. Praha: Bursík a Kohout.

¹⁰⁹ KRYŠTŮFEK, Jan (1892). *Význam sboru zákonodárného (1. října 1791 – 20. září 1892) v dějinách revoluce francouzské*. Vytiskeno ve 20. výroční zprávě c. k. českého gymnasia v Budějovicích za rok 1892.

¹¹⁰ OTTO, Jan (1900). *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. Svazek 15. Praha: J. Otto, s. 304. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/nkp/uuid/uuid:b1b114f0-1087-11e5-b309-005056825209>.

¹¹¹ KRYŠTŮFEK, Jan (1902). *Dva obrazy z dějin národa českého r. 1848. 1. Maďarská deputace u říšského sněmu ve Vídni a poslancové čeští; 2. Říjnové povstání ve Vídni r. 1848 a národ český*. Praha: nákladem vlastním.

¹¹² KRYŠTŮFEK, Jan (1902). *Görgei a Vilagoš: historicko-politická studie*. Praha: Alétheia.

první půlce je už patrné zaměření se na Napoleona, na prvních padesáti stranách totiž autor vystihl všechny události vedoucí k revoluci, a dokonce stihl dojít až k posledním dnům Konventu a převratu 18. fructidoru.

S nadsázkou se dá říci, že od šedesáté strany hraje prim Napoleon. Kryštůfek totiž sledoval revoluční události z Napoleonovy perspektivy. Zaměřoval se na italská bojiště, zatímco bojům v Německu věnoval minimum stránek. Zbytek knihy tak může působit jako Napoleonova monografie s občasnými odbočkami do Ruska, Rakouska či k obecnému kontextu. První díl je však obsahově velmi bohatý, mimo Napoleona se autor dotkl situace v Itálii po míru v Campo Formio, rozebral mírové smlouvy v dobách revolučních válek, věnoval pozornost Napoleonově zahraniční politice na americkém kontinentě, plánovaným atentátům a mnoha dalším, ne tolik dříve známým skutečnostem. Knihu pak Kryštůfek zakončil událostmi ve Francii po čtvrté koaliční válce.

Druhý oddíl Kryštůfkova díla zaměřující se na Napoleona začíná objasněním situace na Pyrenejském poloostrově a končí exilem francouzského císaře na Elbu. Na téměř šesti stech stranách se kromě nejvýznamnějším událostem věnuje Kryštůfek povstání v Tyrolsku, v Německu či anglické expediční výpravě na Valchern. Přibližuje též život v Napoleonových klientských státech a poměrně dost se zaměřuje na klíčové roky 1813 a 1814, které znamenaly Napoleonův pád. V líčení těchto posledních let Napoleonovy vlády je patrné, jaký postoj Kryštůfek vůči francouzskému císaři zastával. Po sérii bitev v německém tažení roku 1813 byla uzavřena plášwitzská dohoda o příměří, během které se vedla mírová jednání. Tato jednání byla neúspěšná, hlavně díky Napoleonově nevoli učinit ústupky, které by oslabily jeho moc.

„Zmařiv neústupností svou kongres pražský Napoleon neměl jiné volby, než buď zvítěziti, nebo zahynouti.“¹¹³

Ve svém psaní se snažil být Kryštůfek objektivní, ale v řadě momentů je jeho názor patrný, krom toho, že Napoleonovi kladl za vinu neochotu uzavřít mír, obvinil ho i z toho, že se zpronevěřil svým kořenům, že zapomněl, odkud pochází. V kapitole pojednávající o Napoleonově rozvodu s Josefínou napsal:

¹¹³ KRYŠTŮFEK, Jan (1888). *Dějiny devatenáctého století: boj monarchické Evropy s revolucí francouzskou až do vypuzení císaře Napoleona I. na ostrov sv. Heleny*. II. svazek. Praha: Eduard Valečka, s. 377.

„Čím dál více Napoleon zapomínal, že jest dítkem revoluce, že panství jeho jen tehdy se může udržeti, jestliže zjedná ve své rozsáhlé říši platnost zásadám revoluce, politické svobodě a rovnosti před zákonem, na místo toho autokratické choutky u něho nabývaly převahy, podrobení národové měli sloužiti mu za nástroj ku pokoření těch říší, které dosud uhájily samostatnosti své. Nemoha ze sebe smýti skvrnu, že se narodil rodičů měšťanských daleko od trůnu, chtěl aspoň zastíniti ji sňatkem s princeznou z domu panovnického a tímto způsobem panství rodu svého opřít o nové příbuzenstvo, místo aby ho opřel o rozumnou politiku a lásku národův.“¹¹⁴

Příčiny Napoleonova pádu se Kryštůfek snažil dávat najevo v rámci celého díla, jeho obdiv k Napoleonovi jako výjimečnému člověku je patrný, ale v průběhu čtení Kryštůfkova díla se pokračovatel revoluce změnil v autokrata, a tak se Napoleonův pád nakonec zdál jako nevyhnutelný, příběh velkého císaře autor zakončil jedním prostým odstavcem:

„Rek osmnáctého a devatenáctého století, po několik let nejmocnější panovník v Evropě, první válečník, své doby, děkoval milosti svých nepřátel, za malý ostrov, který mu z obrovského panství jeho ponechali.“¹¹⁵

Pro už dříve zmíněné neshody s nakladatelem se v Kryštůfkově díle nedočteme o Napoleonově návratu a stodenním císařství. Kryštůfek ho zmínil až v díle *Dějiny nové doby*, které na jeho *Dějiny devatenáctého století* navazují. Příčiny neshod nejsou známy, ale s novou publikací změnil Kryštůfek i nakladatele a Napoleonově návratu věnuje přibližně dvě stovky stran. *Dějiny Nové doby* začínají kapitolou *Návrat královského rodu Bourbonského do Francie*, události Napoleonovy vlády v roce 1815 jsou rozvedeny až po kapitole o Vídeňském kongresu. Po Napoleonově smrti na ostrově Svaté Heleny sledoval autor dále druhou restauraci Bourbonů, konsolidaci poměrů ve Francii a situaci na Pyrenejském poloostrově.

Dějiny nové doby byly Kryštůfkovým životním dílem, které bylo rozděleno celkem do pěti knih a vycházelo do roku 1923. První díl vyšel roku 1894 na den svatého Václava v Českých Budějovicích a sledoval události ponapoleonské Francie. V edici *Dějiny nové doby*

¹¹⁴ KRYŠTŮFEK, J. *Dějiny devatenáctého století: boj monarchické Evropy s revolucí francouzskou...*, s. 175–176.

¹¹⁵ KRYŠTŮFEK, J. *Dějiny devatenáctého století: boj monarchické Evropy s revolucí francouzskou...*, s. 575.

zaujímá první díl spíše doplňující roly k *Dějínám devatenáctého století*, protože na rozdíl od navazujících dílů nemá označené pořadí římskou číslicí a co se týče tématu, zapadá více do kontextu *Dějin devatenáctého století*. Opět to mohlo souviset i se situací s nakladateli, první neoznačený díl totiž vyšel u Bursíka a Kohouta a zbylé poté už v nakladatelství Václava Kotrby. Následující díl, jenž vyšel v roce 1902, nese název *Dějiny nové doby. I. Prvý pokus o zavedení ústavnosti v soustátí Habsburském*.¹¹⁶ Označení římskou číslicí pak u druhého dílu chybí¹¹⁷, třetí¹¹⁸ a čtvrtý¹¹⁹ díl už očíslovány opět jsou. V digitálnímu archivu Národní knihovny ČR je v poznámce u *Dějin nové doby* další možné vysvětlení. Původně totiž dílo vycházelo zřejmě v sešitech, na konci třetího dílu pak byly vevázány obálky dříve vydaných sešitů. Poslední, čtvrtý se pak skládal celkem z osmi sešitů.

V *Dějínách nové doby* se autor soustředil převážně na dějiny habsburského soustátí, počínaje revolučními událostmi roku 1848 a konče rozpadem Rakouska-Uherska v roce 1918. Posledním letům Rakouska-Uherska se autor věnoval simultánně či bezprostředně v posledním dílu *Dějínách nové doby*, které vyšly nakonec v osmi sešitech. Kryštůfek ale neopomněl ani další klíčové události 19. století, především revoluce ve Francii, či nejdůležitější události v ostatních evropských státech.

Kryštůfkovy obsáhlé práce jsou výsledkem jeho celoživotního úsilí a ve své době byly patrně dobře akceptovány. Sám autor si v počátcích svého psaní dal za podmínku pokračování své práce pozitivní recepci českých čtenářů, a vzhledem k množství pokračování *Dějin nové doby* se jeho díla dočkala příznivého přijetí. „Potká-li se dílo to s přízní českého obecenstva, pokusil bych se pak, abych do rámce toho pojal i dějiny od roku 1860 až na naše dny,“ uvedl na konci prvního dílu.¹²⁰

Knihy obsahují poznámkový aparát jen zřídka, autor to obhajoval následovně:

„V příčině metody spisovatel odchýlil se od posavadního způsobu tím, že pod čarou neuvádí citátů jednak, aby obsah knihy zbytečně se nerozšířil, jednak také proto, že větší části čtenářstva citáty

¹¹⁶ KRYŠTŮFEK, Jan (1902). *Dějiny nové doby. I. Prvý pokus o zavedení ústavnosti v soustátí Habsburském*. Praha: V. Kotrba.

¹¹⁷ KRYŠTŮFEK, Jan (1906). *Dějiny nové doby. Dějiny národa německého v době parlamentu frankfurtského*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba

¹¹⁸ KRYŠTŮFEK, Jan (1911). *Dějiny nové doby. III. Politická soustava Bachova a pád její*. Praha: V. Kotrba.

¹¹⁹ KRYŠTŮFEK, Jan (1902–1923). *Dějiny nové doby. IV. Rozklad soustátí habsburského za doby ústavní*. Seš. 1–8. Praha: V. Kotrba.

¹²⁰ KRYŠTŮFEK, Jan (1894). *Dějiny nové doby. Díl I*. Praha: Bursík a Kohout.

jsou spíše na závalu než ku prospěchu; máje zření k tomu spokojil se pouhým uvedením oněch děl, o něž opřel vypravování své.“¹²¹

Z oněch mála poznámek je však patrné, z jakých prací a pramenů autor čerpal. V předmluvě *Dějiny 19. století* vyzdvihuje Kryštůfek jméno Alfreda von Vivenota, rakouského důstojníka, jehož práce prý „nehodnému hanobení Rakouska spisovateli německými učinily konec.“¹²² Mezi další autory, z kterých Kryštůfek čerpal, patří Louis Adolphe Thiers, Alphonse Marie Louis de Prat de Lamartine, François Auguste Marie Mignet nebo François-Auguste-René de Chateaubriand. Z německého prostředí pak čerpal například z Johanna Ludwiga Klübera, Georga Heinricha Pertze či Georga Gottfrieda Gervinia. K prvnímu francouzskému císaři studoval Kryštůfek Napoleonovu korespondenci nebo paměti zaznamenané hrabětem Las Cases, generálem baronem Gaspardem Gourgaudem nebo generálem Charlesem Tristanem markýzem de Montholonem diktované na Svaté Heleně. Mimo citací obsahují knihy i ukázky vybraných listin, v prvním díle *Dějiny nové doby* lze nalézt například přeloženou ústavu Německého spolku z roku 1815.

Kryštůfkovy knihy jsou v celku přehledné, *Dějiny 19. století* mají sice obsah až v druhém oddílu, ale jinak není větší problém se v Kryštůfkových dílech orientovat. Kapitoly jsou přehledně členěné, v záhlaví každé stránky je pak umístěn podnadpis vypovídající o jejím obsahu. Některé později vydané knihy mají i rejstřík. Relevanci předávaných informací mi nepřísluší hodnotit, bylo by třeba komplexnějšího výzkumu. Obsahově jsou však Kryštůfkovy práce bohaté, snadno se čtou a drží se tématu. Autor zbytečně nerozebíral detaily, vhodně volil prezentaci zajímavostí a pokoušel se být objektivní. Jak bylo dříve v práci řečeno, chvílemi je autorův názor na některé záležitosti ale patrný a celkově jeho práce působí spíše konzervativně.

Pokoušet se v Kryštůfkově tvorbě spojenou s Napoleonem najít náznaky politického smýšlení či autorovy orientace by znamenalo těžit nejvíce z malých náznaků. Autorovo katolické vyznání je patrné v rozboru konkordátu z roku 1801, dále pak v kapitole o Napoleonově rozvodu s Josefínou nebo ve válce španělské. Autor má patrně i národní cítění,

¹²¹ KRYŠTŮFEK, Jan (1883). *Dějiny devatenáctého století: boj monarchické Evropy s revolucí francouzskou až do vypuzení císaře Napoleona I. na ostrov sv. Heleny*. I. oddíl. Praha: J. M. Kryštůfek, Předmluva.

¹²² Tamtéž.

jelikož ve válce s Rakouskem roce 1809 vyzdvihuje národní povahu války i úlohu arcivévody Karla při reformě armády a vytváření landwehru.

„Vojska řadová, pokud byla odloučena od národů, neobstála v boji proti znárodnělým vojskům francouzským: v té příčině bylo třeba opravy, a arcivévoda Karel odhodlal se dáti armádě základ a oporu národní.“¹²³

Ono národní cítění chápe autor jako jeden z klíčových rozměrů, které pomohly koalici Napoleona porazit. Obyčejní lidé ve Španělsku a Rusku se během francouzské invaze chopili zbraní a bojovali ve velké míře proti Francouzům a zásadní měrou přispěli k Napoleonově porážce. V roce 1813 vdechl podobný nádech válce i Fridrich Vilém III., když svým prohlášením¹²⁴ vyzval Prusy a Němce k boji za jejich čest a nezávislost.

Z názorů na klíčové osobnosti je možné také vysledovat další autorovy názory. Kryštůfek velmi ocenil roli knížete Karla I. Filipa ze Schwarzenberga v roce 1813 a 1814, ale vyzdvihl spíše jeho diplomatické schopnosti nežli ty vojenské. Zajímavé je, že nevyužil příležitosti poukázat na vévodův český původ a spokojil se s tím, že vévodu představil pouze jako člena jednoho z nejslavnějšího a nejzámožnějšího rodu říše rakouské.¹²⁵

„Vrchním vůdcem spojených vojsk jmenován Karel Filip kníže ze Schwarzenberka, [...] Vynikaje osobní udatností, válečným důmyslem, diplomatickou obratností, nečnou povahou hodil se nejlépe, aby mírnil revnivost' vůdcův a vyrovnával neshody panovníkův. Jen muži takovému, jako byl kníže [...], mohlo se podařiti zjednati si úctu a vážnost' u císaře ruského a krále pruského a patřičnou poslušnost' u vůdcův a vojínův.“¹²⁶

¹²³ KRYŠTŮFEK, Jan (1888). *Dějiny devatenáctého století: boj monarchické Evropy s revolucí francouzskou až do vypuzení císaře Napoleona I. na ostrov sv. Heleny*. II. svazek. Praha: Eduard Valečka.

¹²⁴ FRIDRICH VILÉM III. (1813, 7. března) An Mein Volk. *Schlesische privilegierte Zeitung*, 34, 20. 3. 1813. Dostupné též z: <https://pastnow.wordpress.com/2013/03/17/march-17-1813-an-mein-volk/>.

¹²⁵ KRYŠTŮFEK, Jan (1888). *Dějiny devatenáctého století: boj monarchické Evropy s revolucí francouzskou až do vypuzení císaře Napoleona I. na ostrov sv. Heleny*. II. svazek. Praha: Eduard Valečka, s. 374.

¹²⁶ Tamtéž.

Platné služby v této válce vykonal podle Kryštůkova i generál Radecký, jeho hodnocení je ale poněkud strohé: „... ale že toliko ve vojenské kanceláři byl činný, nemohl se nikde vyznamenati na poli válečném.“¹²⁷

Ojedinělý, ale klíčový soud vynesl Kryštůfek i na adresu Metternicha po jeho jmenování do úřadu věcí zahraničních v roce 1809:

„Od té doby až do roku 1848 [...] řídil osudy říše rakouské, ale nelze říci, že by byl přispěl k jejímu vnitřnímu rozvoji a utvrzení. Vnější lesk, jakému se říše rakouská po válkách napoleonských těšila, zaplatila vnitřní strnulostí, z které teprve po jeho pádu nebezpečnou krizí vnitřní se vymanila.“¹²⁸

Kryštůfek se v *Dějínách 19. století* nikdy zásadně nepustil do kritiky samotného císaře či rakouské politiky. Kromě několika mála náznaků je autorův postoj spíše konzervativní. V oznámení o Kryštůfkově smrti v Českém časopisu historickém byla ona skutečnost i zmíněna:

„Dne 1. břez. zemřel prof. Jan Kryštůfek (1844), autor rozměrných děl, psaných ze stanoviska konservativního ‚Boj monarchické Evropy s revolucí francouzskou‘ (od 1883) a ‚Dějiny nové doby‘.“¹²⁹

Kryštůfkova motivace k sepsání *Dějin 19. století* a *Dějin nové doby* na konci dlouhého století je primárně v potřebě seznámit české obecnost s nejnovějšími dějinami, a to skrze českou perspektivu. Autor si byl vědom prací zahraničních historiků, převážně francouzských a německých, které, ať vědomě, či nevědomě, nabízely svou pravdu, a proto cítil potřebu českým čtenářům nabídnout český pohled na věc. Jako bývalý učitel viděl, že ani české učebnice nenabídky zvědavějším žákům odpovědi, a pokud tedy chtěli studenti obohatit své znalosti, museli sáhnout po zahraniční literatuře, která však na věci nahlížela jiným způsobem, než se Kryštůfkovi zdálo patřičné. Druhý svazek *Dějin 19. století* byl věnován Václavu Vladivoji Tomkovi a v předmluvě ke knize dává Kryštůfek své motivy jasně najevo.

¹²⁷ Tamtéž.

¹²⁸ KRYŠTŮFEK, Jan. *Dějiny devatenáctého století: boj monarchické Evropy s revolucí francouzskou až do vypuzení císaře Napoleona I. na ostrov sv. Heleny*. II. svazek. Praha: Eduard Valečka. 1888, s. 143.

¹²⁹ Anon. (1924). Kryštůfek, Jan. Nekrolog. *Český časopis historický*, 30(1), 189. ISSN 0862-6111.

„Každý, kdo poslouchal přednášky Vaše, nebo kdo pozorně četl dějepisná díla Vaše, zajisté ku poznání dospěl, že, co pravíte a píšete, je historická pravda, které neuznati mohou lidé národními a stranickými vášněmi zaslepeni. Vlastní prospěch jest Vám ničím, pravda vším. Proto nestaraje se o osoby a běžná mínění, líčíte děje, jak jste je po nejdůkladnějších studiích za pravé seznal, slohem jasným, jadrným a při vši stručnosti srozumitelným, že čtenář nebo posluchač unesen jest ne umělými prostředky, nýbrž věcí samou. Jako učitel [...] shledal jsem, že náhledy, jež buď z francouzských nebo německých spisů historických čerpali, buď s pravdou se nesrovnávaly, nebo přímo se jí přičily. U německých spisovatelů nerakouských rozumí se to samo sebou, hlásají-li, že vítězstvím revoluce francouzské nikdo jiný není vinen nežli Rakousko, [...]. U dějepisců francouzských, pokud neslouží jisté straně, jest velebení činů francouzských hlavním úkolem. Řídě se vznešeným příkladem Vaším, snažil jsem se na základě uveřejněných již pramenů provéstí důkaz, že Rakousko neodložilo meče dříve, dokud od spojenců svých nebylo opuštěno nebo dokonce zrazeno. Pravdu prostě pověděti a pravdou poučovati bylo hlavním úkolem mým při sepsání díla tohoto.“¹³⁰

¹³⁰ KRYŠTŮFEK, Jan (1888). *Dějiny devatenáctého století: boj monarchické Evropy s revolucí francouzskou až do vypuzení císaře Napoleona I. na ostrov sv. Heleny*. II. svazek. Praha: Eduard Valečka. Předmluva.

4 DÍLA 20. STOLETÍ

20. století navazuje na trend konce 19. století, kdy se v českém prostředí objevují převážně historické beletrie s napoleonskou tematikou. Většina těchto knih pocházela ze zahraničí a byla překládána do češtiny. Mimo již dříve zmíněného W. J. Gąsiorowského by měl být zmíněn i úspěšný anglický spisovatel Arthur Conan Doyle (1859–1930), známý hlavně díky svým příběhům o Sherlocku Holmesovi. Doyle byl spisovatelem velmi plodným a v jeho obsáhlé tvorbě najdeme i díla s napoleonskou tematikou. V roce 1912 vyšel v Plzni překlad románu *Napoleon Bonaparte: příběhy z doby císařství* (*Napoleon Bonaparte: Emperor*).¹³¹ Další autorovo dílo z dob Napoleona, povídky o brigádýrovi Gerardovi *Napoleon Bonaparte: příběhy z doby císařství* (*The Exploits of Brigadier Gerard + The Adventure of Gérard*), se českého překladu dočkalo až o mnoho let později.¹³² Mimo Doylea se na počátku 20. století objevily i překlady dalších autorů, kteří se Napoleonovi věnovaly. Mezi těmi nejznámějšími autory byli například Dumas starší – *Napoleon Bonaparte: román jeho života* (*Napoléon*)¹³³, Stendhal – *Život Napoleonův* (*Vie de Napoléon*)¹³⁴, Arthur Lévy – *Napoleon na poli slávy a doma* (*Napoléon intime*)¹³⁵, Georges Lacour-Gayet – *Napoleon: jeho život, dílo a doba* (*Sa vie, son œuvre, son temps*)¹³⁶ ale i mnoho dalších.

¹³¹ DOYLE, Arthur Conan (1912). *Napoleon Bonaparte: příběhy z doby císařství*. Románová příloha Českého Denníku. Svazek 1. Plzeň: Český denník.

¹³² DOYLE, Arthur Conan (2009). *Dobrodružství brigádýra Gérarda*. Překlad Gustav Kadlec. Praha: Toužimský & Moravec, 2009. Velká řada knih Karla Maye č. 54.

¹³³ DUMAS, Alexandre, otec (1920). *Napoleon Bonaparte: román jeho života*. Překlad podle 100. vydání Augustin Spáčil. České Budějovice: J. Svátek, Jihočeské lidové nakladatelství. Světové romány; svazek 5.

¹³⁴ STENDHAL (1918). *Život Napoleonův*. Z frančiny přeložil Adolf Gottwald. Praha: Nákladem Českého lidové knihkupectví a antikvariátu (Josef Springer), 1918. Sborník cizí prosy II.

¹³⁵ LÉVY, Arthur (1921). *Napoleon na poli slávy a doma*. Překlad Václav Líba. Praha: Československé podniky tiskařské a vydavatelské.

¹³⁶ LACOUR-GAYET, Georges (1931). *Napoleon: jeho život, dílo a doba*. Praha: Fr. Borový. Knihy dalekých obzorů; sv. 9.

4.1 Historický kontext na počátku 20. století ve spojitosti s napoleonskou literární tematikou

Během dvacátého století zažila literatura s napoleonskou tematikou obrovský rozkvět. Příčiny můžeme hledat v konci I. světové války, která byla od dob napoleonských válek prvním výrazným celoevropským konfliktem. Dalším výrazným faktorem byl vznik Československa a jeho politická i vojenská orientace na Francii. Za první světové války se Paříž stala útočištěm československých exulantů, mezi které patřili i T.G. Masaryk a Edvard Beneš, budoucí prezidenti první Československé republiky. Francouzská vláda jako první uznala nezávislost Československa, a to ještě před jejím oficiálním vyhlášením 28. října 1918. Francie také jako první poslala k československému prezidentovi svou delegaci s pověřovacími listinami. Jako výraz vděku se Praha 13. července 1919 oděla do francouzských barev a vzdala hold Francii, která společně se Spojenými státy sehrála svou roli v nezávislosti Československa. 14. července, na výročí pádu Bastily a francouzský státní svátek, byl uspořádán lidový bál na Žofině, jakož i recepce na francouzské ambasádě v Buquoyském paláci, které se zúčastnil i Tomáš Garrigue Masaryk, Téhož dne dostali českoslovenští vojáci ve Francii příležitost pochodovat pod pařížským Vítězným obloukem. Výraznou roli v Československu sehrál i generál Maurice César Joseph Pellé, který stál u zrodu nové československé armády. Kromě diplomatických a vojenských vztahů se následně rozvinuly úzké styky také v kulturní oblasti. Důležitou událostí bylo například založení Francouzského institutu Ernestem Denisem v roce 1920.¹³⁷ V roce 1930 byla v Československu zřízena i Československá napoleonská společnost, která však krátce po německé okupaci roku 1939 zanikla.¹³⁸ Společnost byla obnovena až v roce 1990 a existuje dodnes.¹³⁹ Mezi lety 1931–1936 existovala pobočka spolku i v Praze a roku 1933 organizovala dokonce III. mezinárodní napoleonský kongres a výstavu.¹⁴⁰

Začátek 20. století nabídl i mnoho napoleonských stoletých výročí, mezi nimiž vyčnívaly hlavně Napoleonova korunovace, bitva u Slavkova a u Lipska, Napoleonův pád či smrt.

¹³⁷ Ambassade de France en République Tchèque (2013, 17. října). *Francie v České republice. Presentace historie* [online]. <https://cz.ambafrance.org/Prezentace-historie>.

¹³⁸ KOPECKÝ, František (2009). *O slavkovské bitvě: dopady a tradice*. Brno: Onufrius, s. 193.

¹³⁹ ŠPATNÝ, Jan (2001). Tradice bitvy u Slavkova. In: ŠEDIVÝ, Ivan, BĚLINA, Pavel, VILÍM, Jan & VLK, Jan. *Napoleonské války a české země*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 238–258, s. 254.

¹⁴⁰ BÜRGET, Eduard (2014). Duch řádu a heroismu. Napoleonská společnost v Praze ve třicátých letech 20. století. In: ZEMANOVÁ, Marcela & ZEMAN, Václav (eds.). *Napoleonské války v české historické paměti a v paměti regionu*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, s. 187–200, s. 190–194.

Všechny tyto faktory a určitě i mnohé další se projeví v rozvoji napoleonské literatury. Kromě četných překladů se v českém jazyce začaly vydávat i různé publikace osobnějšího rázu, přibližující osobnost Napoleona I. V roce 1920 byly v Československu vydány paměti hraběte Las Cases z jeho pobytu s Napoleonem na sv. Heleně¹⁴¹. Později dále vyšly Napoleonova korespondence s Josefínou (*Lettres d'amour à Joséphine*)¹⁴², jeho válečné proklamace¹⁴³ či výbor Napoleonových myšlenek a úvah.¹⁴⁴ V hojném počtu se objevovaly i sborníky spojené s osobou francouzskou císaře nebo s bitvami napoleonských válek, které se odehrály na českém území.

4.2 Práce Aloise Slováka

Důležitou úlohu v Čechách ve spojitosti s Napoleonem sehrál Alois Slovák (1859–1930), katolický kněz, jezuita a středoškolský profesor. Většinu své kariéry působil Slovák v Brně, kde působil v kněžské službě, zastával úřad regenta biskupského kněžského semináře, přednášel na bohosloveckém ústavu a pracoval jako gymnaziální profesor.¹⁴⁵ Slovák měl všestranné historické a vlastivědné zájmy, klíčovým však byl zájem o napoleonské války a slavkovské bojiště. Při návštěvě bojiště tří císařů 2. listopadu 1885, tedy v den památky zesnulých, se zrodila idea vybudovat pomník, který by byl důstojnou památkou na všechny padlé.¹⁴⁶

„... znám hřbitov, nesmírný hřbitov, čtyři hodiny cesty dlouhý, dvě hodiny široký, znám hřbitov, na němž odpočívají tisíce nebožtíků, synů, bratrů, otců – a jejich hrobů nikdo nezdobí, jejich hrobů

¹⁴¹ LAS CASES, Emmanuel comte de (1920). *Napoleon na ostrově svaté Heleny: z pamětí comta de Las Cases*. Praha: J. Otto. Světová knihovna; č. 1401-1405.

¹⁴² NAPOLEON I. (1911). *Milostné dopisy Josefíně: Od zanícení lásky až po chladný rozvod*. Praha: Pelcl. Chvilky, 18.

¹⁴³ BARRAL, Georges (1913). *Válečné proklamace Napoleona I.* Překlad Julius Schmitt. Praha: A. Klíčník, 1913. 39 s. Knihovna Středy, sv. 5.

¹⁴⁴ NAPOLEON I. & KVAPIL, Josef M. (ed.) (1928). *Výbor myšlenek*. Překlad Josef M. Kvapil. Praha: Adolf Synek, Pandora.

¹⁴⁵ POJSL, Miloslav (2004). P. Alois Slovák a idea Mohyly míru. In: BARRATO, Marco et al. & SAMEK, Jakub (ed.). *Třetí koaliční válka roku 1805. Sborník přednášek slavkovské konference „Evropské aliance 18. století – aliance Evropy kolem impéria Velkého národa. Slavkovská bitva a její pozadí“ a studií vztahových k událostem roku 1805; projekt Austerlitz 2005*. Třebíč: Akcent, s. 64–72; s. 65.

¹⁴⁶ ŠPATNÝ, Jan (2001). Tradice bitvy u Slavkova. In: ŠEDIVÝ, Ivan, BĚLINA, Pavel, VILÍM, Jan & VLK, Jan. *Napoleonské války a české země*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 238–258, s. 245.

nikdo neosvětluje, a na jejich hrobech se nikdo nepomodlí! Jsou to zapomenuté hroby padlých na rozsáhlém bojišti Prateckém.“¹⁴⁷

Od myšlenky k realizaci vedla dlouhá cesta. Alois Slovák ale ke své myšlence přistupoval zodpovědně. Studoval průběh a důsledky samotné bitvy u Slavkova, zajímal se o jiná evropská bojiště, mnohá z nich i sám navštívil. To vše proto, aby získal inspiraci pro budoucí pomník. Slovák byl přesvědčen, že pomník by neměl oslavovat vítěze Napoleona, ale plnit zcela jiné cíle. Za prvé měl připomínat všechny oběti války a mít sakrální charakter. Měl mít i funkci sepulkrální a vytvořit tak místo pro důstojné uložení pozůstatků, jež se trvale nacházely po celém bojišti. Tímto se měl pomník lišit od většiny památníků v Evropě.¹⁴⁸

V 90. letech rozvíjel Slovák intenzivní přednáškovou a publikační činnost. V roce 1897 vydal vlastní spisek *Bitva u Slavkova*.¹⁴⁹ Jelikož byla brožura rychle rozebrána, připravil v následujícím roce rozšířené vydání.¹⁵⁰ Získané prostředky věnoval na zamýšlenou mohyly. Sám na to Slovák ale nemohl stačit, a tak inicioval vytvoření oficiálního orgánu – Komitétu pro zřízení důstojného ossaria na úplně opuštěném bojišti slavkovském.¹⁵¹ V roce 1901 vystoupil Slovák poprvé ve funkci předsedy výboru na veřejnosti s cílem získat peníze na stavbu památníku. Podle architekta Josefa Fanty měla realizace pomníku vyjít na sto tisíc korun. Slovák osobně jednal i se zástupci vlád Francie, Rakouska a Ruska o podpoře tohoto projektu. Nejvelkoryseji se zachovalo Rusko, které darovalo padesát tisíc. Francie darovala jedenáct tisíc a císař František Josef po mnoha urgencích nakonec věnoval také deset tisíc. Po získání třiceti tisících ve veřejných sbírkách bylo možné stavbu zahájit.^{152,153} Stavba pomníku byla dokončena v roce 1912, ale veřejnosti byl památník zpřístupněn až v roce 1923.

Vybudování Mohyly míru bylo hlavní zásluhou Aloise Slováka a je jednou z mnoha dokladů kněžských intelektuálních i duchovních aktivit u nás před I. světovou válkou. Samotná

¹⁴⁷ POJSL, Miloslav (2004). P. Alois Slovák a idea Mohyly míru. In: BARRATO, Marco et al. & SAMEK, Jakub (ed.). *Třetí koaliční válka roku 1805...* Třebíč: Akcent, s. 64–72, s. 67.

¹⁴⁸ Tamtéž.

¹⁴⁹ SLOVÁK, Alois (1897). *Bitva u Slavkova: (s mapkou bojiště)*. Brno: A. Slovák.

¹⁵⁰ SLOVÁK, Alois (1898). *Bitva u Slavkova: (S mapkou bojiště a obrazem tří císařů)*. Druhé, rozmnožené vydání. Brno: Nákladem vlastním.

¹⁵¹ Zřízen v roce 1899.

¹⁵² SLOVÁK, Alois (1922). Na bojišti slavkovském. Propagační publikace revoluční a napoleonská doba. Propagační publikace Zemského cizineckého svazu v Brně č. 3. Brno: Zemský cizinecký svaz.

¹⁵³ POJSL, Miloslav (2004). P. Alois Slovák a idea Mohyly míru. In: BARRATO, Marco et al. & SAMEK, Jakub (ed.). *Třetí koaliční válka roku 1805...* Třebíč: Akcent, s. 64–72; s. 69.

mohyla je výjimečným památníkem, zdůrazňujícím etické a humanitní hodnoty. Výstižně ideu a práci Aloise Slováka komentoval učitel J. Čermák:

„Bojiště slavkovské mělo dva velké muže. Napoleona a P. Slováka. Napoleon zanechal na bojišti 22 hromadných hrobů vojáků a odnesl si vítězství. P. Slováka zanechal na bojišti Mohyly míru, pomník pokoje a lásky, a odnesl si srdce nás všech.“¹⁵⁴

4.3 Díla českých autorů do konce 30. let 20. století

Významnými autory, do jejichž děl se prolínaly revoluční události a napoleonská doba, byli na přelomu 20. století také Václav Třebízský a Alois Jirásek. Jak Benešův soubor povídek *Pod doškovými střechami*¹⁵⁵, tak Jiráskův *F. L. Věk*¹⁵⁶ pojednávají o přelomu 18. a 19. století. V obou dílech je zaznamenána stopa revoluce a napoleonských válek v kolektivní paměti různých sociálních vrstev, především však v lidových. Beneš například napsal: „Asi dvacet let nemluví tenkrát o jiném leč o Francouzích, o Napoleonově armádě [...] Bonapartovo jméno uměly vyslovovati děti ještě v kolébkách.“¹⁵⁷ U obou autorů je Napoleon spojován takřka výhradně s válečnými útrapami, jež dolehly na české země. Jirásek ve svém románu mapoval obrozeneckou společnost, prezentoval ji vesměs jako protirevoluční, loajální k Rakousku. Proti Napoleonovi nechával nejčastěji promlouvat Vaváka a pátera Vrhu. Autor líčil i rusofilské nadšení, jež vzbuzovaly u české vlastenecké obce úspěchy ruských vojsk. Rozdíl názorů Jirásky a Třebízského je patrný. Jirásek idealizovaně líčí například kozáky, na druhou stranu pohled Třebízského je vesměs realistický a negativní.¹⁵⁸

Dalším větším českým dílem byl v roce 1919 Napoleonův životopis od Justina Václava Prášky (1853–1924).¹⁵⁹ Prášek byl historikem, orientalistou a středoškolským profesorem, jeho monografie však nepřišla s ničím novým, co by o Napoleonovi už nebylo řečeno. Monografie je specifická tím, že je doplněna o přílohu s názvem *Po stu letech – vzpomínka na veliké události*

¹⁵⁴ ČERMÁK Jaroslav. (1938). *Tvůrce Mohyly míru*. Pratecký zpravodaj. Místní osvětová komise a obec Prace. Prace, s. 13.

¹⁵⁵ BENEŠ TŘEBÍZSKÝ, Václav (1884). *Pod doškovými střechami*. 3 svazky. Praha: František Šimáček.

¹⁵⁶ JIRÁSEK, Alois (1890–1907). *F. L. Věk: obraz z dob našeho národního probuzení*. 5 svazků. Praha: J. Otto.

¹⁵⁷ ŘEPA, Milan (2005). Napoleonská látka v české literatuře. In: FASORA, Lukáš, HANUŠ, Jiří & MALÍŘ, Jiří. *Napoleonské války a historická paměť*. Brno: Matice moravská. Země a kultura ve střední Evropě 1, s. 237–245, s. 239–240.

¹⁵⁸ ŘEPA, Milan (2005). Napoleonská látka v české literatuře. In: FASORA, Lukáš, HANUŠ, Jiří & MALÍŘ, Jiří. *Napoleonské války a historická paměť*. Brno: Matice moravská. Země a kultura ve střední Evropě 1, s. 242.

¹⁵⁹ PRÁŠEK, Justin Václav (1924). *Napoleon I. Životopis*. Praha: Kober.

roku 1813 a je v ní vyzdvihnuta úloha Rakouska, kvůli jehož angažmá byla koalice schopna Napoleona porazit.

„Napoléon byl zdolán hlavně zásluhou Rakouska, ale dnes po uplynutí celého století, můžeme pronést úsudek, že Metternich, veden jsa osobním, svým stanoviskem, Napoléonovi nepřátelským, Rakousku neposloužil. Politika ozbrojené neutrality byla Rakousku nepříhodnější, poněvadž přispěla k znovuzískání ztracených zemí a váhy velmocenské. Naprosto však bylo pochybeno pomáhati Prusku, jehož politika od počátku XVII. st. byla vždy proti Rakousku obrácena, k obnově moci mírem Tylžským ztracené. Tím Rakousko bylo odvráceno od své přirozené úlohy osvoboditi balkánské národy od jha tureckého, k němuž vrchní vůdce povstalých Srbů Jiří Karađorđić marně vyzíval.“¹⁶⁰

V Práškově práci je patrná orientace na Rakousko. Po smrti Josefa Svátka převzal Prášek práci na *Dějínách Čech a Moravy nové doby*. Jeho příchodem stoupla úroveň výkladu doby od Josefa II. až po vídeňský kongres (VII.–X. svazek, 1903–1905). Prášek se opřel zejména o soudobou publicistiku, o archivní prameny a novější historickou literaturu, tyto dokumenty však pouze parafrázoval.¹⁶¹

V roce 1925 vyšla knižně sbírečka básní věnovaných Napoleonovi od Františka Zavřela (1884–1947), velkého obdivovatele francouzského císaře.¹⁶² Prvním výraznějším dokladem Zavřelova zájmu o francouzského velikána byla báseň *Napoléon*, která vyšla už v roce 1907 v časopise *Máj*. Napoleon v ní byl osloven jako velikán, jenž doufal, že zvítězí nad osudem a vystoupá až jako mohutný orel k nebi. Pád si zde patrně zavinil Napoleon sám, omámen svými vítězstvími a úspěchy spálil se ve svém vzestupu o slunce a padl: „Ty’s klesl sluncem zžehnut / ne mořem krve, hrůz, / ne Waterloo, ne Rus / tě jaly, záštím nehnut/ sám padl’s v oběť lži / a nitru, genius!“¹⁶³ Autor se sám pak k této básni vyjádřil ve svých pamětech: „Jako ubohý student napsal jsem dlouho ódu na Napoleona, [...]. Napsal jsem jich potom ještě šest,

¹⁶⁰ PRÁŠEK, Justin Václav (1913). *Po stu letech: Vzpomínka na velké události roku 1813*. Praha: Kober, s. 96.

¹⁶¹ KUTNAR, František (1973). *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Díl 1: Od počátku národní kultury až po vyznění obrodného úkolu dějepisectví v druhé polovině 19. století*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, s. 225.

¹⁶² ZAVŘEL, František (1925). *Napoléon*. Praha: Otto Girgal.

¹⁶³ ZAVŘEL, František (1907, 29. března). Napoleon I. *Máj*, 5(28), s. 427. Bez ISSN. Dostupné též z: <https://kramerius5.nkp.cz/view/uuid:73de8960-eb4d-11e3-a012-005056825209?page=uuid:639b7b20-ec11-11e3-97c9-001018b5eb5c>.

především jsem ale znovu prožíval to ‚napoleonské‘, poučen Goethem a Nietzschem spatřoval jsem v Napoleonovi poloboha, prvního a posledního, který se objevil na této zemi.“¹⁶⁴

V průběhu let se Zavřelův pohled na Napoleona proměnil a ve dvacátých let už psal, že za císařův pád mohla „Evropa prohnít... jež spitého poloboha / bídácky ubila.“¹⁶⁵ V roce 1921 chtěl Zavřel ke stému výročí Napoleonovy smrti publikovat báseň, ta však vyšla až téměř dva týdny poté, než měl Zavřel v úmyslu. Autor měl značný problém najít redakci, která by byla ochotna jeho práci publikovat. Republikánský *Národní list* báseň odmítl kvůli zřejmé oslavě monarchistického režimu. Až 14. května vyšla óda na Napoleona v *Národním obzoru*. Na konci května pak byla otištěna ještě v revui *Země*.¹⁶⁶

Zadražilova fascinace Napoleonem byla očividná. Franta Kocourek, významný český novinář, rozhlasový reportér a spisovatel, o Zadražilovi jednou napsal, že je to muž, „který zaujímá napoleonský postoj, svou hlavu zdobí pověstným napoleonským kloboukem a v běžné řeči velkého válečníka stále cituje.“¹⁶⁷ Francouzský císař se přímo nebo nepřímo projevoval v jeho divadelních hrách. V dramatu *Polobozi* nechává autor vystupovat Fridricha Nietzscheho, který Napoleona obhazuje například v dialogu s Dostojevským. Nietzsche očekával příchod osobnosti, která zachrání Evropu: „Napoleona zvali běsem, a přece to byl jediný člověk, který mohl stvořit novou Evropu.“¹⁶⁸ Na což Dostojevský odpověděl, že Napoleon padl, a že padnou i další, kteří se pokusí ovládnout Evropu. Nietzsche lehce rozrušen pak Dostojevskému odvětil: „Nepyšněte se jeho porážkou. Byli jste na hlavu poraženi před Moskvou právě tak jako u Slavkova. Zachránilo vás 45 stupňů mrazu.“¹⁶⁹

Ve třetí scéně poté Nietzsche promlouvá i se samotným Napoleonem. Celá scéna se nese v duchu přátelské konverzace a Nietzscheho fascinace Napoleonem. „Konečně stojíte přede mnou. Cíl, ke kterému jsem směřoval. Slovo, které bylo učiněno tělem. To jste tedy vy!“¹⁷⁰

¹⁶⁴ ZAVŘEL, František. (1942) *Za živa pohřben: vlastní životopis*. Praha: Vlast. s. 96.

¹⁶⁵ ZAVŘEL, František (1925). *Napoléon*. Praha: Otto Girgal, s. 7.

¹⁶⁶ BURGET, Eduard. (2017) *Dramatik na pranýři: podivný osud spisovatele Františka Zavřela*. Vydání 1. Praha: Academia. sv. 87. s. 205-206.

¹⁶⁷ BURGET, Eduard (2013). *Spisovatel a dramatik František Zavřel (1884–1947) v ideových a kulturních souvislostech první poloviny 20. století*. [Disertační práce]. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, s. 134. <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/52892?show=full>.

¹⁶⁸ ZAVŘEL, František (1941). *Polobozi: dramatická pentalogie: Caesar, Kristus, Hus, Valdštýn, Napoleon*. Praha: L. Mazáč, s. 234.

¹⁶⁹ Tamtéž.

¹⁷⁰ ZAVŘEL, František (1941). *Polobozi: dramatická pentalogie: Caesar, Kristus, Hus, Valdštýn, Napoleon*. Praha: L. Mazáč, s. 260.

Nietzscheho fascinace dokonale zrcadlí fascinaci Zavřelovu. Autorův zájem o Napoleona se projevoval i v jeho neprofesním životě. Zavřel se angažoval v Napoleonské společnosti, rád navštěvoval místa spojená s osobou francouzského císaře.

„Ze všech věcí Paříže mne přitahoval nejsilněji hrob císařův [...] Mne zachraňoval císař. Vracel jsem se k němu stále znovu, chodil jsem po jeho stopách v Paříži, Fontaineblau, Malmaisonu, alespoň jednou za týden jsem sestupoval k jeho rakvi, a když jsem opustil Paříž, byl to Golf Juan na Riviére, letohrádek Strá mezi Benátkami a Padovou, a Slavkov na Moravě, kde mohl můj kult nerušeně pokračovat.“¹⁷¹

Zavřelův obdiv k francouzskému císaři někdy nabíral až chorobných parametrů. František Götz, literární historik a kritik, o něm v jedné recenzi dokonce napsal: „... věřil, že je nějak spřízněn s hrdinou Korsickým – že jeho vzteklé úsilí o drama, jež pohrdá všemi prohami a řítí se za konečným vítězstvím je určitou analogií životní dráhy Napoleonovy.“¹⁷²

Vliv Napoleona byl na práci a osobnost Františka Zavřela ohromný, zároveň byl jedním z mála příkladů naprosté fascinace a téměř bezmezného obdivu k Napoleonovi.

Zavřel zaujímal odmítavá postoj k myšlenkám a politice Tomáše G. Masaryka a Edvarda Beneše, zvláště druhému vyčítal krátkozrakou zahraniční politiku, která nechce přijmout fakt, že situace v Evropě se změnila a je třeba se s ní vypořádat. Na tyto dobové proudy autor reagoval sérií děl, v nichž řešení problémů nacházel v příklonu k silnému vůdci, k osobnosti, která dovede společnost vyvést z krize. Tyto ideje pak zhmotňoval v dramatech o velikánech světových a českých dějin (Kristus, Caesar, Hus, Valdštejn, Napoleon).¹⁷³ Samotná reflexe Napoleona u Františka Zavřela nabízí obrovské možnosti a prostor k dalšímu výzkumu.

Ve 20. letech byla zajímavá i činnost Josefa Floriana (1873–1941), která také obohatila české kulturní prostředí o napoleonskou tematiku. Florian byl katolicky orientovaný myslitel, spisovatel, vydavatel a překladatel. Florianova tvorba spojená s Napoleonem byla výrazně

¹⁷¹ ZAVŘEL, František (1944). *Za živa pohřben: vlastní životopis*. 3., rozšířené vydání. Praha: L. Mazáč, s. 112.

¹⁷² GÖTZ, František (1925, 8. listopadu). Zavřelova oslava Napoleona a sebe. *Národní osvobození*, 2(306), 5. ISSN 804-9168.

¹⁷³ BURGET, Eduard. (2017). *Dramatik na pranýři: podivný osud spisovatele Františka Zavřela*. 1. vydání. Praha: Academia. sv. 87. s. 23.

ovlivněna francouzským spisovatelem Leónem Bloyem.¹⁷⁴ Vyjmenovat je třeba alespoň nejdůležitější texty související s Napoleonem. Prvním dílem je kniha Paula Frémeauxe *Poslední dnové císařovi (Sainte-Hélène, les derniers jours de l'empereur)*¹⁷⁵, kterou Florian přeložil společně s Jaroslavem Skalickým. Tato kniha by se dala zařadit k oslavné literatuře, snaží se totiž vyličít poslední císařův pobyt na sv. Heleně jako nespravedlivé utrpení velikána, jenž si ovšem zachoval svou velikost a význam i přes nepřízeň osudu. Dalším dílem byla *Dicta napoleonská*,¹⁷⁶ která je souborem vybraných Napoleonových myšlenek. Z tohoto výběru je pak možné sledovat, co Floriana na Napoleonovi fascinovalo. Především to bylo vědomí jedinečného poslání a vždy pohotové a stálé zaměření k určitému cíli. Stejně oceňoval Florian i tragickou heroičnost Napoleonových snah a životního osudu. Zajímavá je i další Florianova publikace, nazvaná *Kurs napoleonský*.¹⁷⁷ Jedná se o soubor kratších textů – básní, vzpomínek, rozborů a vizí přeložených z francouzštiny a italštiny. V tomto sborníku najdeme i přeložené pasáže z Napoleonových vzpomínek na vlastní mládí či mystickou báseň *Hymna tomu, jenž co nevidět přijde* od Josého Severiana de Resendea. Z této básně se asi nejvíce projevilo Florianovo přesvědčení, že v Napoleonovi přišel i nový prorok, který má vyvolat hrůzu, děs a ohlásit příchod soudce zkaženého světa.

„Hvězda tvé kolébky jest hvězdou hrůzy a děsu, a vychlazující ocel, bleskometná, v tvé pěsti zářiti bude jasněji než ve dnech Lepantských, aby přivodila skvělé vyčištění. Obrátíš v popel prestoly, triklinia, stolice kurulské, na nichž se provaluje a krčí mnohonásobný Podvod, zahalený ve velká roucha, vypudíš hydru a sovu pálenou, zničíš černou a potměšilou říši politiky a účtárny, papírové úřadování a protokolů. Budeš zářivým Marsem v statnosti Apollonově, květy tě ověncí Diana a světlem Minerva: v tvé hrudi chvějí se duch Pucelly a přízrak napoleonský, v odporu po otcích zděděném ke každému činu proradnému.“¹⁷⁸

¹⁷⁴ HANUŠ, Jiří (2005) Napoleonský génius v díle staroříšského myslitele Josefa Floriana. In: FASORA, Lukáš, HANUŠ, Jiří & MALÍŘ, Jiří. *Napoleonské války a historická paměť*. Brno: Matice moravská. Země a kultura ve střední Evropě 1, s. 229–236, s. 230–231.

¹⁷⁵ FRÉMEAUX, Paul (1923). *Poslední dnové císařovi na Ostrově Svaté Heleny*. Překlad Josef Florian a Jaroslav Skalický. Stará Říše na Moravě: Marta Florianová.

¹⁷⁶ NAPOLEON I. (1925). *Dicta napoleonská*. Překlad Josef Florian. Stará Říše: Marta Florianová.

¹⁷⁷ FLORIAN, Josef (ed.) (1926) K pátému květnu. / Korsika. Země bez umění plastického. / Fysiognomie Napoleonova. / Napoleon předobraz toho, jenž co nevidět přijde. / Expectans illum qui venturus est. Sv. 17. Stará Říše na Moravě: Marta Florianová.

¹⁷⁸ REZENDE, José S. de (1926). *Hymna tomu, jenž co nevidět přijde*. In: *Kurs napoleonský*. Stará říše na Moravě: Marta Florianová, s. 5.

Toto je patrně jedna z nejkrajnějších poloh, kterou lze ve vztahu k napoleonskému fenoménu v českém katolickém a možná i intelektuálním prostředí najít.¹⁷⁹ Z Florianovy tvorby je patrné, že jeho obliba v Napoleonovi patřila spíše k jeho osobním zálibě, v českém katolickém táboře velký zájem nevyvolala. Florianův zájem a práce jsou však zajímavým dokladem o česko-francouzském kulturním příbuzenství.¹⁸⁰

Na přelomu 20. a 30. let 20. století vyšlo i obsáhlé dílo Stanislava Kostky Neumanna (1875–1947) *Francouzská revoluce: populární dějiny bojů francouzské společnosti na sklonku 18. století*. (3. sv. 1929–1930). Dílo začíná popisem absolutismu ve Francii a končí pádem jakobínů. Nebylo v něm tedy moc prostoru pro seznámení se s Napoleonem. Neumann, ač je ve svém popisu revoluce a jakobínů detailní, Napoleonovi nevyhradil ani odstavec. Odvolává se na něj nejčastěji pouze v přílohách, kde líčí osudy vybraných aktérů revoluce. Napoleona zmínil ve spojitosti s Lazarem Carnotem či Jeanem-Baptistem Carteauxem. „V 1805 dal mu Napoleon pensi, vzpomenuv si, že sloužil pod ním u Toulonu jako dělostřelecký setník.“¹⁸¹ Při pádu Toulonu v prosinci 1793 se o Bonapartovi vůbec nezmínil a jen konstatoval:

„A když pak druhého dne po velké bitvě u Jakobínů přišla zpráva, že Toulon byl dobyt republikánským vojskem Dugommierovým, čímž posice Výboru pro obecné blaho byla opět upevněna.“¹⁸²

Neumann Bonaparta zmiňuje opravdu jen sporadicky a vždy téměř bez kontextu a vágně.

„A již první válečná vítězství probouzela i v těch, kteří chtěli přinést svobodu zotročeným národům, touhu po lupu, kterou proslaví se později Direktorium i Napoleon.“¹⁸³

Poté, až téměř s lítostí hovoří o výsledku revoluce:

¹⁷⁹ HANUŠ, Jiří (2005) *Napoleonský génius v díle staroříšského myslitele Josefa Floriana*. In: FASORA, Lukáš, HANUŠ, Jiří & MALÍŘ, Jiří. *Napoleonské války a historická paměť*. Brno: Matice moravská, s. 234.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 235.

¹⁸¹ NEUMANN, Stanislav Kostka (1930). *Francouzská revoluce: populární dějiny bojů francouzské společnosti na sklonku 18. století. Díl třetí: Zápas s demagogií a korupcí*. 2. vydání. Praha: Fr. Borový, Knihy dalekých obzorů, sv. 6, s. 485.

¹⁸² Tamtéž, s. 270.

¹⁸³ NEUMANN, Stanislav Kostka (1929). *Francouzská revoluce: Populární dějiny bojů francouzské společnosti na sklonku 18. století, Díl 2: Zápas s občanskou reakcí*. 2. vydání. Praha: Fr. Borový, Knihy dalekých obzorů, sv. 6, s. 300.

„Věru, při závěrečných slovech této republikánské ideologie Condorcetovy nelze se ubrániti vzpomínce na to, co přece jen vzešlo z první republiky francouzské, z válečného zápasu Revoluce proti králům: vojenská diktatura, strašlivé, překrvavé, tyranské dobrodružství napoleonské!“¹⁸⁴

Neumannův pokus o odborné vyličení Velké francouzské revoluce se nedá považovat za vydařený, ač styl psaní či rozsah díla mohou vypovídat o opaku. V publikaci jsou patrné autorovi politické názory, což je na jednu zajímavé a mnohé to o autorovi vypoví, na druhou stranu se toto dílo nedá považovat za objektivní vyličení jedné z klíčových epoch celého lidstva. Neumannovo dílo je ale právě zajímavé tím, že se v něm projevují socialistické myšlenky a ideály, které autor vyzdvihuje. V roce 1984 zhodnotila Neumanna socialistická kritika takto:

„Neumann se stále poctivě vyrovnával se vším, co vyplývalo z vývoje společnosti a z třídních bojů, a proto se mu podařilo sladit své osobní problémy s otázkami společenskými. Od samého počátku dvacátých let stál na nesmlouvavě třídní pozici a bojoval za socialistický ráz naší kultury. Znova a znova zdůrazňoval společenskou funkci literatury a odpovědnost spisovatele a z této pozice polemizoval s básníky, kteří ustupovali od třídních hledisek a usilovali o obrození „čisté“ poezie. Tak se utkal zejména s programem skupiny Devětsil, která se vyvíjela směrem k poetismu. V krizovém roce 1929 se na čas odklonil od KSČ, ale brzo si uvědomil své zakolísání a čestně se s ním vyrovnal.“¹⁸⁵

¹⁸⁴ NEUMANN, Stanislav Kostka (1929). *Francouzská revoluce: populární dějiny bojů francouzské společnosti na sklonku 18. století. Díl první: Zápas s královstvím*. 2. vydání. Praha: Fr. Borový, Knihy dalekých obzorů, sv. 6, s. 356.

¹⁸⁵ HRABÁK, Josef, JEŘÁBEK, Dušan a TICHÁ, Zdeňka. (1984). *Průvodce po dějinách české literatury*. Praha: Panorama, s. 412.

5 JOSEF SVATOPLUK MACHAR

5.1 Osobnost Josefa Svatopluka Machara

Josef Machar se narodil 29. února 1864 do rodiny mlynářského stárka. Kvůli otcově povolání byla rodina nucena často se stěhovat a zažívat existenční nejistoty. I přes tyto a další překážky dokázal Machar v roce 1886 odmaturovat. Po maturitě se zapsal na právnickou fakultu, ale místo studií nastoupil jako dobrovolník vojenskou službu. V roce 1889 získal úřednické místo ve vídeňském Ústavu pro pozemkový úvěr. Během pobytu ve Vídni udržoval těsný vztah s českým veřejným životem, na němž se podílel literární tvorbou. Pravidelně přispíval svými fejetony do časopisu *Čas*. S T. G. Masarykem se podílel na bojích mladé literární generace 90. let. Macharova kritika Vitězslava Hálovy v časopise *Naše doba* se stala určitým stimulem diferenciací českého literárního života a vedla ke vzniku České moderny. Společně s F. X. Šaldou poté koncipoval její manifest. V květnu 1918 se vrátil do Prahy. Příští rok byl národní demokratickou stranou zvolen jako poslanec do Národního shromáždění. Mezi lety 1919 až 1924 zastával funkci generálního inspektora československé armády. Z funkce odstoupil zejména díky rozchodu s T. G. Masarykem a rozčarování z politických poměrů v republice. Machar zemřel roku 1942 v Praze.¹⁸⁶

Průlomovým dílem, které Machara uvedlo roku 1887 do dějin české literatury, byla básnická sbírka *Confiteor*.¹⁸⁷ Do literatury vstoupil nový živel. Machara odlišoval převážně jeho charakter a pesimistická poetika, v té době výrazně odlišná od stylu ostatních autorů. Pro Machara bylo typické, že oplýval výrazným citem pro individualismus a schopností bez obav kritizovat cokoliv a kohokoliv. Reakce na jeho první výraznější dílo byla převážně kritická.¹⁸⁸ Macharova tvorba šla proti proudu tehdejší české literatury. Jeho princip psaní stál na základech depoetizace a individualitě lyrického subjektu, což bylo pro dobu konce 19. století skutečné novum.¹⁸⁹ Důležitým vývojem Macharovy tvorby byl přesun k objektivizaci individualistického postoje skrze aktuální společenská témata.¹⁹⁰ Pro tuto práci je důležité

¹⁸⁶ OPELÍK, Jiří (ed.) et al. (2000). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 3, sv. 1. M–O. Praha: Academia, s. 50.

¹⁸⁷ MACHAR, Josef Svatopluk (1887). *Confiteor... Básně J. S. Machara (1881–1886)*. Praha: František Šimáček, 1887, Kabinetní knihovna; sv. XIX.

¹⁸⁸ PEŠAT, Zdeněk (1959). *J. S. Machar, básník*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, str. 4.

¹⁸⁹ Tamtéž, str. 5.

¹⁹⁰ Tamtéž, str. 60.

vyzdvihnout, že díky postupné objektivizaci se nakonec Machar dostal ke psaní historické poezie. Tomuto žánru se začal věnovat ve sbírkách *1893-1896* a *Golgata*, ve kterých se poprvé zmínil o Napoleonovi.

5.2 NAPOLEON V DÍLE JOSEFA SVATOPLUKA MACHARA

5.2.1 1893–1896, *Golgatha*, *Krůčky dějin*

V roce 1897 se u Machara poprvé objevuje Napoleonovo jméno. Machar francouzskému velikanovi věnoval báseň ve své sbírce *1893–1896*.¹⁹¹ Na první pohled se může zdát, že skladba o Napoleonovi do básnické sbírky nezapadá. Celá sbírka totiž působí tak, že jednotlivé básně mezi sebou nemají žádnou spojitost a chybí jim jednotící prvek. Není tomu ale tak a Machar to dal čtenářům najevo hned v úvodu sbírky.

„Vydávám knížku veršů, jejíž celé uspořádání poněkud odpovídá jednomu pouze přání a požadavku: mému. Chtěl jsem míti sbírku, kde jdou za sebou básně na pohled bez ladu a skladu, bez znatelné spojující niti, neorganické prvky, disiecta membra dané v témž pořadu, jak byly napsány, a tím aspoň odpovídající mému básnickému credu životu. [...] Ztratil jsem několik illusí během posledních tří let – ale nelituji jich. Zbylo jedno: víra v osoby, v ty, které mám rád. A pokládaje tuto fasi života svého za skončenu, chtěl jsem s ní být hotov i ve své literární činnosti.“¹⁹²

V roce 1901 vyšla Macharova další kniha s názvem *Golgatha*. Většina básní z přechozí sbírky *1893–1896* byla do nové knihy zakomponována. Výjimkou nebyla ani báseň Napoleon, která se objevila v sekci *Bůh a Král* navazující na titulní báseň *Na Golgathě*. Typické pro tuto sbírku bylo, že zde projevoval Macharův velký zájem o historii, problematiku vlastenectví, o antiku jako vzor hrdinského života, o těžkou pozici jednotlivce v moderní společnosti a o náboženství, které vnímal jako soubor falešných legend. Znovu je zde vidět Macharova nejednotnost, co se tématu týče:

¹⁹¹ MACHAR, Josef Svatopluk (1897). *1893-1896: básně*. V Praze: F. Šimáček.

¹⁹² Tamtéž, s. 5–6.

„Jednotícím prvkem tu je pouze jeho hrdinská póza člověka, který se cítí do té míry povznesen nad neblahou současnost., ve které musí žít, že ji posuzuje suverénně a s určitým příděchem pohrdání, což zdůrazňuje srovnáním námětů ze současnosti a z minulosti, přičemž minulost se mu jeví hrdinštěji a pozoruhodnější.“¹⁹³

Báseň o Napoleonovi se objevila u Machara ještě jednou, a to jako úvodní titul v knize *Krůčky dějin*.¹⁹⁴ Tato kniha vyšla v roce 1926 a je v ní patrná Macharova nedůvěra, zklamání i jisté roztrpčení nad budoucností. Machar je ve své pozdní literární tvorbě značně pesimistický. Je totiž přesvědčen, že se lidstvo místo pokroku ocitlo ve spirále a vrací se ke svým barbarským kořenům. Macharovi přijde marné veškeré lidské snažení, nevěří ve vítězství pravdy a dobra nad zlem. I přesto všechno ale projevoval citelný zájem o některé osobnosti a epochy.¹⁹⁵ Jednou z těch osobností byl i Napoleon Bonaparte. Už jen to, že Machar využil báseň *Napoleon* ve třech různých knihách o něčem vypovídá. Nemluvě o tom, že mezi vydáním *Golgathy* a *Krůčky dějin* byl rozdíl dvacet pět let, během nichž si autorovy názory a vyhlídky prošly zásadní proměnou.

Báseň je uvedena revolučním terorem, do něhož vstoupí Prozřetelnost, patrně alegorie Boha. A přivede na scénu i Bonaparta, kterého Machar v básni označuje jako „felčara“:

„A felčar malý s ocelovým zrakem,
třírohý klobouk na antické hlavě,
masité ruce v zadu založeny,
všel k lidstvu trpícímu.“¹⁹⁶

Bonapartovi se povede situaci zachránit a lidstvo uzdravit.

„A tlustý felčar navrátil je k bohu,
k nebi a peklu, prelátům a svátým –
a lidstvo pokorně šij naklonilo –

¹⁹³ SOLDAN, Fedor (1974). *J. S. Machar. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*. Praha: Melantrich, s. 90.

¹⁹⁴ MACHAR, Josef Svatopluk (1926). *Krůčky dějin*. Praha: Šolc a Šimáček.

¹⁹⁵ SOLDAN, Fedor (1974). *J. S. Machar. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*. Praha: Melantrich, s. 152

¹⁹⁶ MACHAR, Josef Svatopluk (1904). *Golgatha*. Praha: Šimáček, s. 88.

už bylo uzdraveno.“¹⁹⁷

V celkem dvaceti slokách je vidět Macharův poloironický přístup k věci, Napoleona zde vyobrazuje jako nástroj boží. Jakmile byl Napoleonův úděl dokonán, nechala ho Prozřetelnost z scény zase odejít, čímž patrně básník poukazuje na absurditu božího jednání.

„Jak mouřenín, jenž vykonal své dílo,
pad felčar z neúprosné strašné dlaně
Prozřetelnosti. Nepotřebný nástroj byl
vržen v dálku, v dálku.“¹⁹⁸

S ohledem na Macharův pesimistický pohled na svět je zde možné spatřit jakousi autorovu naději v Napoleona. Boží námět je patrně pouze provokací a skutečným hrdinou tu má být právě felčar. Machar věřil v silné osobnosti, Napoleona obdivoval a v průběhu let na něj nijak zásadněji názor nezměnil. Čím si však Machar nebyl jistý, byla revoluce. Měl pro ni sympatii, ale nevěřil v její smysl.¹⁹⁹ Nástin tohoto smýšlení je podle mého vidět už v básni Napoleon. Revoluce došla vítězného konce, lid byl felčarem uzdraven. Felčar se stal císařem a lidu se žilo dobře. Proč tedy nemohl Napoleon vládnout dál? Proč nemohl pokračovat ve své práci? V tom vidím absurditu, místo aby se lidstvo posunulo ve svém vývoji, přijde boží zásah, který vrátí lid do starých kolejí. Zde vidím onu cykličnost a pesimismus Macharova chápání dějin. Básník však na rozdíl od většiny lidí viděl Napoleonovy zásluhy a nebál se mu na konec básně poděkovat.

„Já, člověk prostý, suchou prostou ódou
mu děkuji za naše skalopevné
střízlivé dobré zdraví!“²⁰⁰

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 89.

¹⁹⁸ MACHAR, Josef Svatopluk (1904). *Golgatha*. Praha: Šimáček, s. 90.

¹⁹⁹ SOLDAN, Fedor & MACHAR, Josef Svatopluk (1974) *J. S. Machar: studie s ukázkami z díla*. Praha: Melantrich, s. 113.

²⁰⁰ MACHAR, Josef Svatopluk (1904). *Golgatha*. Praha: Šimáček, s. 91.

5.2.2 Roky za století

Lépe než v básni *Napoleon* je autorův pohled na francouzského velikána vidět ve sbírcce *On*, která tvořila sedmý svazek v cyklu *Svědomí věků*. Sbírkka *On*²⁰¹ tematicky a historicky navazuje na sbírku *Oni*²⁰² a tvoří spolu celek, který má souhrnný název *Roky za století I., II.* Podobný styl vzájemné integrace dvou samostatných básnických sbírek už Machar využil dříve u děl *V záři helénské slunce*²⁰³ a *Jed z Judey*.²⁰⁴ Téma revoluce autora zajímalo převážně z důvodu ústupu individua, které se po vítězství revoluce stalo podřízeným kolektivu. Právě proto Machar zobrazuje ve svém díle přehmaty revoluce a spor mezi revolucionáři samotnými. Záměrně poté na tuto situaci navázal knihou *On* s největším individualistou, Napoleonem.²⁰⁵

5.2.3 Oni

Básnická sbírka *Oni* je rozdělena na dvě značně rozsahem odlišné části. První část s názvem *Mračna a bouřliváckové* líčí dobu před Velkou francouzskou revolucí. Mračna pravděpodobně představují schylování dějin k zásadnímu momentu. Postupné zatahování mračen trefně vystihuje přechod Francie za dob vlády Ludvíka XIV. z bohaté, mocné velmoci v revoluci znavenou zemi, plnou krvavých sporů, nejistot a válek. V první části se objevují básně, kde se jako lyrické subjekty objevují panovníci jiných evropských dvorů, jako například Josef II. či Kateřina Veliká. Ti skrze svá vystoupení a vyjádření věštecky varují před nadcházejícími událostmi. Například báseň Josef II. má jasný apelující charakter, Josef v básni promlouvá ke své sestře Marii Antoinettě a vyčítají zahleděnost do sebe a zanedbávání prostého lidu. Lyrický subjekt je znepokojen hlavně společenskou situací: „Vy nevládnete – vy jen užíváte“.²⁰⁶

Dále jí radí, ať se snaží situaci řešit:

„Odstraňte všecko, sestro moje, všecko:
pastýřskou idylu svou, barvy, mušky farao,

²⁰¹MACHAR, Josef Svatopluk (1921). *Roky za století. II: On*. Praha: Šolc a Šimáček, 1921. Svědomím věků; 7.

²⁰²MACHAR, Josef Svatopluk (1922). *Roky za století. I: Oni*. 3. vydání. Praha: Šolc a Šimáček. Svědomím věků; 6.

²⁰³MACHAR, Josef Svatopluk (1906). *V záři hellénské slunce: 1905–1906*. Praha: F. Šimáček. Svědomím věků; 1.

²⁰⁴MACHAR, Josef Svatopluk (1906). *Jed z Judey: 1905–1906*. Praha: Šimáček.

²⁰⁵SOLDAN, Fedor & MACHAR, Josef Svatopluk (1974) *J. S. Machar: studie s ukázkami z díla*. Praha: Melantrich, s. 112.

²⁰⁶MACHAR, Josef Svatopluk (1922). *Roky za století. I: Oni*. 3. vydání. Praha: Šolc a Šimáček, s. 36.

parasity, uniformy,
a frizúry a přezky na střevících –
člověkem buďte, jděte trochu k lidem!“²⁰⁷

Marii jsou předkládány i příklady správného a uvážlivého vládnutí na Kateřině Veliké, Fridrichu Velikém či na samotném Josefovi. Báseň končí varováním:

„A pamatujte, Veličenstvo Vaše,
že nejen vládce osudem je lidu,
však též lid vládci jím se státi může.“²⁰⁸

K protipólu k básním, které nesou předpovědi událostí a varování před revolucí, Machar postavil básně až humorného charakteru. Autor v těchto básních představuje soudobou šlechtu, její pomíjivost k vážné politické situaci a její nevhodné chování. Šlechta v těchto básních vystupuje jako zcela bezstarostná společenská vrstva, užívající se neustálých radovánek. Machar charakterizoval toto chování k situaci jako naprosto hloupé, neuctivé a není proto divu, že se stalo terčem jeho ironie. Realistická situace z prostředí nižších vrstev se pohádkovým životem šlechty nejvýrazněji srazí v básni Louis XV. Král zde vypráví o svém setkání s prostým, strhaným mužem táhnoucí rakev:

„Sešlý tvor jakýsi táhne káru,
na ní rakev, Zastavím ho, ptám se,
kam že jede? – Ves mi pojmenoval.
Co to veze? – Rakev. – Muži? Ženě? –
Muži. – Čím pak umřel? ptám se vlídně.
Hladem, —odsek krátce mi a zpuřně,
nečekal a táh svou káru dále.“²⁰⁹

²⁰⁷ Tamtéž, s. 39.

²⁰⁸ MACHAR, Josef Svatopluk (1922). *Roky za století. I: Oni*. 3. vydání. Praha: Šolc a Šimáček, s. 40.

²⁰⁹ MACHAR, Josef Svatopluk (1922). *Roky za století. I: Oni*. 3. vydání. Praha: Šolc a Šimáček, s. 31.

Král nejdříve reaguje zděšením nad tím, co jeho lid zažívá. Tento stav však netrval dlouho, králova milenka se hlasitě rozesměje a situaci nepatříčně odlehčí slovy:

„Francie má, nač si hlavu lámeš?
Nás to vydrží – nač myslit o tom?“²¹⁰

Na což jí král odpoví:

„Nás to vydrží, má drahá, pravda,
vnuk můj ať se sám pak jednou stará,
jak s tím vyjít... Anděli můj, pijme!“²¹¹

Druhá část díla s názvem *Evangelium se zvětšuje* přináší detailní pohled na události Velké francouzské revoluce. Druhá obsáhlejší část nabízí řadu básní s různými fiktivními pohledy na tuto zlomovou událost v dějinách. Vystupují v ní největší aktéři revoluce jako Danton, Saint Just, Robespierre. Za pomoci fiktivní postavy Mlle de T. a jejího deníku nabízí Machar pohled na revoluci i očima mladé šlechtičny. Mlle de T. se do revoluce nezapojovala, revoluční události ale její život značně ovlivnily. První zápisek do deníku nesl datum 13. července 1789, tedy den před pádem Bastily. Hned v úvodní básni se setkáváme i s otcem mladé šlechtičny, který po celou dobu jejího vyprávění revoluci odsuzuje a pokládá ji za katastrofu. Druhým mužem, který v deníkových zápiscích vystupoval byl Armand, snad budoucí snoubenec Mlle de T. Ten byl ze začátku přívržencem revoluce, ale poté co byl jeho dům vypálen a matka zabita bandou lupičů postupně z revolučních ideálů vystřízlivěl. Co víc, nakonec opustil i svou milou a rozhodl se s revolucí bojovat. V pozdějších fází revoluce Mlle de T. charakterizuje revoluci jako období plné hrůzy a teroru, ve kterém se nedá žít. Ironií je, že šlechtična pouze na základě svého původu skončila uvězněna a popravena, a to i přesto, že proti revoluci nevystupovala. *Evangelium se zvětšuje* obsahuje i řadu čistě informativních básní, doplňující hlavní témata a pocity z revoluce.

V knize *Oni* se objevuje i postava Napoleona Bonaparta. Poprvé je zmíněna v básni *Toulon* (1793). V básni jako lyrický subjekt vystupuje nejmenovaný muž, který v Toulonu

²¹⁰ Tamtéž.

²¹¹ MACHAR, Josef Svatopluk (1922). *Roky za století. I: Oni*. 3. vydání. Praha: Šolc a Šimáček, s. 32.

přišel o kamaráda. Subjekt nám představil události vedoucí k dobytí Tolounu a následného soudu, který se vynášel nad občany tohoto přístavního jména. Podobně jako dopadla šlechtična de T., dopadli i „zrádci“ republiky, mezi nimiž byl i zmiňovaný kamarád:

„Koho obviniti a koho soudit?

Nelze rozsuzovat, vždyť jisto pouze jedno: že je mrtev.“²¹²

Znovu nám zde Machar představil absurditu revoluce. Uvedl nám zde ale i Bonaparta:

„Že děla rozhodla tam, víte snad.
Je komandoval malý černý voják,
jak hlad hubený, v sešlé uniformě
a moudrý jako ďábel. Bonaparte,
a Korsikán prý. S tvrze Malbosquetu
a s Aiguillette začal pálit v město
v lodi po přístavu, že se chvěla
zem pod nohama. Za noci pak zdvojit
tu palbu ještě – strašné podívání!“²¹³

Představení Bonaparta je zde „pouhým“ uvedením mladého Korsičana na scénu revoluce, výraznější soud o něm v první básni nepadl.

Více je Napoleon přiblížen v básni *Generál Bonaparte*. Děj básně se odehrával na pochodu v Itálii. První, co je na Bonapartovi vyzdvíženo, jsou jeho oči: „... oči jeho studené a břitké jsou jak ocel.“²¹⁴ Napoleonovy oči a pohled tvoří důležitou součást jeho vystupování a potrhují jeho celkovou sílu charakteru. Pro Napoleonův úspěch v Itálii bylo klíčové, že dokázal svou armádu motivovat, a hlavně hmotně zajistit. Machar tento faktor vyzdvihl ve scéně kdy Napoleon reviduje vojenské dodávky:

„Dobrá. Revidujme! –
– Dvacet pecnů chleba – hlásils třicet!

²¹² MACHAR, Josef Svatopluk (1922). *Roky za století. I: Oni*. 3. vydání. Praha: Šolc a Šimáček, s. 169.

²¹³ MACHAR, Josef Svatopluk (1922). *Roky za století. I: Oni*. 3. vydání. Praha: Šolc a Šimáček, s. 166.

²¹⁴ MACHAR, Josef Svatopluk (1922). *Roky za století. I: Oni*. 3. vydání. Praha: Šolc a Šimáček, s. 203.

– Boty! Ejhle, o sedmnáct párů
zmýlil ses, občane důstojníku! –
–Rýže? Čtyři plné pytle pravils?
Dva jsou, jeden z nich jen do půl plný!
General vstal. Ocel očí začla
metat blesky. Rýha zlověstná mu
sedla mezi obočí.“²¹⁵

Další typická scéna následuje, Bonaparte sebere důstojníkovy jeho epolety a okamžitě je předá seržantovi, který s ním sloužil u Toulonu.

„Sergeante, ty předstup!
Tys byl, tuším, se mnou u Toulonu?
A jsi z Normandie? Ano, pravda.
Dej ty věci do vozu zas vložit,
všimni si jich. Vem ty epauletty,
jmenuji tě důstojníkem, hochu –
osud toho, jenž je dříve nosil,
budiž výstrahou ti!“²¹⁶

Pro Napoleona byl blízký vztah s jeho vojáky naprosto klíčový. Jeho personální magnetismus dokázal s jeho vojáky dělat divy, dodával jim odvahy, a hlavně v nich budoval víru v jejich generála.

Poslední výraznějším motivem, který se v básni objevil byl Napoleonův vztah k Josefíně. Když si na ni Napoleon vzpomněl, okamžitě se v něm probudily silné emoce.

„Pak vymrštil se, zaťal pěst a syčel:
– Sem Rakušany! Bít chci! Ohlušit se!
Jak pes se znavit, sic mi puknou skráně.
Vojáci v pochod! Chci mít nepřítel!
Chci rozdrtit jej!

²¹⁵ MACHAR, Josef Svatopluk (1922). *Roky za století. I: Oni*. 3. vydání. Praha: Šolc a Šimáček, s. 204.

²¹⁶ MACHAR, Josef Svatopluk (1922). *Roky za století. I: Oni*. 3. vyd. Praha: Šolc a Šimáček, s. 204.

Na tento vztah navazuje Machar v básni *Josefina Beauharnais*. Poukazuje v ní na to, že jejich vztah nebyl až tak idylický a romantický, jak si mohl Bonaparte myslet:

„A celá Paříž mně tam kořila se
... Prý Bonaparte zabral Montebello
... či jiné město. Jakou něhu v hlase
má tenhle Barras! ... Jaké statné tělo!
... A Bonapart... ten blázen... láskou nyje
... a zve mě do té divé Italie...
jsem voják snad, že mám jít v bitev vřavu?“²¹⁸

Zajímavé je, že po těchto slokách se s Bonapartem setkáme až u Marenga v básni *Generál Desaix*. Machar tedy do sbírky nezakomponoval události bruimarového převratu či Napoleonova konzulátu. Klíčové však bylo, že si Machar mistrovsky připravoval půdu pro následující dílo *On*. Závěr sbírky *Oni* totiž představuje hlavního protagonistu další sbírky, tj. právě Bonaparta. Poslední básní prvního dílu *Roky za století* je *Hrdina ulice*, která tvoří protipól k jedné z brzkých básní *Hrdina dvoru*. *Hrdina dvoru*, humorně popsal prostředí šlechty jako nerušený prostor plný radovánek, ignorance vůči nižším vrstvám a blížící se revoluci. Na druhou stranu *Hrdina ulice*, vyličil revoluci za pomoci postavy z davu, která si revolučním děním prošla. Básně jsou tedy v vzájemném kontrastu zejména kvůli naprosté obsahové i formální odlišnosti. Styčným bodem mezi těmito básněmi je pravděpodobně potřeba uvědomění, že i přes diametrální odlišnost společnosti a jejích vrstev, které se v průběhu času střídají u moci, má každá vláda omezenou životnost a její konec bude vždy pravděpodobně tragický. Machar tedy společnost vnímal jako rozporuplný celek, který se mohl stát funkčním pouze pod vlivem silné a dokonalé individuality v čele.

Hrdina ulice se proto stává pojítkem mezi oběma sbírkami, avizuje se v něm příchod silné individuality a potřeby zavedení nového pořádku. „Má pořádek být, potřebí je pána“²¹⁹

²¹⁷ MACHAR, Josef Svatopluk (1922). *Roky za století. I: Oni*. 3. vyd. Praha: Šolc a Šimáček, s. 206.

²¹⁸ MACHAR, Josef Svatopluk (1922). *Roky za století. I: Oni*. 3. vyd. Praha: Šolc a Šimáček, s. 209

²¹⁹ MACHAR, Josef Svatopluk (1921). *Roky za století, I: Oni*. Praha: Šolc a Šimáček, s. 213.

Tím novým pánem nemá být nikdo jiný než Bonaparte. Napoleonovo vystupování ve sbírce *Oni* je tak vydařeným zachycením poslušnosti a dějinného vývoje, který vygraduje v následující sbírce.

5.2.4 On

Už jen to, že svou sbírku Machar pojmenoval *On*, značí, jak moc vysoko si Napoleona stavěl. Patetický Macharův pohled na Napoleona nepřinesl žádné pochyby o tom, jak moc obdivuhodné stanovisko k němu zastával. Autorův obdiv k silným osobnostem, který provázel jeho život i jeho básnickou činnost, našel v této knize příležitost přiblížit oblíbeného velíkána z mnoha různých perspektiv.²²⁰

Postava Napoleona Bonaparta se v básních objevuje buď jako lyrický subjekt, nebo jako klíčový předmět. Většina básní vystihuje Napoleonovu výjimečnou osobnost a schopnosti, které naznačují, jak silnou individualitou Napoleon byl. Francouzský císař dokázal přebrat kontrolu nad Francií zpustošenou revolucí a nastolit v ní nový řád stability a blahobytu. Důležitým motivem je i fakt, že Napoleon vzešel z revoluce a dovedl ji ke šťastnému konci. Macharovi se velmi zdařile podalo vystihnout vyzdvížení Napoleonovy osobnosti až na úroveň božské existence, která je ve své podstatě vlastně neopodstatněná a vycházela pouze z davového nadšení a nového stavu věcí po hrůzostrašných událostech, které přinesla revoluce. Napoleon je často představován jako muž schopný přetvářet Evropu a pohnout dějinami.

„Zde bude zítra jinak... Porazím je
a mapu Evropy zas jednou změním.
Je možno, na tré že roztrhnu dílů
Austrii věrolomnou, K pádu zralá,
dějinný úkol její dávno splněn
– co s haraburdím, v němž už duše není?“²²¹

Machar však není Napoleonovým bezmezným obdivovatelem, uvědomoval si císařovy špatné a neobdivuhodné vlastnosti. Mezi ti nejvýraznější, které vyzdvihl byly například jeho cynismus, krutost, bezohlednost, přehnaná ctižádost a stejně tak i neznalost míry. Podle Machara

²²⁰ SOLDAN, Fedor & MACHAR, Josef Svatopluk (1974). *J. S. Machar: studie s ukázkami z díla*. Praha: Melantrich, s. 115.

²²¹ MACHAR, Josef Svatopluk (1921). *Roky za století, II: On*. Praha: Šolc a Šimáček, s. 92–93.

má však velická osobnost právo pohrdat morálními a společenskými závazky ve jménu nějakého vyššího dobra.²²² I tak si ale Machar neodpustil místy trochu ironie či popíchnutí.

Tyto polarizující prvky jsou pro dílo typické. Objevují se v kontrastu bezmezné oddanosti Napoleonových vojáků a pohledu jiných evropských velmocí na Napoleonovo jednání. V rozhovoru francouzské císařky s Talleyrandem je Napoleon označen: „Jak vždycky: sprosté. / Autokrat – tyran – usurpator trůnu“²²³ Často se též objevují výrazy jako Antikrist, ďábel či šelma. Na druhou stranu oddanost jeho vojáků je něčím zcela výjimečným. Při tažení v Rusku je u vojáků možnost spatřit okamžik, kde se projeví pochybnosti k jejich císaři:

„Už se nemluvalo.
A oči naše byly zapáleny
a strašně vyzíraly z rudých víček
a poloslepí byli jsme jak krtci
a tak jsme vlastně ani neviděli
omrzlých nosů, upadaných uší
a prstů visících na kouscích kůže
– a kdo by viděl, lhostejným by zůstal,
vždyť lhostejno nám v posled bylo všechno
a jenom pudem zvířecím jsme ještě/ se starali o holé živobytí.“²²⁴

To vše však ve vteřině pominulo když:

„... náhle někdo v blízkou kdesi výkřik:
– Pro dříví! Honem! Císaři je zima!
– To rázem zburcovalo duši naši
a všichni jak jsme byli –honem v lesík
a dříví rveme umrzlými prsty [...]
Nám bylo volně, zmizel hlad i zima,
když mnul si ruce nad praskavým ohněm.“²²⁵

²²² SOLDAN, Fedor & MACHAR, Josef Svatopluk (1974) *J. S. Machar: studie s ukázkami z díla*. Praha: Melantrich, s. 115.

²²³ MACHAR, Josef Svatopluk (1921). *Roky za století, II: On*. Praha: Šolc a Šimáček, s. 35.

²²⁴ MACHAR, Josef Svatopluk (1921). *Roky za století, II: On*. Praha: Šolc a Šimáček, s. 172.

²²⁵ MACHAR, Josef Svatopluk (1921). *Roky za století, II: On*. Praha: Šolc a Šimáček, s. 172–173.

Napoleon je pro Machara vzorem osobnosti, která se povznesla na pána Evropy, ze skromných začátků, téměř z ničeho. Proto jsou mu sympatické jeho osobní nedostatky, neúspěchy v lásce či nenaplněný rodinný život.²²⁶ Z toho je patrné, že Napoleona obdivuje i jako člověka, který se dokázal poprat se svým osudem naplno využít svých schopností a něco velkého dokázat.

Ve sbírce *On* lze nalézt mnoho různých perspektiv, Napoleon je představen během jednání se svými ministry a maršály, v choulostivých osobních záležitostech, v bitevní vřavě. Jinak je reflektován svými vojáky, maršály a jinak svými nepřáteli. Básně čistě o Napoleonovi doplňují básně o dalších významných osobnostech, např. Alexandrovi I, Františkovi I. *Rakouský* (později císaři Františku II.) a dalších. Podobně jako deník Mlle de T. podával fiktivní doplňující pohled na revoluci, měly podobnou úlohu v druhém díle *Roky za století* básně *Vlastenci*. V těchto básních vystupovali dva muži reagující na klíčové události Napoleonovy vlády (zavedení císařství, Slavkov, Wagram, Rusko, abdikace). Ironický název básně dostál svému účelu, od bezmezných ód na Napoleona se názor obou proměnil až se ke konci knihy začali označovat za zrádce a bonapartisty a sympatizovat s koaličními monarchy. „Renard: Tak už jste viděl cara Alexandra? Melilot: Docela zblízka. Mocnář k zulíbání.“²²⁷

Silným dojmem působí poslední báseň sbírky *La Gloire* v níž dva žebráci reagují na Napoleonovu smrt. Báseň je plná nostalgie a stesku po bývalém císaři, žebráci si v ní uvědomovali, že pro Napoleona mnohé obětovali, ale stejně byl v jejich srdcích ideálním panovníkem:

„Tak dokonal už, dokonal náš císař, už nevrátí se mocnář spravedlivý! Už nevrátí se, aby podle zásluh odměnil všechno! Zavezli jej v dálku jak lapeného lupiče a vraha a přikovali k skále v širém moři. [...] A kosti dětí mojich po světě leží. Pod zdmi Salamanky můj nejstarší a u Esslingu druhý a třetí rozdrcen byl u Wagramu a čtvrtý zmrzl v Rusku. Zaplakala já za nimi si, ale kdybych měla jich deset ještě, a můj císař chtěl jich, já dala bych je. Když byl volán třetí

²²⁶ SOLDAN, Fedor & MACHAR, Josef Svatopluk (1974) *J. S. Machar: studie s ukázkami z díla*. Praha: Melantrich, s. 116.

²²⁷ MACHAR, Josef Svatopluk (1921). *Roky za století, II, On*. Praha: Šolc a Šimáček, s. 208.

a zařazen byl k husarskému pluku, dal zavolat mě císař, pochválil mě a vysadit dal doživotní pensi — tak poctil matku Napoleon císař, tak vyznamenal.²²⁸

V předposlední básni nesoucí patetický název *Ecce homo* předvedl Machar Napoleona jako mučedníky a titána zároveň:

„Snad Příroda se hněvá,
že málo rozuměl/ jí rod těch dětí lidských...
Vždyť síly sebrala
a dary nejvzácnější
a ducha stvořila,
jak žádný druhý dosud
tím světem neprošel
a vystoupit mu dala,
kam plaché sny jen jdou,
by vším byl obdivován
a každý z lidí těch
by pýchou zajásal si:
Hle, člověk!
Teď výtvar mistrovský,
květ tvůrčí síly její/ zde leží bezduchý –
a celý svět si oddych,
že právě dodýchal!
Byl složen veskrz ze lží
a tak byl upřímným,
že jiným lže lhal sobě.
Měl cílem svého já
jen já své bezohledné.
Nic nad ním nebylo,
on ani neúčtoval
s přežitky věků všech,
on stoupl k nim a rozbil.“²²⁹

²²⁸ MACHAR, Josef Svatopluk (1921). *Roky za století, II, On*. Praha: Šolc a Šimáček, s. 273–275.

²²⁹ MACHAR, Josef Svatopluk (1921). *Roky za století, II: On*. Praha: Šolc a Šimáček, s. 269–270.

V básnické sbírce *Roky za století* by se dalo sledovat více motivů, jako Macharův pohled na katolictví, smysl dějin, Velkou francouzskou revoluci a spoustu dalších. Pro účel této práce bylo klíčové sledovat pouze postavu Napoleona Bonaparta. Kniha *On* působí v závěru i přes všechny výtky jako Napoleonův chvalozpěv a jen podtrhuje Macharův celoživotní zájem a obdiv k francouzskému císaři.

5.3 Dobová a dnešní reflexe Macharova napoleonského díla

Podle počtu vydání Macharovi sbírky *Roky za století* by se dalo konstatovat, že dílo mělo u veřejnosti patrně úspěch. Do roku 1928 se básnické sbírky *Oni* a *On* dočkaly celkem čtyř vydání.²³⁰ Téměř ve všech zanechal Machar věnování drahému příteli generálu Pellému. V roce 1921 po prvním vydání sbírky bylo v časopise *Cesta* Macharovo dílo podrobené kritice Arnošta Nováka, jednoho z předních a nejvýznamnějších uměleckých a literárních kritiků té doby.

Arne Novák na úvod recenze ocenil Macharovu osobitost a její přesah do díla: „... neboť na nich pracovala poetova živá a vřelá účast, jeho životní zaujetí, jeho prudký a více než příležitostní vztah k ústřednímu dějstvu, jeho pohnutkám a nositelům. Touto inspirační opravdovostí vynikají oba svazky, zvláště pak dílo napoleonské...“²³¹ Onu osobitost ale Machar nepřenesl do prvního oddílu sbírky *Oni*, kterou Novák označil jen jako básnické nedopatření: „... bez vnitřního spříznění, cestou pouhé dějepisné konstruktivnosti oživuje tu veršující letopisec předrevoluční panovnickou a šlechtickou společnost, jejíž duševní svět jest nadobro cizí; probůh, Machar a rokoko! Nechápe plně ani pohrdavé a výsměšné inteligenci ironického XVIII. století, ani jeho půvabné smyslové a smyslné hry [...].“²³²

Novákovi se příliš nezamlouval ani druhý oddíl, označil jej jako plný nudy a mechanického kronikářství. „Úsilná snaha, vyčerpání historickou látku co nejvíce, zavinila jednak, že se epický vypravěč zastavuje u postav a dějů, jež mají sice význam pro diplomatický, politický a vojenský obsah doby, nikoliv však pro plnou skutečnost lidskou a básnickou.“²³³

²³⁰ MACHAR, Josef Svatopluk (1928). *Roky za století II.: On*. Čtvrté vydání. Praha: Aventinum [Ot. Štorch-Mariem], Svědomím věků, sv. 7. *Roky za století*, sv. 2. Aventinum, 198. Macharovy spisy, sv. 20.

²³¹ *Cesta: Čtení zábavné a poučné. Týdeník pro literaturu, život a umění*. Praha: Pražská akciová tiskárna, 1921, 4, s. 66. ISSN 1212-0251.

²³² *Cesta: Čtení zábavné a poučné. Týdeník pro literaturu, život a umění*. Praha: Pražská akciová tiskárna, 1921, 4, s. 66–67. ISSN 1212-0251.

²³³ *Cesta: Čtení zábavné a poučné. Týdeník pro literaturu, život a umění*. Praha: Pražská akciová tiskárna, 1921, 4, s. 67. ISSN 1212-0251.

V básnické sbírce Oni ocenil Novák nejvíce pasáže neodržíci se historických skutečností, a to zejména deník Mlle de T., kde se nejvíce projevuje „upřímné lidství“.

Sbírku *On* však Arne Novák od počátku vychvaluje: nejvýznamnější český tribut světové osobnosti Korsičanově. Skvěle komponovaný a dobře vyvážený celek, jakých jest poskrovnu v cyklu *Svědomy věků*, má tentokrát pevný střed, k němuž se sbíhají všechny děje, myšlenky a nálady a jehož neodčinitelnou přítomnost cítí čtenář stále, i když nevystupuje přímo Bonaparte sám.²³⁴ Kritik ocenil diverzitu prostředí, lyrických subjektů a celkově mnoho různorodých pohledů na Napoleona. Novák ale nejvíce vypíchl pasáže, které se neodržely historických skutečností a daly nahlédnout do Machrových pocitů a myšlenek: právě pokud takové básně vysokých záměrů myšlenkových a patetického slohu shrnují vedle historické látky a rozumového poznání kus osobního a osobitého prožitku poetova, jeho kritiku dějin a osudu, jeho pohled do věčnosti a do lidského nitra, jeho výklad těžko srozumitelného člověka dneška přístupnějším člověkem včerejška, stojí na samém vrcholu Macharovy tvorby.²³⁵ Za jednu z nejlepších básní označil Novák *Pod hvězdnatým nebem u Aspernu*, kde Machar nastínil otevřeně svou filozofii dějin.

Arne Novák zakončil svou recenzi povedenou úvahou nad Macharem a jeho napoleonským dílem:

„Byla by to celá dějinná moudrost Macharova, či dlužno básníka samého doplniti ještě v jeho vlastním duchu? Odvážil bych se tvrditi, že z jeho revolučního i napoleonského cyklu možno dovoditi ještě jeden názor, ucelující onen malý aspernský monolog Bonapartův: velký muž vstupuje do dějin, aby do zmatků a rozvratu revoluce a anarchie přinesl kázeň a řád, aby organisoval rozptýlené síly, jež touží po ovládnutí, aby vyhověl věčné potřebě lidstva tíhnoucího přese vše po rovnováze, harmonii, pravidelném rytmu. Zdá se mi, že také proto, a ne pouze pro jeho nezřízený individualism osudového násilníka přilnul k Napoleonovi, pokračovateli a dovršiteli revoluce, právě J. S. Machar, milovník hellénské eurytmie, římské disciplíny, jasného slunce jižního.“²³⁶

²³⁴ Cesta: Čtení zábavné a poučné. Týdeník pro literaturu, život a umění. Praha: Pražská akciová tiskárna, 1921, 4, s. 67. ISSN 1212-0251.

²³⁵ Cesta: Čtení zábavné a poučné. Týdeník pro literaturu, život a umění. Praha: Pražská akciová tiskárna, 1921, 4, s. 68. ISSN 1212-0251.

²³⁶ Cesta: Čtení zábavné a poučné. Týdeník pro literaturu, život a umění. Praha: Pražská akciová tiskárna, 1921, 4, s. 67. ISSN 1212-0251.

Arne Novák nebyl však jediným, kdo s k Macharově dílu vyjádřil, poněkud tvrději na něj později ve svém zápisníku reagoval František Xaver Šalda, který se zaměřil převážně na Macharovo pojetí dějin. Šalda rozebíral Macharovu sbírku 1893–1896:

„Tahleto kniha je jakoby prolog k velikému [...] Macharovu Svědomí věků [...]. Jsou v ní ovšem básně různé hodnoty; některé pouhé trpné parafráze starých dokumentů, jiné, lepší, chtějí být psychologickými portrety určitých osob, tyčí je před námi jednající, oživené vášní, soustředěné do jedné životné pózy. Nebo do jedné životné myšlenky – ty jsou nejlepší. Ale ovšem jako celek je to prohra nejprve básnická. Machar, kterého přiblížení se nerýmované veršované formě antické s počátku soustředěovalo a vnitřně napínalo, propadá později básnickému pohodlí, básnickému flegmatu, povídavosti a rozbředlosti bez každé básnické veršové vynalézavosti. Bez básnické soustředěnosti bez básnické relíefnosti slovem otřelým a rozbředlým opisuje a opisuje skutečnost historickou a popisuje a popisuje do únavy z vnějška dané historické situace. A je to i prohra myslitelská. Vrcholem dějin jsou Macharovi římská antika, reformační teologové i renesanční umělci, francouzští revolucionáři i Napoleon. Je pod tím všude zřejmá protikřesťanská koncepce Nietzsche. Jenže Nietzsche byl mnohem důslednější. V revoluci francouzské nenáviděl vzbouřené plebejství právě jako v křesťanství; a reformátoři se mu přímo hnusili svým zelotstvím — takový pitomý selský německý Luther to byl, kdo prý zkazil renesanci ten ohromný vtip, učinit z Césara Borgie papeže, poněvadž v svém obmezeném německém mozku nemohl pochopit vznešený amoralismus renesančních papežů. To je tedy alespoň důsledný kult síly a krásy — koncepce Macharova je polovičatost.“²³⁷

Šalda dále pokračoval v kritice samotného Svědomí věků:

„A pak: chtít být svědomím věků není-liž to velikášství poněkud směšné? Básník dosti učinil, byl/li již svědomím své doby, toho krátkého úseku časového, v němž zrale žil, myslil a tvořil — již to je skoro nad lidské síly. Machar myslí, že podává objektivně, vědecky průkazný soud nad dějinami, parafrazuje-li věrně nějaký starý dokument historický. Jak je to naivní! V pravdě Machar má své předsudky historické a ex post shání pro ně zdůvodnění jako každý průměrný občanek.“²³⁸

²³⁷ ŠALDA, František Xaver (1934). *Dva básnické osudy české. Šaldův zápisník*. Praha, Otto Girga, s. 267. (dobový pravopis)

²³⁸ ŠALDA, František Xaver (1934). *Dva básnické osudy české. Šaldův zápisník*. Praha, Otto Girgal, s. 268. (dobový pravopis)

Šaldova kritika týkající se formy básní se zprvu podobá té Novákově a je oprávněná. Ovšem v druhé části se zdá, že Šalda, ač to byl člověk poměrně vzdělaný, sečtělý a senzitivní vůči poezii, nedokázal Macharovy názory správně pochopit. Z kritiky je patrné, že se snažil Machara a jeho názory začlenit do nějaké už existující filozofické koncepce, patrně té Nietzscheho. To vyvrací později i *Dějiny české literatury*:

„Nezajímají ho velká společenská hnutí, spodní proudy, které podmiňují jednání a rysy historických postav. V tomto pojetí se opětovně odráží spisovatelův individualistický postoj ke společnosti, který uznává stále jen jednotlivce a jejich snažení. Básník nyní nadlouho vystřízlivěl z víry v jakákoliv seskupení, ať umělecká, ať politická. Jestliže však Machar obdobně jako někteří další mladí řeší tuto situaci až aristokratickým gestem, jež nepostrádá ani určitých rysů nietzscheovství, neznamená to, na rozdíl např. od Karáska nebo Procházky, že se ztotožňuje s Nietzschem i v tom základním, v jeho reakční asociálnosti, v jeho opovržení ‚chátrou‘, k níž řadí Nietzsche jak měšťáka, tak pracujícího člověka. Macharův aristokratismus obrací naruby tuto stěžejní stránku Nietzscheovy filosofie tím, že ji zaměřuje jednostranně proti vládnoucímu měšťáckému světu, hledaje spojení právě mezi pracujícími.“²³⁹

Macharova filozofie, dá-li se to takto nazvat, je mnohem komplexnější. Při snaze pochopit básnickovy myšlenky nestačí znát jen básně. Nedílnou a klíčovou součástí Macharova díla byly i fejetony, které v mnoha případech poskytují klíč k básnickým knihám.

Machar nepřicházel do konfliktu s učením Kristovým. To, co kritizoval, se šířilo z Říma – byla to každodenní křesťanská praxe, která se od teorie značně lišila.²⁴⁰ Pochybné je i to, že Machar nenáviděl plebejství. Vždyť ho v celém svém básnickém i prozaickém díle bránil. Právě v něm spatřoval jediné vhodné prostředí, v němž by se mohly antické ideály svobody ducha a rovnosti mezi lidmi znovu zrodit. Machar zkrátka nebojoval proti křesťanství, ale proti sešňěrovanosti lidského myšlení, které vzniklo jako nežádoucí vedlejší produkt každodenní

²³⁹ BRABEC, Jiří, JANÁČKOVÁ, Jaroslava, JANKOVIČ, Milan, KREJČÍ, Karel, PEŠAT, Zdeněk & POHORSKÝ, Miloš (1961). *Dějiny české literatury III. Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Praha: ÚČL ČSAV v Nakladatelství ČSAV, s. 514.

²⁴⁰ SÝKORA, Petr. (2007). *Cesta pravdy J. S. Machara. (Život a dílo J. S. Machara ve 20. a 30. letech 20. století)*. [Diplomová práce]. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a komparatistiky, s. 148–149. <https://dspac.cuni.cz/handle/20.500.11956/19430?show=full>.

křesťanské životní praxe. Antika pak v básníkově pojetí dějin symbolizovala touhu zbavit se těchto svazujících řetězů.²⁴¹

Významnou roli související s Macharovým antickým ideálem i s jeho pojetím dějin hrál Napoleon. Básník viděl ve francouzském velikánovi poslední paprsek antického světla v době těsně předtím, než se lidstvo opět zahalilo do tmy a na své periodické spirálovité cestě začalo znovu klesat. Oné antické návaznosti si všiml i Otokar Fischer, profesor germanistiky na Universitě Karlově (dobový název), český literární a divadelní kritik. Ve svém článku ve *Studentském časopise* z roku 1924, zabírajícím se Macharem a Antonínem Sovou, též básníkem a prvním ředitelem Městské knihovny v Praze, napsal:

„Přímým pak pokračovatelem římského dění, ba novým ztělesňovatelem antické velikosti stává se Macharovi On – vojevůdce, státník, genius, jenž provázev ho od samých počátků jeho slovesného tvoření, jediný takřka je s to, aby hověl jeho požadavkům vytoužené velikosti, jež by v sobě spojovala sílu a dějinný úkol, poslání krvavého, tvrdého vladaře, a přece jen lékaře pro umdlené lidstvo. Jen silný člověk dovede být dobrým, tak zní výsledná formulace místo někdejšího v žluči naše síla.“²⁴²

Možná trochu symbolicky bylo napoleonské dílo pro Machara též jedno z posledních zásvitů jeho bohaté tvorby. Už dříve bylo zmíněno, že dvacátá léta 20. století byla pro autora obdobím pesimismu a zklamání ze směřování lidstva. Básnická sbírka *On* se totiž jeví jako poslední ucelený, Macharem dobře koncipovaný celek v jeho pojetí lidských dějin. Poté, co byl Napoleon poražen, se k moci dostala hlavně bohatší měšťanská vrstva. Obyčejný člověk ale zůstal stát na místě, neměl přístup ke vzdělání, dřel se na jiné, musel poslouchat své chlebdáře a svým názorům mohl dávat průchod jen potajmu. Alespoň takhle to působí z Macharova líčení. Ideály rovnosti, svobody a bratrství jako by se zase rychle vytratily. Machar proto mohl v *Krůčcích dějin* opět použít báseň o Napoleonovi. Lidstvo bylo vyléčeno, žilo si dobře, ale pak se opět dostalo do temnoty. Básník v *Krůčcích dějin* postupoval obdobně jako ve všech předchozích svazcích *Svědómím věků*, což znamená, že zachycoval dané historické období postupně krok za krokem. V čem je tedy určitá dekadence tohoto díla? Autor nám ve sbírce postupně představuje celou směsici významných osobností, jako například Francisca Goyu,

²⁴¹ SÝKORA, Petr. (2007). *Cesta pravdy J. S. Machara. (Život a dílo J. S. Machara ve 20. a 30. letech 20. století)*. [Diplomová práce]. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a komparistik, s. 149. <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/19430?show=full>.

²⁴² FISCHER, Otpkar (1924, 7. března). Dvě jubilea. *Studentský časopis* 3(6), 196. ISSN 1801-5557

lorda Byrona, knížete Metternich, cara Mikuláš I., Karla X., generála Moltkeho a mnoho dalších.

A právě ona záplava velkých jmen může působit tak, že si básník tváří v tvář nejnovější době nevěděl rady s koncepčním uspořádáním „svého“ století, a proto jej nechal rozpadnout do nesouvislé řady velkých slavných postav silných osobností. Zdeněk Pešat, autor macharovské monografie, k tomu napsal:

„Vyznačoval-li se obraz buržoasní revoluce ještě pevnou ideovou koncepcí, pak čím blíže současnosti, tím bezradněji básník zachází s přívalem historických dějů i postav. Poslední století společenského vývoje až k současnosti je v obou závěrečných knihách cyklu presentováno již jen jako chaotická tříšť událostí smíšených s portréty umělců, politiků, vědců, panovníků i prostých lidí, bez snahy vnést řád do toho defilé.“²⁴³

Tato charakteristika se může zdát přesná jen na první pohled. *Krůčky dějin* totiž nepotřebují řád a jednotnou ideologii, protože podle mého úsudku je jejich řádem a smyslem hlavně to, že tvořily opozici ke dvěma knihám předchozím (*Oni* a *On*), které v Macharově koncepci znamenaly záblesk a poté zánik antických ideálů. Postavy, které se v jednotlivých básních *Krůček dějin* objevily, poukazovaly hlavně na klam, faleš, pokrytectví a přetvářku, resp. tmářství 19. století, nebo naopak na zcela výjimečné lidské povahy, které se byly schopny nad průměr své doby vyzdvihnout. *Krůčky dějin* proto zobrazovaly tentokrát sestupnou část sinusoidy lidských dějin.

Pešatova, ale i další publikace z období komunistického Československa mají tendenci některé Macharovy myšlenky zpochybňovat. V *Dějinách literatury III.* se dle mého názoru objevuje částečně zavádějící charakteristika sbírky *On*:

„V druhém dílu *Roků za století*, ve sbírce *On*, zachycuje pak Machar situaci po porážce revoluce, kdy jeden z jejich vojáků se postupně stává až monarchou a pak nenávratně mizí v propadlišti dějin a kdy reakce znovu opanovává celou Evropu. Peripatetičnost nastalých událostí podává Machar v řadě kontrastních. až paradoxních situací, znovu utvrzujících bezmocnost jedince vůči historickému dění. To platí i o samotném císaři Napoleonovi. Věnoval-li tedy Machar Napoleonovu vzestupu a pádu samostatnou knihu, není to ještě naprosto výrazem napoleonského kultu. O tom svědčí již to, že začíná

²⁴³ PEŠAT, Zdeněk (1959). *J. S. Machar básník*. Praha, Nakladatelství Československé akademie věd 1959, s. 115.

sledovat Napoleonovu historii po porážce revoluce a lidu, kdy má „pořádek být, potřebí je pána“ [...] a lid je „tak nezřízený velice“[...] a stejně tak i samotné vykreslení Napoleonovy postavy.“²⁴⁴

Opět, podobně jako u Šaldy, se tu projevuje určitá izolovanost od celkového Macharova pojetí dějin, ale tu nechme stranou. Ač tato pasáž na první pohled může působit, že je zcela v pořádku, je podle mého názoru problém v tom, že Machar Napoleona chápal jako člověka schopného ujmout se otěží a změnit kurz lidských dějin, alespoň na určitý okamžik. Osud si ho nevybral. Machar na Napoleonovi oceňoval jeho sílu a schopnost vykonat velké činy, proto bych řekl, že by se mohlo jednat o výraz napoleonského kultu. Bonapart prostupuje několika Macharovými básnickými sbírkami a má to svůj důvod. Napoleon nezmizel v propadlišti dějin, dodnes je jednou z nejvýznamnějších osobností celých lidských dějin, jeho druhý život v dnešním světě není o nic málo zajímavější, než byl jeho první. Machar se ostatně k Napoleonovi stále vracel, vrátil se k němu i v rámci krátkého článku s názvem *Jubilea*, který byl otištěn v *Nedělním listu* 8. 1. 1933. V tomto článku mimo jiné Machar reagoval na kritiku ze strany pana „V. S.“, která vyšla v *Národní politice*. V článku mu bylo vyčteno, že ctí Napoleona, na což Machar reagoval:

„A Napoleon? Ve své knize ‚On‘, článku mého cyklu ‚Svědómím věků‘, zabývám se jím: velký člověk, ano, stojí jako obr mezi pidimuži svého věku, ale kdo mou knihu čte, najde, že vidím i jeho chyby. Ostatně pod zorným úhlem Věčnosti uzná i nejpřísnější historie jeho význam v dějinách Evropy a Francie – musil přijít, musil pokrýt Francii krvavou slávou, musil zavést svůj pořádek a musil být pak jako již nepotřebný nástroj odhozen rukou Prozřetelnosti či Osudu – Což ostatně nevykládám panu ‚V. S.‘, ale čtenářům, kteří jeho říkání vzali snad vážně.“²⁴⁵

Josef Svatopluk Machar dnes nechybí v žádné moderním publikaci mapující český literární svět konce 19. a počátku 20. století. V *Lexikonu české literatury* je u jeho hesla krátká úvodní charakteristika:

²⁴⁴ BRABEC, Jiří, JANÁČKOVÁ, Jaroslava, JANKOVIČ, Milan, KREJČÍ, Karel, PEŠAT, Zdeněk, & POHORSKÝ, Miloš (1961). *Dějiny české literatury III. Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Praha: ÚČL ČSAV v Nakladatelství ČSAV, s. 523.

²⁴⁵ SÝKORA, Petr. (2007). *Cesta pravdy J. S. Machara. (Život a dílo J. S. Machara ve 20. a 30. letech 20. století)*. [Diplomová práce]. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a komparatistiky, s. 371. <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/19430?show=full>.

„Básník a prozaik, jeden z iniciátorů České moderny a autor jejího manifestu; publicista, dlouholetý fejetonista Času. Deziluzivním pojetím dosavadních společenských hodnot a zcivilněním básnického projevu znamenala jeho poezie reakci na rétorický sloh předcházející lumírovské a ruchovské generace a současně spoluzakládala směrovou i stylovou mnohotvárnost básnické tvorby 90. let.“²⁴⁶

Krátkou charakteristiku pak doplňují čtyři strany popisující jeho život a dílo. V další novodobější sbírce je Macharovi věnováno pět stran a najde se v nich i rozbor klíčových témat. V podkapitole *Minulost očima individualisty* najdeme zmínku o Macharově napoleonské tématice:

„Machar se stal vyznavačem antiky. K ní ho vábila silná individualita nebrzděná ještě křesťanskou pokorou, tam si promítal niterná dramata svého času. Rozsáhlý cyklus, v němž mapoval duchovní atmosféru od antiky a křesťanství přes Velkou francouzskou revoluci k přítomnosti, pojmenoval Svědomí věku. [...]. Další vrchol dějinné cesty lidstva našel Machar ve Velké francouzské revoluci, v silné osobnosti Napoleonově. V cyklu básní *On* (patří do diptychu *Roky za století II.*) vypodobnil slavného vojevůdce jako osobnost silnou, uznávanou, ba i lidem milovanou, a přitom jako člověka vnitřně složitého a osobně nešťastného. Důvěra v silnou osobnost se postupně zredukovala na tezi. To se projevilo ve sbírkách, jimiž Machar cyklus *Svědomím věků* uzavíral (*Krůčky dějin. Kam to spěje*, 1926).“²⁴⁷

Oddíl věnovaný Macharovi je pak ještě zakončen dovětkem:

„Machar si dokázal vytvořit čtenářskou obec, sympatizující s jeho břitkým vtípem, ironií a sarkasmem. Okruh svých obdivovatelů rozšiřoval fejetonem. Tento útvar v něm našel nejrazovitějšího pokračovatele po Nerudovi. Z knižních souborů fejetonu, jež sestavil autor, se zvláštní pozorností těší vedle *Konfesi literáta* (1901), vzpomínek na vlastní mládí a básnické začátky, knihy zachycující autorův vídeňský čas: *Třicet roků, Vídeň. Vídeňské profily* (1919).“²⁴⁸

²⁴⁶ OPELÍK, Jiří (ed.) et al. (2000). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 3, sv. 1. M–O. Praha: Academia, s. 50.

²⁴⁷ LEHÁR, Jan et al. (1998). *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny. Česká historie; sv. 4, s. 407.

²⁴⁸ LEHÁR, Jan et al. (1998). *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny. Česká historie; sv. 4, s. 408.

Josef Svatopluk Machar roku 1920 obdržel i Stání cenu za literaturu²⁴⁹, v novodobých publikacích to ale není nikde zmíněno. Autor zemřel roku 1942 a dodnes jeho knihy stále vycházejí. Nejnovější publikace s názvem *Černovid* vyšla v roce 2022. Jedná se téměř o kompletní výbor z Macharovy tvorby, který uspořádal Michal Bystrov. Do této doby vyšlo i několik monografií věnujících se osobě slavného autora, mezi ty známější patří například dílo Fedora Soldana *J. S. Machar* (1974), *J. S. Machar: básník* (1959) od Zdeňka Pešata a novější dílo *Básník proti Hradu* (2009) od Petra Sýkory. V roce 2017 vyšla i zajímavá publikace *Korespondence T. G. Masaryk – Josef Svatopluk Machar: TGM – JSM*.²⁵⁰

²⁴⁹ Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i. (2020). Česká literární bibliografie – Literární ceny. Státní cena za literaturu: Laureáti [online]. Dostupné z: <https://service.ucl.cas.cz/ceny/?c=2>.

²⁵⁰ KOKEŠOVÁ, Helena, KOTYK, Petr & KRAITLOVÁ, Irena (eds.) (2017). *Korespondence T. G. Masaryk – Josef Svatopluk Machar. Svazek I. (1893–1895)*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR.

6 FRANTIŠEK JOSEF ČEČETKA

6.1 Osoba Františka Josefa Čečetky

František Josef Čečetka se narodil 23. dubna 1871 v Nových Hradech u Vysokého Mýta. Vystudoval tři třídy gymnázia ve Vysokém Mýtě a poté učitelský ústav v Hradci Králové. Mezi lety 1914 a 1921 působil jako učitel v Městci Králové. Poté, co skončil s prací učitele, začal se plně věnovat literární práci. Částečnou inspirací mu byla práce v nymburském archivu na přelomu 20. století. V roce 1923 se přestěhoval do Prahy, kde roku 1942 i zemřel.²⁵¹

Čečetkovou literární prvotinou byla národopisná práce *Královéměstecko: monografie okresu s obrázky z lidového života*.²⁵² V žánru národopisném se věnoval převážně Polabí, které zůstalo dějištěm mnoha jeho historických románů. Postupem času Čečetka měnil zaměření svých prací a dnes je známý převážně díky svým historickým prózám, povídkám, dramatům a dětské próze. Přímočarou tendenčností a romantickou citovostí se dílo Františka Čečetky řadí k tradici historické prózy založené Václavem Benešem Třebízským.²⁵³

Většina Čečetkových prací je inspirovaná převážně českými dějinami, nejvíce ho zajímala doba husitská a pobělohorská. Čečetku fascinovaly silné a výrazné historické osobnosti, mezi nimiž vynikaly hlavně postavy Jana Husa, Jana Žižky, Jiřího z Poděbrad, Marie Terezie, Josefa II. a i Napoleona. Další výrazný motiv, který se v autorových pracích objevoval, bylo měšťanské prostředí a osudy lidí s horším sociálním postavením, jako chudáci, měštky a svůdnice.

Největšího úspěchu se dočkaly tři autorovy rozsáhlé románové cykly.²⁵⁴ Prvním byl románový cyklus z husitské doby s názvem *Ve lví stopě*, který obsahoval jednotlivé knihy *Král Václav IV.*, *Mistr Jan Hus*, *Jan Žižka z Trocnova*, *Sirotci*, *Král Jiří z Poděbrad* (1927–1932). Typické pro Čečetkovy romány bylo, že většinou obsahovaly i krásné ilustrace. Pro výše zmíněnou sérii byl ilustrátorem Věnceslav Černý. Druhý výrazný cyklus byl situován

²⁵¹ OPELÍK, Jiří, FORST, Vladimír & MERHAUT, Luboš (1985). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce: A–G*. Praha: Academia, s. 402.

²⁵² ČEČETKA, František Josef (1896). *Královéměstecko: monografie okresu s obrázky z lidového života*. Praha: F. J. Čečetka.

²⁵³ KUNC, Jaroslav (1945). *Slovník soudobých českých spisovatelů: krásné písemnictví v letech 1918–1945*. Díl 1, A–M. Praha: Orbis, s. 98.

²⁵⁴ KUNC, Jaroslav (1945). *Slovník soudobých českých spisovatelů: krásné písemnictví v letech 1918–1945*. Díl 1, A–M. Praha: Orbis, s. 97.

do 18. století, do prostředí náboženské a stavovské vzpoury a nesl název *Selská vojna* a skládal ze tří knih – *Vojačka*²⁵⁵, *Selský císař*²⁵⁶ a *Adamité*.²⁵⁷ Ilustracemi tuto trilogii doplnil Josef Kočí.

Poslední zmíněnou, a pro tuto práci klíčovou, je románová série *Orlové velké armády*. Román s napoleonskou tematikou byl rozdělen do třech dílů, každý se skládal ze dvou svazků. Jednotné díly nesou názvy *Slavkov I., II.*,²⁵⁸ *Berezina I., II.*,²⁵⁹ *Waterloo I., II.*,²⁶⁰ a ilustroval je Zdeněk Burian.

6.2 Napoleon v díle Františka Čečetky

V roce 1928 avizovalo nakladatelství Josefa R. Vilímka v reklamní tiskovině vydání nového románu:

„Život největšího a nejpodivuhodnějšího muže, jaký se kdy objevil od času Caesarových – velkého císaře Francouzů, Napoleona I. – nebyl dosud románově vyličen žádným českým spisovatelem. Knih, jež vypravují o neobyčejném osudu tohoto geniálního vojevůdce, je v cizích literaturách nesčetně; známe z nich údaje, známé události, vítězství a porážky, známe zblízka i zdaleka všechna ta slavná jména 171 bitev zaznamenaných na nádherném sloupu vendômeckém – avšak románu, jenž by nám historii a dobu Napoleonovu přiblížil z ryze našeho českého hlediska, jsme dosud neměli [...] až nyní populární historický kronikář, na jehož posledním mohutném cyklu husitském, ‚Ve lví stopě‘ lze již jasně pozorovati sklon k velikým rozsáhlým plátnu historickým, přichází k této největší epoše novějších dějin a z dlouhých svých studií tvoří nám velkou trilogii románu napoleonských.“²⁶¹

Hlavním hrdinou Čečetkova románu je mladý panský myslivec Pavel Kordina z kráneckého panství, náležícímu baronu Wimmerovi. Mladý myslivec chová platonickou lásku

²⁵⁵ ČEČETKA, František Josef (1931). *Selská vojna. První díl, Vojačka*. Praha: Jos. R. Vilímek. Spisy / František Josef Čečetka; sv. 23.

²⁵⁶ ČEČETKA, František Josef (1931). *Selská vojna. Druhý díl, Selský císař*. Praha: Jos. R. Vilímek. Spisy / František Josef Čečetka; sv. 24.

²⁵⁷ ČEČETKA, František Josef (1931). *Selská vojna. Třetí díl, Adamité*. Praha: Jos. R. Vilímek. Spisy / František Josef Čečetka; sv. 25.

²⁵⁸ ČEČETKA, František Josef (1928). *Orlové velké armády: román Napoleonovy lásky, slávy a jeho pádu I. Slavkov*. Praha: Jos. R. Vilímek. 2 sv. Spisy / František Josef Čečetka 11, 12.

²⁵⁹ ČEČETKA, František Josef (1928). *Orlové velké armády: román Napoleonovy lásky, slávy a jeho pádu II. Berezina*. Praha: Jos. R. Vilímek. 2 sv. Spisy František Josef Čečetka; 13, 14.

²⁶⁰ ČEČETKA, František Josef (1929). *Orlové velké armády: román Napoleonovy lásky, slávy a jeho pádu III. Waterloo*. Praha: Jos. R. Vilímek. 2 sv. Spisy František Josef Čečetka; 15, 16.

²⁶¹ SÁČEK, Karel (ed.) (2014). Češi v Napoleonově armádě – hranice mezi populární románovou fikcí a historickou realitou. In: ZEMANOVÁ, Marcela & ZEMAN, Václav. *Napoleonské války v české historické paměti a v paměti regionu*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, s. 151–160; s. 151–152.

k dceři majitele panství Marcelle. Po sérii zesměšnění ze strany hraběte Franka Colloreda, nápadníka mladé Marcely, nemožnosti naplnit svou lásku a hrozícímu odvodu k rakouské armádě se mladý Kordina rozhodne z panství utéct. V Bavorsku roku 1805 narazí hrdina na francouzskou armádu a vstoupí do jejich řad. Pro Čechetku je typické, že se nijak zvlášť nezaobírá detaily, které pro jeho vyprávění nejsou až tak důležité. Prvním výraznějším důkazem autorova zrychlujícího stylu bylo přijetí Kordiny mezi francouzské vojáky a jeho rychlé, téměř nereálné povýšení shrnul autor na jedné stránce.

„Kordina dosáhl cíle, ale jeho začátky ve vojsku francouzském byly těžké. Potkal se zprvu s nedůvěrou, byl bedlivě pozorován a jeho vypravování o útěku k Francouzům zdálo se neuvěřitelným. Nepochopitelným bylo i jeho tvrzení, že chce sloužit nejsvětější věci na světě. Brzy se osvědčil, mlčelivý a uzavřený Bohême se stal vzorným vojákem na pochodech i při útocích. Již se neptali po jeho minulosti, stačilo, že se ukázal jako řádný chlapík. Kapitán setniny Diderot si jej oblíbil a držel nad ním ochrannou ruku. [...] Pavel věřil, že se na bojišti utváří osud i jeho národa, že bude lid osvobozen od rakouského jha. Bojovná píseň plnila hory i doly, víchř ji daleko zanášel a rozvíval. Hřímala děla, houkaly pušky, až hory duněly i chvěly se. Francouzi letěli k Vídni, nic jich nemohlo zadržeti. Sem tam ukázali se v dáli Rusové se svými dlouhými kopími, ale prchali chvatně, jak jim byli Francouzi v patách. Kolony si nedopřály oddechu, pěchota konala divy a jízda neměla sobě rovné. V bojích u Innu byl Pavel lehce raněn zbloudilou kulí a tam také povýšen na seržanta.“²⁶²

Jako jeden z nejspolehlivějších vojáků byl pak Kordina přesunut ke sboru maršála a pod jeho velením zažil bitvu u Dürsteinu. Během této bitvy sloužil Pavel jako kyrysník, u Slavkova už je z něj nesmyslně husar. Ve slavkovské bitvě se dostalo Kordinovi zadostiučinění, když měl to štěstí a v bitvě se střetnul se svým rivalem, hrabětem Colloredo, kterého v boji zesměšnil, ale ušetřil. Pavel se po bitvě setkal s Napoleonem a dostal od něj vyznamenání. V průběhu románu se poté Pavel ocitá téměř u všech známých událostí napoleonských válek. Kordina během své služby u francouzského císaře projde několika zajímavými okamžiky. Jeho hrdinství u Aüerstedtu a doručení důležité depeše zachránilo celý pluk a Pavel byl povýšen na poručíka. Jako štolba pak v Polsku doprovází hraběnku Marii Walewskou, v den Napoleonových narozenin si bere ve Vídni svou lásku Marcelu a za svědka mu jde dvorní maršálek Géraud

²⁶² ČEČETKA, František Josef (1928). *Orlové velké armády: román Napoleonovy lásky, slávy a jeho pádu I. Slavkov*. Praha: Jos. R. Vilímek, s. 192.

Duroc. Jako pobočník pak slouží maršálu Berhierovi, v Moskvě po záchraně Napoleonovy suity je povýšen na nadporučíka. Tato hodnost však ve francouzské armádě vůbec neexistovala. V německém tažení roku 1813 je zraněn a po návratu do služby se stane členem francouzské delegace čekající na pražský kongres. U Lipska aktivně bojoval a vedl pěchotu proti saským přeběhlíkům. Po Napoleonově abdikaci odmítne přísahat Bourbonům, a když se Napoleon vrátí z exilu na Elbě, stane se členem jeho stráže. U Waterloo je Pavlův příběh zakončen, když padne hrdinskou smrtí. Klíčovou motivací Pavlova působení u francouzské armády byla touha po osamostatnění českých zemí, která ale nikdy nebyla reálnou. Onen motiv se v průběhu románu spíše vytrácel, než aby se stupňoval. Konkrétnější podoby se idylka dočkala pouze v pasáži o bojích u Chlumce nebo v rozhovoru jednoho osvícence s bývalým vojákem rakouských vojsk Janem Jeníkem z Bratřic.

„Však pozná jednou Napoleon, jaké chyby se dopustil po svém vítězství u Wagramu. Kdyby tenkrát by dal Čechům vlastního krále, jak jej žádal i arcikníže Karel, kde bychom dnes již byli! Bez samostatnosti není národa.“²⁶³

Zmínka o Napoleonovi se v Čechetkově románu objevuje celkem brzy, francouzský císař je tématem debaty mezi příslušníkem panství a vysloužilým vojákem. Názory jsou samozřejmě protichůdné, ale zcela typické. „Nechci o prokletých Francouzích ani slyšet! Královražda, guillotina, lupiči Jakobíni – a teď ten hrozný Napoleon.“ Na což odpovídá mušketýr: „Kdo není padlý na hlavu, uzná, že Napoleon je veliký voják. A k tomu chytrý!“²⁶⁴

Tyto názory nejsou ojedinělé, spousta protagonistů Čechetkova románu bere Napoleona jako nepřítele, zato ale jako člověka neuvěřitelných schopností. Hlavní hrdina Kordina se přidal do francouzské armády hlavně kvůli Napoleonovi, protože věřil, že francouzský císař dokáže Čechy osvobodit. „Napoleon přeje nám více nežli Vídeň.“²⁶⁵

Napoleon se u Čechetky projevuje jako téměř bezchybný panovník, odvážný, spravedlivý, chytrý a pozorný k potřebám svých vojáků a poddaných. Až na nepřátele ho téměř všichni

²⁶³ ČEČETKA, František Josef (1928). *Orlové velké armády: román Napoleonovy lásky, slávy a jeho pádu II. Berezina*. Praha: Jos. R. Vilímek, s. 193.

²⁶⁴ ČEČETKA, František Josef (1934). *Orlové velké armády: román Napoleonovy lásky, slávy a jeho pádu I. Slavkov*. 2. vyd. Praha: Jos. R. Vilímek, s. 16.

²⁶⁵ ČEČETKA, František Josef (1934). *Orlové velké armády: román Napoleonovy lásky, slávy a jeho pádu I. Slavkov*. 2. vyd. Praha: Jos. R. Vilímek, s. 152

obdivují. V očích Francouzů byl skoro bohem. Vojáci Velké armády nepocházející z Francie věřili, že vede válku za jejich svobodu a lepší žití, a byli proto ochotni pro něj umírat. Kromě Kordiny se v Napoleonově armádě objevili i jiní Češi, kteří „týráním byli zahánáni do řad veliké armády, kde čekali na osvobození svého národa“. Podobně na tom byli třeba i Poláci. Pád francouzského císaře se v očích hlavních hrdinů jevil jako nemyslitelný, a když přišel, odůvodňovali ho hlavně zradou.

„Pavel zavrtěl hlavou: ‚Napoleon je nepřemožitelným!‘ Markýza se usmála. ‚Býval, ale nyní již není. Chrabrost ani odvaha již nepomáhají, přesila jej drtí. Válka je velkou nespravedlností, ničí i hrdiny.‘ ‚Zatím pracovala proti nám nejvíce zrada,‘ odporoval zaražený Pavel. ‚Jmenujte to, jak chcete, spojenci jsou před Paříží. Snad zítra budou v ní pány. Napoleonova velkomyslnost se mstí neodpuštělně. Dal se vždy vésti citem, neukázal železné ruky, kde bylo nejvíce třeba, a jaký div, že se proti němu nejúsilněji pracují pleticháři v jeho vlastní zemi! I já jej obdivuji a lituji, když vidím, že je ztracen.‘ ‚Hledíte, markýzo, očima našich nepřítel!‘ vybuchl Pavel. ‚Král Josef a ministr Clarke uhájí Paříž s národní gardou. Maršálové Marmont a Mortier jdou na pomoc. A Císař není poražen, má dosud silnou armádu.“²⁶⁶

Čečetka byl skoro stejně dobrým propagátorem Napoleona, jako byl Napoleon sám sobě. Francouzské císaře autor často předvádí i v dnes známých legendách. Za zmínku stojí Napoleonovo rozjímání nad smrtí maršála Lannesa: „Ztrácím nejznamenitějšího generála a druhá, s nímž jsem bojoval po boku šestnáct let. [...] Lannesův duch vyrostl k výši jeho zmužilosti. Byl to obr!“²⁶⁷ Ještě legendárnější scénu uvedl Kryštůfek v poslední knize:

„Císař zvolal: ‚Vojáci pátého sboru, poznáváte mě? Je-li kdo mezi vámi, jenž by chtěl zabít svého generála, může to učinit. Stojím zde!‘ Zazněl výkřik nadšení, vojáci dávali čepice na bajonety, padali na kolena, Kdekdo se tlačil k císaři, připínal trojbarevnou kokardu.“²⁶⁸

²⁶⁶ ČEČETKA, František Josef (1929). *Orlové velké armády: román Napoleonovy lásky, slávy a jeho pádu III. Waterloo*. Praha: Jos. R. Vilímek, s. 96.

²⁶⁷ ČEČETKA, František Josef (1928). *Orlové velké armády: román Napoleonovy lásky, slávy a jeho pádu II. Berezina*. Praha: Jos. R. Vilímek, s. 24.

²⁶⁸ ČEČETKA, František Josef (1929). *Orlové velké armády: román Napoleonovy lásky, slávy a jeho pádu III. Waterloo*. Praha: Jos. R. Vilímek, s. 19–20.

Patrnými detaily, jako že Napoleon nemluvil k pátému sboru, ale k regimentu, se Čečetka opravdu netrápil. V celé románové sérii najdeme takových chyb spoustu. Autor si pletl uniformy, výzbroj, hodnosti. Dokonce i některé faktografické údaje. Podle autora měl Napoleon při zavedení císařství jmenovat dvanáct maršálů, ve skutečnosti jich ale bylo osmnáct.²⁶⁹ Stejně tak nemohl Čečetka nazývat v roce 1814 Josefa Bonaparta králem (španělským králem byl do roku 1813). Podobné chyby se objevují i vícekrát. Nijak zásadně to ale vyprávění neškodí a těchto detailů si všimnou pouze experti. Člověk alespoň trochu znalý napoleonských válek zjistí, že Čečetka poměrně dobře stavěl na obecně známých faktech a příbězích. Hezky a poměrně autenticky popsal popravu maršála Neye v roce 1815. Do těchto obecnin poté autor vkládal své nápady nebo fiktivní příběhy. Poměrně dost mě překvapilo, že Čečetka věděl o tom, že invazivním armádám do Ruska veleli původně Napoleon, Jérôme Bonaparte a Eugène de Beauharnais. Autor si například vzpomněl i na to, že u Řezna byl v roce 1809 Napoleon postřelen do nohy. Díky tomu, že autor přebíral spoustu napoleonských legend, budoval z francouzského císaře opravdového velikána a postavu, která čtenáře vsutku okouzlí a uhrane. Na konci románu nechá Čečetka Napoleona uznat jeho chyby, ale obratem mu je hned obhájí.

„Volejte stížnosti po Evropě,“ řekl Napoleon svým rozechvělým přátelům. „Já si nestěžuji. Nikdo není vinen mým pádem nežli já sám.“ V té době často hovořil o svém životě, o své vládě. „Starají se horlivě v Evropě, aby potlačili, aby smazali všechno, co jsem vykonal,“ pověděl kdysi při psaní paměti Las Casasovi. „Francouzský dějepisec bude však přece donucen, aby se zabýval císařstvím. Bude-li mít dosti zmužilosti, nemůže mně upříti zásluh ani zamlčeti činů, které září jako slunce.“ „Budoucnost bude jistě spravedlivou!“ pravil Las Casas. „Nemůže přehlédnout, že jsem zavřel kráter anarchie a učinil konec chaosu,“ pokračoval Napoleon. „Rozřešil jsem revoluci, zušlechtil národy a upevnil krále, odměnil jsem každou zásluhu a daleko posunul hranice slávy. Co mně může dějepisec vyčítati? Moje ohledy? Má dosti důkazů, které mluví pro mě. Či snad můj despotismus? Bez diktatury nebylo by již Francie. Může někdo říci, že jsem omezil svobodu? Překazil jsem pouze veliké nepořádky. Snad mě obžalují, že jsem miloval válku? Dá se vždycky dokázati, že jsem nezačal, dokud jsem nebyl napaden. Že jsem si chtěl podmaniti svět? Vždyť mě k tomu sami nepřátelé krok za krokem vedli! Moje ctižádost?

²⁶⁹ ČEČETKA, František Josef (1934). *Orlové velké armády: román Napoleonovy lásky, slávy a jeho pádu I. Slavkov*. 2. vyd. Praha: Jos. R. Vilímek, s. 268.

Jistě dějepisec najde, že jsem měl mnoho ctižádosti, ale největší a nejvyšší, jaká byla kdy komu dána, aby konečně zavládla vláda rozumu a plného užití lidských schopností.“²⁷⁰

V Čechkově románu je zajímavé sledovat určitou typizaci postav. Jako záporné postavy jsou většinou prezentováni Němci, německy mluvící obyvatelé rakouských zemí a němečtí spojenci Francie, tedy Bavoři a Sasové. Špatné vlastnosti a vystupování mají i aristokraté nebo royalisté. Jako světa neznalí barbaři působí Španělé a Rusové. Výrazným motivem Čechkova románu je i důraz na česko-polskou vzájemnost a hledání společných historických paralel našich zemí.²⁷¹ Češi v napoleonské armádě například slouží u polských kopiníků. V bitvě u Wagramu se v Čechkově románu střetli polští kopiníci a čeští kyrysníci a autor píše: „Vojáci dvou bratrských národů bojovali na obou stranách, potírali se na život na smrt a německé velení mezi tím mělo nádech výsměchu.“²⁷²

6.3 Čechka v zrcadle kritiky

Román *Orlové velké armády* byl typickým dokladem prvorepublikového trendu prohlubování československo-francouzských vztahů v kulturní sféře, kterého dokázal autor šikovně využít pro svůj prospěch. Čechkův napoleonský román měl podle soudobých ohlasů úspěch.²⁷³ Toto tvrzení je jen posíleno faktem, že v roce 1934 se začalo prodávat druhé vydání.²⁷⁴ I přes mnoho různých excesů v románu, převážně v oblasti francouzských a rakouských vojenských reálií, se dílo těšilo značné popularitě u čtenářské obce, která si ho musela cenit zejména pro dramatičnost a zajímavost jeho příběhů. Čechkovy díla musela nezbytně vzbuzovat i kulturněhistorický zájem čtenářů o dobu či osobnosti, kterým se autor

²⁷⁰ ČEČETKA, František Josef (1929). *Orlové velké armády: román Napoleonovy lásky, slávy a jeho pádu III. Waterloo*. Praha: Jos. R. Vilímek, s. 231–232.

²⁷¹ SÁČEK, Karel (ed.) (2014). Češi v Napoleonově armádě – hranice mezi populární románovou fikcí a historickou realitou. In: ZEMANOVÁ, Marcela & ZEMAN, Václav. *Napoleonské války v české historické paměti a v paměti regionu*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, s. 151–160; s. 154.

²⁷² ČEČETKA, František Josef (1928). *Orlové velké armády: román Napoleonovy lásky, slávy a jeho pádu II. Berezina*. Praha: Jos. R. Vilímek, s. 38.

²⁷³ SÁČEK, Karel (ed.) (2014). Češi v Napoleonově armádě – hranice mezi populární románovou fikcí a historickou realitou. In: ZEMANOVÁ, Marcela & ZEMAN, Václav. *Napoleonské války v české historické paměti a v paměti regionu*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, s. 151–160; s. 155.

²⁷⁴ ČEČETKA, František Josef (1934). *Orlové velké armády: román Napoleonovy lásky, slávy a jeho pádu I. Slavkov*. 2. vyd. Praha: Jos. R. Vilímek, 2 sv.

věnoval. Mezi nejznámější Čečetkovy díla patří mimo *Orlů Velké armády* například romány o Janu Žižkovi, Janu Husovi, Albrechtu z Valdštejna či Petru Brandlovi.

Literární kritika na druhou stranu nebyla k Čečetkovi tak pozitivně nakloněna jako čtenářská obec. Blahoslav Dokoupil, významný literární historik a kritik 20. století, o Čečetkovi dokonce prohlásil, že vytvářel „literární produkty vysloveně spotřební, jejichž hodnota se pohybovala leckdy až na úrovni literárního braku.“²⁷⁵ Ani dobová kritika nebyla příliš vlídná, možná kvůli tomu se nevytvořilo silnější pojetí o jeho osobě coby uznávaného spisovatele. V novodobějších souhrnných publikacích o autorech 20. století či o spisovatelích obecně na Čečetkovo jméno narazíme proto zřídka, a když už, tak spíše heslovitě. V *Lexikonu české literatury* je charakterizován takto: „... autor románů, povídek a dramát pro dospělé i mládež; jeho dílo, obracející se k širokým čtenářským vrstvám, těžší především z českých, ale též evropských dějin.“²⁷⁶

V knize *Osobnosti Chrudimska* je kromě Čečetkova života přiblížena jeho literární tvorba:

„... autor historických povídek a historických románů; od prvních drobných národopisných a kulturněhistorických studií přešel postupně k rozsáhlým literárním celkům. Čečetkovy knihy s historickou tematikou se vzhledem k jeho vypravěčským schopnostem a díky dokonale zvládnuté látce (velký čas věnoval studiu archivních dokladů a vykonal řadu zahraničních cest) setkaly se slušným zájmem u čtenářů.“²⁷⁷

Práce v archivu je vyzdvížena i v *Přehledných dějinách literatury české* a Čečetkovo jméno zaznívá ve spojitosti historickými romány a jejími nejznámějšími autory:

„Čtenářská záliba v románě historickém dovedeném těsně před válkou k rozkvětu Al. Jiráskem, Z. Wintrem, T. Novákovou a K. Legrem nepolevovali ani později, jak svědčí úspěch spisovatelů. Již se ocitajících na hranici konvenčnosti a zachraňujících se před ní vydatným studiem dokumentárním např. Fr. Hamzy, J. Š. Baara, Č. Kramoliše, J. Fr. Karasa a Fr. J. Čečetky, k nimž se z mladších přidružil letopisec chodských rebelů a táborských bojů Vrba.“²⁷⁸

²⁷⁵ DOKOUPIL, Blahoslav. (1987). *Český historický román 1945–1965*. Praha: Československý spisovatel, s. 45.

²⁷⁶ FORST, Vladimír (1985). *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce. I. A–G*. Praha: Academia, s. 402.

²⁷⁷ KOBETIČ, Pavel. (2002). *Osobnosti Chrudimska*. Okresní muzeum Chrudim, s. 34.

²⁷⁸ NOVÁK, Jan Václav. (1995). *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. Brno: Atlantis, s. 1058.

V době, kdy byl Čečetka aktivním spisovatelem, byla jeho díla často recenzována. Kritika se nejvíce objevovala v časopisech *Zvon*, *Osvěta*, *Úhor* či *Máj*. Pozitivní kritiky se Františku Čečetkovi dostávalo sporadicky, jeho díla si z kritiků nejvíce cenil patrně František Sekanina. Obecně se jednou o Čečetkovi vyjádřil následovně:

„...autor netvoří sice článku jedinečně výrazného, zvláštního, ale jeho práce oddychuje poctivostí a umí působivě upoutat. Nehledě ovšem k jeho jistě autentickému historickému materiálu, snaží se Čečetka v historickém románu především o vystižení doby a o květnatý, poetický výraz. Tato okolnost oživuje jeho dialogy a činí jeho styl barvitým a pestrým. Opravdová přednost Čečetkova tkví však v podstatě něčeho jiného: v dobrém a výrazném procítění jeho postav. Řekli bychom, že je dokonce kult historických profilů, pro něž píše Čečetka své romány.“²⁷⁹

Sekanina dokázal Čečetku ocenit, ale nepovažoval ho za autora nějak výjimečného. Nejvíce si cenil toho, že dokázal pracovat s časovým zařazením románu, podle doby pak prý dokázal přizpůsobit mluvu a chování postav.

Mezi nejčastějšími recenzenty Čečetkových děl se řadili Jaromír Borecký a například i František Vladimír Vykoukal. Právě Borecký byl asi nejvýkonnějším kritikem Čečetkových děl, znal dobře jeho díla, a díky tomu dokázal Čečetkovu tvorbu ohodnotit z pohledu kritika znalého předchozích autorových děl. Měl proto bližší představu o předchozích úspěších i nezdarech Čečetkovy práce, a proto dokázal u jeho tvorby nalézt silné a slabé stránky. V recenzi na soubor historických povídek *Dvaatřicet loupežníků* uvedl fakt, který je však aplikovatelný na většinu Čečetkových děl:

„Drobných zápisů v městských archivech a letopisech, jež si Čečetka nasbíral při přípravných studiích k větším skladbám románovým, nepoužil zručný vypravěč k tomu, aby do detailu přesně vykreslil dobu, minulost nymburského kraje, kde i tentokrát lokalizuje většinu svých příběhů.“²⁸⁰

Jeden z románů, který Borecký nejvíce ocenil, byl *Mozart*. V tomto dvoudílném románu chválil autorův zápal pro práci a očividnou spisovatelovu zálibu v sledování historických souvislostí, které zde byly popisovány přesně tak, jak se odehrály.

²⁷⁹ SEKANINA, František (1923). K Čečetkovým historickým románům a povídkám. *Literární rozhledy*, 8(1), 2. Bez ISSN.

²⁸⁰ BORECKÝ, Jaromír (1931). F. J. Čečetka: *Dvaatřicet loupežníků*. *Zvon*, 31(25), 351. Bez ISSN.

„Čečetka sleduje jeho tragédii až za hrob, opírá se o studium spolehlivých pramenů a v řadě poutavých scén předvádí nám Prahu doby Josefovy, Leopoldovy i Františkovy, s její italskou operou i jejími zákoutími a hospůdkami. [...] Vzniku děl Mozartových a okolnostem, za nichž vznikala, je věnováno nejvíce místa v tomto barvitě osvědčeného historického romanopisce, na svém příběhu citově zaujatého.“²⁸¹

Dříve vychvalované přizpůsobení mluvy a chování postav k době do které autor své romány zasazoval neocenil František Vladimír Vykoukal, který tento aspekt autorovy tvorby výrazně kritizoval:

„Takové nesrovnalosti, anachronismy a odpory jsou také ve stylu a slovesné stránce románu. Historismus Čečetskův je především slovní; nanáší archaistické výrazy nezřídka i zbytečné, ale tu a tam přibere mezi ně slova zcela moderní, např. flirt, bizarní.“²⁸²

Václav Brtník, další recenzent, často upozorňoval na autorovo nepříliš velké zaměření na historickou dobu. V recenzi na Čečetkovu *Černou madonu* prý nenašel žádnou vyšší myšlenku či cíl, pouze příjemné pobavení. Konkrétně Brtník napsal:

„Čečetka při svém zábavném vypravování, formálně archaizujícím, líčí život, mravy, kroje a zvyky českého venkovského městečka v šestnáctém věku barvitě, třeba bez zřetele na velká myšlenková hnutí doby. Jeho lidé nestarají se o mnoho více, než co se jejich osob dotýká, a proto by román se valně nezměnil, kdyby byl umístěn v přítomnou dobu. Ale i ten, kdo by prósám Čečetkovým i jejich formálnímu podání upřel novotu a svéráznost, neupře jim příjemné zábavnosti, jež byla asi i autorovi hlavním cílem i směrnicí.“²⁸³

Recenze Čečetkovi vyčítaly zejména historičnost jeho děl. Většina kritiků věděla o Čečetkově pravidelné a pečlivé práci v archivech. Plody této práce ale nedokázali v jeho tvorbě nalézt. Popis doby je dle jejich názoru plytký, bez souvislostí. Autor se podle nich věnoval spíše popisu konkrétních postav. Historické souvislosti a dobové události jej nechávaly často chladným. Není tomu tak ale ve všech dílech. Onen procítěný a důkladný popis postav

²⁸¹ BORECKÝ, Jaromír (1941). F. J. Čečetka: Mozart, Román génia. *Zvon*, 41(7), 97. Bez ISSN.

²⁸² VYKOUKAL. František Vladimír (1911). F. J. Čečetka: Máří Magdalena. *Osvěta*, 41, 711. ISSN 1212-026X.

²⁸³ BRTNÍK, Václav (1922). F. J. Čečetka: Černá madona. *Zvon*, 22(1), 14. Bez ISSN.

se nakonec stal silnou stránkou Čečetkových románů. Autor dokázal se svými postavami dobře pracovat, a to ať už díky dialogům, či při popisu jejich chování a jednání. Mnoha čtenářům Čečetkův styl vyhovoval a dokázal v nich uspokojit touhu po příjemném pobavení.

ZÁVĚR

Sledováním českých literárních děl zachycujících osobu Napoleona Bonaparta došla tato práce k několika poznatkům. Mimo ohlasů na Velkou francouzskou revoluci a na napoleonské války se vůbec první česky psaná publikace objevila již v roce 1815 a podávala analytický, monotónní výklad Napoleonova života do období exilu na Elbě. Další dvě monografie se objevily až ve spojitosti s revolučním rokem 1848. Prvním českým autorem, který se pomocí postavy Napoleona pokusil o podání určité historické paralely k revolučním událostem, byl Jakub Malý. Jeho kniha se nese v liberálním nádechu a byla podrobena několika cenzurním zásahům. Patrným prvkem, který je pro první napoleonské monografie charakteristický, je ocenění Bonaparta jako mimořádného a schopného člověka, který si svými skutky přivodil tolik zasluhovaný pád. Podobný přístup měl i revolucionář Sabina, hlavním poselstvím jeho monografie bylo upozornit na Bonapartovy výjimečné schopnosti a poukázat na to, že se lze mnohému naučit z jeho života.

Na konci 50. let 19. století došlo k přesunu literární zájmu na Napoleonova synovce Napoleona III. První francouzský císař se výrazněji na českou literární scénu vrátil až s pracemi Pavla Josefa Šulce a Jana Miloslava Kryštůfka. Práce obou autorů by se daly zařadit do dobového trendu moralistní, poučné a vzdělávací literatury 2. poloviny 19. století. Kryštůfkova práce by měla být pozvednuta a oceněna. Mimo to, že Kryštůfek věnoval Napoleonovi ve dvou knihách přes tisíc stran, byl zároveň prvním českým autorem, který důkladně sepsal dějiny 19. století. Motivací mu byla zejména potřeba seznámit české čtenáře s nejnovějšími dějinami, a to skrze českou perspektivu, která byla nepotřená francouzským a německým vlivem. Typické pro druhou polovinu 19. století byla rozporuplnost, v jaké byl Napoleon charakterizován. Jednou byl autory popsán jako císař osvoboditel, podruhé jako uzurpátor. Jednou byl brilantním generálem bojující po boku svých vojáků, podruhé to byl bezcitný vojevůdce nedbající na životy prostých vojáků a lidí.

Na přelomu 20. století se v české literatuře projevoval trend využívat revoluční a napoleonskou tematiku jako pozadí pro historické beletrie. Mimo četných překladů z ciziny se tato tendence projevila u Aloise Jiráska a Václava Beneše Třebízského. Během I. světové války a po ní se však projevil trend mnohem silnější, který ovlivnil českou společnost a literaturu až do začátku II. světové války. Vlivem československo-francouzského spojení se v naší zemi začalo vytvářet vhodné prostředí pro rozvoj napoleonského kultu, který se značně projevil v české literatuře. Mimo přítomnosti francouzských vojáků na našem území to byla například i činnost Aloise Slováka, která pomohla tento kult utužit. V českém prostředí

se v první třetině 20. století hojně objevily práce francouzských spisovatelů, práce přibližující Napoleonovu osobnost z jiných perspektiv (paměti, korespondence, válečné proklamace apod.), sborníky napoleonské společnosti atd. Objevily se však i ojedinělé práce, které šly proti proudu. Byla jím například monografie Justina Václava Práška či obsáhlé dílo S. K. Neumanna zabývající se francouzskou revolucí.

Romantické představy o Bonapartovi z počátku 20. století vystřídal ve dvacátých a třicátých letech takřka bezmezný obdiv k Napoleonovi. Napoleon se v mnoha ohledech stával představitelem národní emancipace, silného vítězného ducha a výjimečného státníka. Mnozí ho považovali za mučedníka a titána. Ódy na něj skládal Josef Svatopluk Machar. Po francouzském vzoru pomáhal svými publikacemi napoleonský kult budovat Josef Florian. Až chorobně Napoleon uhranul Františka Zavřela. František Čechetka zase využil frankofilní atmosféry československé společnosti pro vytvoření svého obsáhlého napoleonského románu. Zároveň se nebál ve svých románech vyzdvihnout Napoleonovu tendenčnost osvobozovat utiskované národy a vyhradit se vůči všemu německému.

Závěrem je nutno říci, že literární názory na Napoleona během jednoho století prošly zásadní transformací. Z počátku byly práce strohé a nezaujímaly zásadní stanoviska. S revolučním rokem 1848 přišel zlom a k Napoleonovi se začal rodit opatrný obdiv, který byl vyvažován kritikou. Na přelomu 20. století byla postava francouzského císaře romantizovaná a začala se ve velkém měřítku objevovat v české beletrii. K dovršení zásadní změny ve vnímání Napoleona došlo po první světové válce, francouzský císař byl v tomto období velmi oslavován.

SEZNAM POUŽITÝCH INFORMAČNÍCH ZDROJŮ

Ambassade de France en République Tchèque (2013, 17. října). *Francie v České republice. Presentace historie* [online]. <https://cz.ambafrance.org/Prezentace-historie>.

Anon. (1815). *Napoleon Buonaparte, co byl někdy, a co gest nynj: swobodné wyloženj celého žiwota a činů geho; obsahugjcjch též geho wssecka wogenská gednánj y osud od skončenj roku osumnactistého trináctého až k odplutj na ostrov Elbu; s přjdawkem, v němž w shrnuté krátkosti Francauzské zbauřenj, od počátku swého, až do léta 1799 podotknuto gest*. W Praze: Karel Wyljm Enders.

Anon. (1924). Kryštůfek, Jan. Nekrolog. *Český časopis historický*, 30(1), 189. ISSN 0862-6111.

BARRAL, Georges (1913). *Válečné proklamace Napoleona I*. Překlad Julius Schmitt. Praha: A. Klíčnick, 1913. 39 s. Knihovna Středy, sv. 5.

BENEŠ TŘEBÍZSKÝ, Václav (1884). *Pod doškovými střechami*. 3 svazky. Praha: František Šimáček.

Bibliografie dějin Českých zemí. Historický ústav AV ČR (2022, 13. dubna). *Opiz, Johann Ferdinand, 1741–1812* [online]. <https://biblio.hiu.cas.cz/records/4886f980-9962-49cc-b448-9921fb42a40b>.

BORECKÝ, Jaromír (1931). F. J. Čečetka: Dvaatřicet loupežníků. *Zvon*, 31(25), 351. Bez ISSN.

BORECKÝ, Jaromír (1941). F. J. Čečetka: Mozart, Román génia. *Zvon*, 41(7), 97. Bez ISSN.

BRABEC, Jiří, JANÁČKOVÁ, Jaroslava, JANKOVIČ, Milan, KREJČÍ, Karel, PEŠAT, Zdeněk & POHORSKÝ, Miloš (1961). *Dějiny české literatury III. Literatura druhé poloviny devatenáctého století*. Praha: ÚČL ČSAV v Nakladatelství ČSAV, s. 514.

BRTNÍK, Václav (1922). F. J. Čečetka: Černá madona. *Zvon*, 22(1), 14. Bez ISSN.

BRUCE, Robert B., DICKIE, Ian, KILEY, Kevin & PAVKOVIC, Michael F (2008). Překlad Josef Bartoň. *Bojové techniky období napoleonských válek 1792–1815. Vybavení, bojeschopnost a taktika*. Praha: Deus.

BÜRGET, Eduard (2013). *Spisovatel a dramatik František Zavřel (1884–1947) v ideových a kulturních souvislostech první poloviny 20. století*. [Disertační práce]. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta. <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/52892?show=full>.

BÜRGET, Eduard (2014). Duch řádu a heroismu. Napoleonská společnost v Praze ve třicátých letech 20. století. In: ZEMANOVÁ, Marcela & ZEMAN, Václav (eds.). *Napoleonské války v české historické paměti a v paměti regionu*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, s. 187–200.

Cesta: Čtení zábavné a poučné. Týdeník pro literaturu, život a umění. Praha: Pražská akciová tiskárna. 1921, 4. ISSN 1212-0251.

ČEČETKA, František Josef. (1896). *Královéměstecko: monografie okresu s obrázky z lidového života*. Praha: F. J. Čečetka.

ČEČETKA, František Josef (1928). *Orlové velké armády: román Napoleonovy lásky, slávy a jeho pádu I. Slavkov*. Praha: Jos. R. Vilímek. 2 sv. Spisy / František Josef Čečetka 11, 12.

ČEČETKA, František Josef (1928). *Orlové velké armády: román Napoleonovy lásky, slávy a jeho pádu II. Berezina*. Praha: Jos. R. Vilímek. 2 sv. Spisy František Josef Čečetka; 13, 14.

ČEČETKA, František Josef (1929). *Orlové velké armády: román Napoleonovy lásky, slávy a jeho pádu III. Waterloo*. Praha: Jos. R. Vilímek. 2 sv. Spisy František Josef Čečetka; 15, 16.

ČEČETKA, František Josef (1931). *Selská vojna. Druhý díl, Selský císař*. Praha: Jos. R. Vilímek. Spisy / František Josef Čečetka; sv. 24.

ČEČETKA, František Josef (1931). *Selská vojna. Třetí díl, Adamité*. Praha: Jos. R. Vilímek. Spisy / František Josef Čečetka; sv. 25.

ČEČETKA, František Josef (1934). *Orlové velké armády: román Napoleonovy lásky, slávy a jeho pádu I. Slavkov*. 2. vyd. Praha: Jos. R. Vilímek, s. 152.

ČEČETKA, František Josef (1934). *Orlové velké armády: román Napoleonovy lásky, slávy a jeho pádu I. Slavkov*. 2. vyd. Praha: Jos. R. Vilímek, s. 16.

ČERMÁK Jaroslav. (1938). *Tvůrce Mohyly míru*. Pratecký zpravodaj. Místní osvětová komise a obec Prace. Práce.

Český rozhlas Dvojka (2021, 28. října). 696. schůzka: *Plukovní deník Jana Nepomuka Vojtěcha Baltazara Jeníka rytíře z Bratřic*. <https://dvojka.rozhlas.cz/696-schuzka-plukovni-denik-jana-nepomuka-vojtecha-baltazara-ignace-rytire-jenika-7940658>.

ČORNEJ, Petr, KUČERA, Jan P., VANÍČEK, Vratislav a kol. (2005). *Evropa králů a císařů: významní panovníci a vládnoucí dynastie od 5. století do současnosti*. Praha: Ivo Železný.

DAHN, Felix (1956). *Ein Kampf um Rom. Historische Roman*. Berlin: Deutsche Buch-Gemeinschaft.

DOKOUPIL, Blahoslav. (1987). *Český historický román 1945–1965*. Praha: Československý spisovatel.

DOYLE, Arthur Conan (1912). *Napoleon Bonaparte: příběhy z doby císařství*. Románová příloha Českého Denníku. Svazek 1. Plzeň: Český denník.

DOYLE, Arthur Conan (2009). *Dobrodružství brigádyra Gérarda*. Překlad Gustav Kadlec. Praha: Toužimský & Moravec. Velká řada knih Karla Maye č. 54.

DUMAS, Alexandre, otec (1920). *Napoleon Bonaparte: román jeho života*. Překlad podle 100. vydání Augustin Spáčil. České Budějovice: J. Svátek, Jihočeské lidové nakladatelství. Světové romány; svazek 5.

DVOŘÁK, Tomáš, FASORA, Lukáš, CHOCHOLÁČ, Bronislav, MALÝ, Tomáš, NEČASOVÁ, Denisa, STOKLÁSKOVÁ, Zdeňka & WIHODA, Martin (2014). *Úvod do studia dějepisu 1*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita.

EBERS, Georg (1928). *Dcera královská*. Překlad Bedřich Frída. Praha: Ladislav Šotek, 1927. 587 s. Šotkova knihovna lidových románů, IX.

FEUCHTWANGER, Lion (1968). *Desdemonin dům*. Překlad Valter Feldstein a Vladimír Procházka. 1. vyd. v Odeonu. Spisy Liona Feuchtwangera, sv. 12. Praha: Odeon.

FEUCHTWANGER, Lion (1984). *Ein Buch nur für meine Freunde*. Frankfurt a. M.: S. Fischer.

FISCHER, Otpkar (1924, 7. března). Dvě jubilea. *Studentský časopis* 3(6), 196. ISSN 1801-5557.

FLORIAN, Josef (ed.) (1926) *K pátému květnu. / Korsika. Země bez umění plastického. / Fysiognomie Napoleonova. / Napoleon předobraz toho, jenž co nevidět přijde. / Expectans illum qui venturus est*. Sv. 17. Stará Říše na Moravě: Marta Florianová.

FORST, Vladimír (1985). *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce. 1. A–G*. Praha: Academia, s. 402.

FORST, Vladimír, OPELÍK, Jiří & MERHAUT Luboš. (2008). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce. 4/I S–T*. Praha: Academia.

FRÉMEAUX, Paul (1923). *Poslední dnové císařovi na Ostrově Svaté Heleny*. Překlad Josef Florian a Jaroslav Skalický. Stará Říše na Moravě: Marta Florianová.

FRIDRICH VILÉM III. (1813, 7. března) An Mein Volk. *Schlesische privilegierte Zeitung*, 34, 20. 3. 1813. Dostupné též z: <https://pastnow.wordpress.com/2013/03/17/march-17-1813-an-mein-volk/>.

GAŚIOROWSKI, Waław Jan (1904). *Napoleon*. Trilogie. S vědomím a svolením autora přeložil z polštiny Bořivoj Prusík. Praha: E. Beaufort.

GAŚIOROWSKI, Waław Jan (1930–1931). *Napoleon: románový cyklus života a lásky velkého císaře*. Kniha I–X. Praha: V. Orel.

GIBBON, Edward (1904–1906). *The history of the Decline & Fall of the Roman Empire*. Six volumes. London: Henry Frowde.

GÖTZ, František (1925, 8. listopadu). Zavřelova oslava Napoleona a sebe. *Národní osvobození*, 2(306), 5. ISSN 804-9168.

HANUŠ, Jiří (2005) Napoleonský génius v díle staroříšského myslitele Josefa Floriana. In: FASORA, Lukáš, HANUŠ, Jiří & MALÍŘ, Jiří. *Napoleonské války a historická paměť*. Brno: Matice moravská.

HRABÁK, Josef, JEŘÁBEK, Dušan a TICHÁ, Zdeňka. (1984). *Průvodce po dějinách české literatury*. Praha: Panorama.

JIRÁSEK, Alois (1890–1907). *F. L. Věk: obraz z dob našeho národního probuzení*. 5 svazků. Praha: J. Otto.

KLEMENT, Václav (1848). *Pamětihodnj dnowé Prahy: Stručné popsánj smutných udalosti w týdnu swatodussnjm roku 1848*. Praha: Karel Steyrer.

KLEMENT, Václav (1849). *Nástiny a obrazy ze života Napoleona Bonapartého. Dle hodnověrných pramenů čerpal a sestavil V. Klement*. Písek: Wáclaw Vetterle.

KOBETIČ, Pavel. (2002). *Osobnosti Chrudimska*. Okresní muzeum Chrudim, s. 34.

KOKEŠOVÁ, Helena, KOTYK, Petr & KRAITLOVÁ, Irena (eds.) (2017). *Korespondence T. G. Masaryk – Josef Svatopluk Máchar. Svazek I. (1893–1895)*. Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR.

KOPECKÝ, František (2009). *O slavkovské bitvě: dopady a tradice*. Brno: Onufrius.

Kraméryusowy Cýs. k. Pražské Posstowské Nowiny (1794), ročník 6.

KRYŠTŮFEK, Jan (1883). *Dějiny devatenáctého století: boj monarchické Evropy s revolucí francouzskou až do vypuzení císaře Napoleona I. na ostrov sv. Heleny*. I. svazek. Praha: J. M. Kryštůfek.

KRYŠTŮFEK, Jan (1888). *Dějiny devatenáctého století: boj monarchické Evropy s revolucí francouzskou až do vypuzení císaře Napoleona I. na ostrov sv. Heleny*. II. svazek. Praha: Eduard Valečka.

KRYŠTŮFEK, Jan (1891). *Francouzská ústava z roku 1791: s předmluvou a úvodem*. Praha: Bursík a Kohout.

KRYŠTŮFEK, Jan (1892). *Význam sboru zákonodárného (1. října 1791 – 20. září 1892) v dějinách revoluce francouzské*. Vytisknuto ve 20. výroční zprávě c. k. českého gymnasia v Budějovicích za rok 1892.

KRYŠTŮFEK, Jan (1894). *Dějiny nové doby. Díl I*. Praha: Bursík a Kohout.

KRYŠTŮFEK, Jan (1902). *Dějiny nové doby. I. Prvý pokus o zavedení ústavnosti v soustátí Habsburském*. Praha: V. Kotrba.

KRYŠTŮFEK, Jan (1902). *Dva obrazy z dějin národa českého r. 1848. 1. Maďarská deputace u říšského sněmu ve Vídni a poslancové čeští; 2: Říjnové povstání ve Vídni r. 1848 a národ český*. Praha: nákladem vlastním.

KRYŠTŮFEK, Jan (1902). *Görgei a Vilagoš: historicko-politická studie*. Praha: Alétheia.

KRYŠTŮFEK, Jan (1906). *Dějiny nové doby. Dějiny národa německého v době parlamentu frankfurtského*. Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba.

KRYŠTŮFEK, Jan (1911). *Dějiny nové doby. III. Politická soustava Bachova a pád její*. Praha: V. Kotrba.

KRYŠTŮFEK, Jan (1902–1923). *Dějiny nové doby. IV. Rozklad soustátí habsburského za doby ústavní*. Seš. 1–8. Praha: V. Kotrba.

KUNC, Jaroslav. (1945). *Slovník soudobých českých spisovatelů: krásné písemnictví v letech 1918–1945*. Díl 1, A–M. Praha: Orbis.

KUTNAR, František (1948). *Sociálně myšlenková tvářnost obrozenského lidu. Trojí pohled na český obrozenský lid jako příspěvek k jeho duchovním dějinám*. Praha: Historický klub.

KUTNAR, František (1973). *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Díl 1: Od počátku národní kultury až po vyznění obrodného úkolu dějepisectví v druhé polovině 19. století*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.

LABISCHOVÁ, Denisa & GRACOVÁ, Blažena (2008). *Průručka ke studiu didaktiky dějepisu*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta.

LACOUR-GAYET, Georges (1931). *Napoleon: jeho život, dílo a doba*. Praha: Fr. Borový. Knihy dalekých obzorů; sv. 9.

LAMARTINE, Alphonse de (1851–1852). *Historie Girondinů*. 8 svazků. Z francouzského přeložil Václav Vojáček. Praha: Tisk a náklad Jaroslava Pospíšila.

LAS CASES, Emmanuel comte de (1920). *Napoleon na ostrově svaté Heleny: z pamětí comta de Las Cases*. Praha: J. Otto. Světová knihovna; č. 1401-1405.

LEHÁR, Jan et al. (1998). *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny. Česká historie; sv. 4, s. 407.

LÉVY, Arthur (1921). *Napoleon na poli slávy a doma*. Překlad Václav Liva. Praha: Československé podniky tiskařské a vydavatelské.

LOCKHART, John Gibson (1837). *Memoirs of the Life of Sir Walter Scott, Bart. Volume the sixth*. Edinburgh: Robert Cadell; London: John Murray and Whittaker and Co. Dostupné též z: https://books.google.cz/books?id=ZQ4OAAAAQAAJ&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.

MACHAR, Josef Svatopluk (1887). *Confiteor... Básně J. S. Machara (1881–1886)*. Praha: Tiskem a nákladem Františka Šimáčka, 1887, Kabinetní knihovna; sv. XIX.

MACHAR, Josef Svatopluk (1904). *Golgotha*. Praha: Šimáček.

MACHAR, Josef Svatopluk (1921). *Roky za století. II. On*. Praha: Šolc a Šimáček. Svědomím věků; 7.

MACHAR, Josef Svatopluk (1928). *Roky za století II.: On*. Čtvrté vydání. Praha: Aventinum [Ot. Štorch-Marien], Svědomím věků, sv. 7. Roky za století, sv. 2. Aventinum, 198. Macharovy spisy, sv. 20.

MACHAR, Josef Svatopluk (1906). *Jed z Judey: 1905–1906*. Praha: Šimáček.

MACHAR, Josef Svatopluk (1906). *V záři hellenského slunce: 1905–1906*. Praha: F. Šimáček, 1906. 238 s. Svědomím věků; 1.

MACHAR, Josef Svatopluk (1922). *Roky za století. I: Oni*. 3. vydání. Praha: Šolc a Šimáček. Svědomím věků, 6.

MACHAR, Josef Svatopluk (1926). *Kručky dějin*. Praha: Šolc a Šimáček.

MALÝ, Jakub (1848) *Napoleon Bonaparte, císař Francouský. Díl prwnj. Od narození Napoleonowa až k jeho dosednutí na stolec císařský*. Praha: Jarosl. Pospissil. (dobový pravopis)

- MALÝ, Jakub (1849). *Napoleon Bonaparte, císař Francouzský. Díl druhý. Od založení císařství až ke smrti Napoleonově. Dodatky*. Praha: Jaroslav Pospissil. (dobový pravopis)
- MALÝ, Jakub (1872). *Vzpomínky a úvahy starého vlastence*. Praha: Tiskem a nákladem J. S. Skřejšovského.
- MALÝ, Jakub (1929). *Napoleon Bonaparte: císař francouzský*. Do moderní češtiny převedla Jarmila Kroftová. Praha: B. Kočí.
- MANFRED, Albert Zacharovič (1990). *Napoleon Bonaparte*. Překlad Vlasta Boudyšová. 3. vydání. Praha: Svoboda.
- MIGNET, François Auguste Marie (1850). *Historie rewoluce francouzské od 1789–1814*. Překlad Jakub Malý. Praha: Tiskem a w komissí u Jaroslava Pospissila.
- NAPOLEON I. (1911). *Milostné dopisy Josefíně: Od zanícení lásky až po chladný rozvod*. Praha: Pelcl. Chvilky, 18.
- NAPOLEON I. (1925). *Dicta napoleonská*. Překlad Josef Florian. Stará Říše: Marta Florianová.
- NAPOLEON I. & KVAPIL, Josef M. (ed.) (1928). *Výbor myšlenek*. Překlad Josef M. Kvapil. Praha: Adolf Synek, Pandora.
- NAPOLEON III. (1864). *Idey napoleonské*. Od prince Napoleona Ludvíka Bonaparta; přeložil z frančiny Jak. Malý. Praha: Antonín Renn.
- NAPOLEON III. (1865–1867). *Julius Caesar*. 2 svazky. Praha: Tiskem a nákladem dra Edvarda Grégra.
- NEUMANN, Stanislav Kostka (1929). *Francouzská revoluce: populární dějiny bojů francouzské společnosti na sklonku 18. století. Díl první: Zápas s královstvím*. 2. vydání. Praha: Fr. Borový, Knihy dalekých obzorů, sv. 6.
- NEUMANN, Stanislav Kostka (1929). *Francouzská revoluce: populární dějiny bojů francouzské společnosti na sklonku 18. století, Díl druhý: Zápas s občanskou reakcí*. 2. vydání. Praha: Fr. Borový, Knihy dalekých obzorů, sv. 6.
- NEUMANN, Stanislav Kostka (1930). *Francouzská revoluce: populární dějiny bojů francouzské společnosti na sklonku 18. století. Díl třetí: Zápas s demagogií a korupcí*. 2. vydání. Praha: Fr. Borový, Knihy dalekých obzorů, sv. 6

NORDEN, Friedrich (1866). *Život [sic], činy a smrt Napoleona I., slavného a mocného císaře francouzského*. Překlad Josef Václav Žák. Jindřichův Hradec: Tiskem a skladem Aloisia J. Landfrasa a syna.

NEUMANN, Stanislav Kostka (1930). *Francouzská revoluce: populární dějiny bojů francouzské společnosti na sklonku 18. století. Díl třetí: Zápas s demagogií a korupcí*. 2. vydání. Praha: Fr. Borový, Knihy dalekých obzorů, sv. 6.

NOVÁK, Jan Václav. (1995). *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. Brno: Atlantis.

NOVOHRADSKÝ, Jindřich Vojtěch (1859). *Napoleonův zločin a sláva vojsk rakouských: zajímavé snešení důležitých pravd vzhledem na Napoleona III., politiky jeho a válečných poměrův nynějšího věku: vlastenecké slovo ku každému, kdož má upřímné srdce pro spravedlivou věc Rakouské říše a pro svaté důležitosti člověčenstva*. Praha: Tiskem Kateřiny Jeřábkové.

OPELÍK, Jiří, FORST, Vladimír a MERHAUT, Luboš (1985). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. A–G. Praha: Academia.

OPELÍK, Jiří (ed.) et al. (2000). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. M–O. Praha: Academia.

OTTO, Jan (1900). *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Svazek 15*. Praha: J. Otto, s. 304. Dostupné také z: <http://www.digitalniknihovna.cz/nkp/uuid/uuid:b1b114f0-1087-11e5-b309-005056825209>.

PEŠAT, Zdeněk (1959). *J. S. Machar, básník*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.

POJSL, Miloslav (2004). P. Alois Slovák a idea Mohyly míru. In: BARRATO, Marco et al. & SAMEK, Jakub (ed.). *Třetí koaliční válka roku 1805. Sborník přednášek slavkovské konference „Evropské aliance 18. století – aliance Evropy kolem impéria Velkého národa. Slavkovská bitva a její pozadí“ a studií vztahených k událostem roku 1805; projekt Austerlitz 2005*. Třebíč: Akcent.

POKORNÁ, Magdaléna (2015) Historie girondinů a Žižkova smrt. Dva modelové příklady regulace literárních děl v polovině 19. století. In: WÖGERBAUER, Michael, PÍŠA, Petr, ŠÁMAL, Petr, JANÁČEK, Pavel a kol. *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace*

literatury v moderní české kultuře 1749–2014. Svazek I. 1749–1938. Praha: Academia – Ústav pro českou literaturu AV ČR

PRÁŠEK, Justin Václav (1913). *Po stu letech: Vzpomínka na velké události roku 1813.* Praha: Kober.

PRÁŠEK, Justin Václav (1924). *Napoleon I. Životopis.* Praha: Kober.

SÁČEK, Karel (ed.) (2014). Češi v Napoleonově armádě – hranice mezi populární románovou fikcí a historickou realitou. In: ZEMANOVÁ, Marcela & ZEMAN, Václav. *Napoleonské války v české historické paměti a v paměti regionu.* Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem.

ŠÁMAL, Petr, JANÁČEK, Pavel a kol. *V obecném zájmu. Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014. Svazek I. 1749–1938.* Praha: Academia – Ústav pro českou literaturu AV ČR.

POLIŠENSKÝ, Josef (1971). *Napoleon a srdce Evropy.* Praha: Svoboda. Členská knižnice.

REZENDE, José S. de (1926). Hymna tomu, jenž co nevidět přijde. In: *Kurs napoleonský.* Stará říše na Moravě: Marta Florianová.

ROBERTS, Andrew (2015). *Napoleon the Great.* London: Penguin Books.

ŘEPA, Milan (2005). Napoleonská látka v české literatuře. In: FASORA, Lukáš, HANUŠ, Jiří & MALÍŘ, Jiří. *Napoleonské války a historická paměť.* Brno: Matice moravská. Země a kultura ve střední Evropě 1.

SABINA, Karel (1848). *Napoleon Bonaparte. Napoleon Bonaparte. Okus životopisný.* Praha: Náklad a tisk synů Bohumila Hasse.

SEKANINA, František (1923). K Čechetkovým historickým románům a povídkám. *Literární rozhledy*, 8(1), 2. Bez ISSN.

SLOVÁK, Alois (1897). *Bitva u Slavkova: (S mapkou bojiště).* Brno: A. Slovák.

SLOVÁK, Alois (1898). *Bitva u Slavkova: (S mapkou bojiště a obrazem tří císařů).* Druhé rozmnožené vydání. Brno: Nákladem vlastním.

SLOVÁK, Alois (1922). *Na bojišti slavkovském.* Propagační publikace revoluční a napoleonská doba. Propagační publikace Zemského cizineckého svazu v Brně č. 3. Brno: Zemský cizinecký svaz.

SOLDAN, Fedor (1974). *J. S. Machar. Odkazy pokrokových osobností naší minulosti*. Praha: Melantrich.

SOLDAN, Fedor & MACHAR, Josef Svatopluk (1974) *J. S. Machar: studie s ukázkami z díla*. Praha: Melantrich.

STENDHAL (1918). *Život Napoleonův*. Z frančiny přeložil Adolf Gottwald. Praha: Nákladem Českého lidové knihkupectví a antikvariátu (Josef Springer), 1918. Sborník cizí prosy II.

SVÁTEK, Josef (1861). *Napoleon III., císař Francouzův: obraz životopisný*. 2 svazky. Praha: Sklad Adolfa Kurandy.

SÝKORA, Petr. (2007). *Cesta pravdy J. S. Machara. (Život a dílo J. S. Machara ve 20. a 30. letech 20. století)*. [Diplomová práce]. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a komparatistiky, s. 148–149. <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/19430?show=full>.

ŠALDA, František Xaver (1934). *Dva básnické osudy české. Šaldův zápisník*. Praha, Otto Girga.

ŠEDIVÝ, Ivan, BĚLINA, Pavel, VILÍM Jan & VLK, Jan (2001). *Napoleonské války a české země*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

ŠPATNÝ, Jan (2001). Tradice bitvy u Slavkova. In: ŠEDIVÝ, Ivan, BĚLINA, Pavel, VILÍM, Jan & VLK, Jan. *Napoleonské války a české země*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

ŠTAIF, Jiří (2006). Konec revoluce 1848–1849 a společnost v Čechách: Několik úvah o dramatické společenské změně. *Moderní dějiny: Sborník k dějinám 19. a 20. století*, 14, 281–289. ISSN 1210-6860.

ŠULC, Pavel J. [1880?]. *Napoléon I. císař francouzský: životopisný obrázek, jež mládeži i dospělým nakreslil P. J. Š.* Praha: Nákladem Aloise Hynka.

ŠULC, Pavel J. [1883–1884]. *Revoluce francouzská a vývoj republikánského zřízení ve Francii: (roku 1789–1870): prostonárodní obrázek pro náš lid*. Telč: G.A. Bibus. Bibusova prostonárodní bibliotéka spisů historických od P. J. Šulce.

TACITUS, Publius Cornelius (n.d.–116). *Cornelii Taciti ab excessu divi Augusti. (Annales)*. 1.47. Dostupné též z: <https://www.thelatinlibrary.com/tacitus/tac.ann1.shtml>.

THIERS, Adolphe (1850). *O majetnosti. Podal a vlastními přídawky rozmnožil Jakub B. Malý*. Praha: Nákladem Wáclawa Hessa.

Ústav pro českou literaturu AV ČR, v. v. i. (2020). *Česká literární bibliografie – Literární ceny. Státní cena za literaturu: Laureáti* [online]. Dostupné z: <https://service.ucl.cas.cz/ceny/?c=2>.

VLČEK, Jaroslav (1952). *Kapitoly z dějin české literatury*. Praha: Československý spisovatel.

VYKOUKAL, František Vladimír (1911). F. J. Čečetka: Máří Magdalena. *Osvěta*, 41, 711. ISSN 1212-026X.

VYKOUPILOV, Libor (1992). Jakub Malý jako historik Spojených států amerických. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická*, 41(C39), s. 67–79. ISSN 0231-7710.

Wikisource la bibliothèque libre (2019, 7. března). *Traité de Fontainebleau (1814)*. https://fr.wikisource.org/wiki/Trait%C3%A9_de_Fontainebleau_%281814%29.

Z HÁJE, Prokop (1850). *Přehled děgů francouzské rewoluce od vypuknutj až ku skončenj hrůzowlády*. Praha: Jan Spurný.

ZAVŘEL, František (1907, 29. března). Napoleon I. *Máj*, 5(28), 427. Bez ISSN. Dostupné též z: Dostupné též z: <https://kramerius5.nkp.cz/view/uuid:73de8960-eb4d-11e3-a012-005056825209?page=uuid:639b7b20-ec11-11e3-97c9-001018b5eb5c>.

ZAVŘEL, František (1925). *Napoléon*. Praha: Otto Girgal.

ZAVŘEL, František (1941). *Polobozi: dramatická pentalogie: Caesar, Kristus, Hus, Valdštýn, Napoleon*. Praha: L. Mazáč.

ZAVŘEL, František (1944). *Za živa pohřben: vlastní životopis*. 3., rozšířené vydání. Praha: L. Mazáč.